

VOORWOORD

Wie schrijft blijft, is het gezegde. Na mijn twee boeken, waarvan de eerste in 2005 werd uitgegeven, en die beide via mijn website zijn in te kijken en vrij te downloaden, leek er een einde te zijn gekomen aan mijn activiteit als schrijver. Maar niets doen en achter de geraniums gaan zitten is niets voor mij en daarom besloot ik verder te gaan met het schrijven, niet van een nieuw boek maar van min of meer losse stukjes over onderwerpen die mij aan het hart gaan., een soort dagboek dus waaraan ik, *als ik even tijd had*, mijn gedachten over een en ander kon toevoegen.

Het is najaar en de zomer is weer voorbij, met sterk wisselend weer en genoeg water voor een heel jaar. Mijn inspiratie vertoonde hetzelfde beeld: soms borrelde de ideeën omhoog en was ik druk bezig mijn gedachten onder woorden te brengen maar vaker kon het werk niet vlotten, ontbrak de juiste stemming en werd ik teveel afgeleid door de zorgen van de dag.

Terugkijkend op de schriftelijke resultaten van dit jaar, ben ik niet geheel ontevreden. De bedoeling vooraf was in grote lijnen het kerkelijk jaar in de katholieke eredienst te volgen, te beginnen met de advent als de voorbereidingstijd voor de kerst. Regelmatig ben ik het rechte spoor kwijtgeraakt maar altijd weer op de juiste weg teruggekeerd. De aanknopingspunten in het jaar waren talrijk en gaven mij stof genoeg ter overweging. Een ruwe indeling in hoofdstukken en paragrafen is later toegevoegd. Om het geheel wat overzichtelijker te maken zijn ook gedeelten van de tekst, die op verschillende data zijn geschreven maar over hetzelfde onderwerp handelden, later samengevoegd.

JJA Beenakker Breda 5 december 2008

IK GA VERDER

Inleiding

Het is najaar 2007, voor de zoveelste keer sta ik weer op een tweekoppig in mijn leven. Na de publicatie van mijn eerste boek in 2005 kwam ik al snel tot de ontdekking, dat dit slechts het begin kon zijn en niet het einde van mijn zoektocht naar de zin van het christelijke geloof in mijn persoonlijk leven. Er zijn nu ruim twee jaar verstreken en nog steeds kan ik geen rust vinden, ik voel de onvrede die me opjaagt verder te gaan. In mijn lokale kerkgemeenschap vind ik niet wat ik zoek en de onrust blijft. Toch zal ik de moed niet opgeven, want er staat te veel op het spel.

Om u duidelijk te maken wat mijn beweegredenen waren om het eerste boek te schrijven, wil ik een gedeelte uit het voorwoord aanhalen om van daaruit verder te gaan.

Wat eraan voorafging

Tussen 1950 en 1960, in de tijd van de wederopbouw na de tweede wereldoorlog, werd overal in ons land de wens tot vernieuwing op politiek en sociaal gebied hoorbaar. Dit liet ook het kerkvolk niet onberoerd. Ook in de kerk was vanuit de basis steeds nadrukkelijker een roep om vernieuwing gaan klinken. Als het startpunt van de emancipatie van de gelovige kan gezien worden de aankondiging van het tweede Vaticaans concilie op 25 januari 1962. Vanaf dat moment begon de katholieke kerk in Nederland langzaam in beweging te komen en begon de gelovige zich bewust te worden van de eigen verantwoordelijkheid. Tijdens het veranderingsproces binnen de kerk is er iets heel wezenlijks gewijzigd in de houding binnen de geloofsgemeenschap. De blik van de gelovigen is niet meer omhoog naar de hemel gericht maar horizontaal naar de wereld waarin wij leven. Het verblijf op aarde heeft een nieuwe betekenis voor ons gekregen. De aarde is een opdracht geworden. Dit betekent een omwenteling in het denken en handelen. Begrippen als integriteit van de schepping, ontwikkelingshulp en respect voor andere culturen en godsdiensten zijn nieuwe sleutelwoorden. Men is niet meer overtuigd van het eigen gelijk maar relativerend, minder dogmatisch en met een accentverlegging van de kerkelijke leer naar de beleving van een christelijk ideaal. Velen zoeken de definitie van het christen-zijn thans vooral in de praktijk van het navolgen van Jezus van Nazareth, op de wijze

waarop men probeert zijn eigen leven in te richten in overeenstemming met het voorbeeld dat hij gegeven heeft.

De vanzelfsprekendheid waarmee tot dusver gelovig werd geluisterd naar de stem vanuit Rome, is verdwenen. De tijd van probleemloos aanvaarden op gezag is voorbij. Daarvoor komt in de plaats een kritische opstelling. En als een mens eenmaal kritisch wordt, begint hij vragen te stellen en de ene vraag roept de andere op. Bewust van de eigen verantwoordelijkheid, wordt bij het nemen van beslissingen het geweten de leidraad voor het handelen. Het is mijzelf niet anders gegaan. Vanaf de tijd van het concilie, was voor mij geloven niet een vanzelf sprekende zaak meer. Onder de vele vragen die zich aandienen, wil ik een tweetal nader beschouwen.

-- Voor iemand met als achtergrond een wetenschappelijke opleiding in de exacte wetenschappen, blijft het onbegrijpelijk, dat het christelijk geloof nooit goed raad heeft geweten met problemen opgeworpen door wetenschappelijke ontdekkingen. In plaats van de confrontatie aan te gaan en te zoeken naar een aanpassing van de leer of naar een inpassing van nieuwe gegevens in de leer, heeft de kerk zich altijd teruggetrokken in een defensieve stelling. Het liefst deed men alsof er geen problemen waren door het bestaan ervan te ontkennen of door ze te negeren. Deze houding was er al in de tijd van Galilei toen de eerste confrontatie met de exacte wetenschappen plaats vond. Maar deze schermutseling is een bagatel vergeleken met de problemen die worden opgeroepen door de confrontatie met de evolutie-theorie. Het hele bouwwerk van de erfzonde en de christelijke geloofsleer komt hierdoor ter discussie te staan. Deze houding van de kerk heeft veel kritiek opgeroepen en heeft vooral de intellectuelen onder de gelovigen uit de kerk gejaagd. Om mij heen zie ik mensen afhaken die zichzelf wel als gelovig beschouwen maar die niet meer willen praktiseren in een kerkelijke omgeving. Kritische intellectuelen zijn altijd voor lastige gelovigen aangezien en zijn dat meestal ook.

--De historische Jezus is belangrijker geworden in het leven van een christen, hem navolgen is het ideaal dat thans voor ogen staat. Maar de historische Jezus wordt niet meer gekend. Op het grensvlak van de overgang van het Oude naar het Nieuwe Testament staat deze Jezus van Nazareth. Behorend tot het Oude Testament, geboren uit joodse ouders en jood temidden van zijn landgenoten, wordt hij na zijn dood in het Nieuwe Testament vereerd als de verrezen Heer, Jezus Christus, de zoon van God. In een godsdienstige ontwikkeling die heeft plaats gevonden in een tijd met een voor ons vreemd mens- en wereldbeeld werd de historische Jezus weldra het middelpunt van een proces waarin hij geleidelijk van mens werd getrans-

formeerd in een Godmens: mens en god tegelijk. Het is de Godmens Jezus Christus die centraal in de kerkelijke leer staat en ons in de prediking wordt voorgehouden. Maar realiseren wij ons, dat de eerste christenen joden waren die hun visie op Jahweh meebrachten vanuit hun joodse achtergrond, dan staan we voor een raadsel. In deze visie is geen plaats voor vermenselijking van Jahweh of van vergoddelijking van een mens. Hoe is dan de vergoddelijking van Jezus te rijmen met dit gegeven?

Tot zover een gedeeltelijke herhaling van het voorwoord uit mijn eerste boek.

Ik was een kind van de tijd en de problemen lieten mij niet onberoerd. Maar een drukke werkkring was een belemmering om voldoende tijd vrij te maken voor studie en bezinning. Pas aan het begin van de jaren negentig, toen er meer vrije tijd beschikbaar kwam, speelde in mijn hoofd de gedachte de zaken serieus aan te pakken. Al tijdens de eerste maanden van onderzoek werd het me al snel duidelijk, dat het resultaat ervan niet van vrijblijvende aard kon zijn maar grote persoonlijke consequenties voor mezelf zou hebben. Het risico van een fatale afloop aanvaardde ik omdat het zoeken naar waarheid bij mij altijd voorop heeft gestaan. Ik kan eenvoudig niet leven met oogkleppen voor! Gelukkig is de waarheid niet gekleurd in zwart of wit maar in kleurnuanceringen die recht doen aan de complexiteit van al wat de menselijke geest onderzoekt.

De ervaringen, opgedaan in een periode van meer dan tien jaren studie en bezinning, waren soms pijnlijk en lieten me vaak achter met een gevoel van niet meer weten hoe nu verder te gaan. Zekerheden van vroeger vielen één voor één weg en lieten een leegte in me achter die ik niet wist op te vullen. Mijn religieuze beleving miste een basis om van daaruit zinvol verder te gaan. Ik was er niet beter op geworden, zo ervaarde ik dat. Ik koerste op de automatische piloot: bleef een trouwe kerkbezoeker op de zondagen maar kon maar met moeite actief deelnemen aan de geboden liturgische vieringen. Steeds vaker en heviger voelde ik de weerstand in mij opkomen bij het aanhoren van de traditionele teksten die door de voorganger werden uitgesproken, terwijl ik tegelijk besepte de kerk toch niet te kunnen missen. Hoe kon ik deze impasse doorbreken?

Ik voelde de behoefte weer terug te gaan naar de oorsprong van het christendom maar nu niet als vertrekpunt voor de religie die zich sindsdien heeft ontwikkeld tot wat ze nu is. Ik wilde een beter beeld van Jezus van Nazareth krijgen dan wat de kerken ons steeds voorhouden: een historisch meer be-

trouwbaar beeld. De mens Jezus en niet de Godmens Jezus Christus wilde ik beter leren kennen. Door hem wilde ik weer de zin van mijn leven begrijpen en proberen de kerk een plaats in mijn leven te geven. Het was een verademing voor even af te zijn van de druk van de kerkelijke leer en van het theologische keurslijf dat het godsdienstige leven van christenen in een vaste omklemming houdt en me volledig concentreren op de figuur van Jezus van Nazareth, de historische mens zoals hij zich gemanifesteerd heeft aan zijn landgenoten. Het eerste boek van mij bevatte al de basis voor mijn studie naar de historische Jezus. Door een andere benadering kon ik de beschikbare gegevens opnieuw ordenen om een beter zicht op de mens Jezus te krijgen. Het resultaat van mijn nieuwe studie heeft vorm gekregen in een tweede boek dat, evenals het eerste boek, via een website voor ieder vrij toegankelijk is. Meer dan ooit besef ik nu dat evangelieteksten een dubbele lading bevatten: aan de oppervlakte vertoont zich de nieuwe religie in ontwikkeling, met bij iedere evangelist eigen accenten en een eigen visie terwijl onderhuids de gelaatstreken van de historische Jezus vaag zichtbaar zijn en zich zelfs hier en daar even aan de oppervlakte vertonen. Het is een verademing op deze nieuwe manier de teksten te lezen en zo ook recht te doen aan het werk van de evangelisten zonder het zicht op de historische mens Jezus te verliezen. Maar in de liturgische vieringen op de zondagen nemen de evangeliën maar een bescheiden plaats in.

Mijn problemen zijn gebleven! Het is er zo echt niet beter op geworden! Ik sta met lege handen, zo voel ik dat! Hoe nu verder? De kerk kan ik niet missen en mijn relatie met God staat op het spel. Het lijkt op een huwelijk dat stuk dreigt te lopen maar waar ondanks alles de partners nog steeds van elkaar houden, elkaar eigenlijk niet kunnen missen. Uit deze toestand van vervreemding moet een uitweg gevonden kunnen worden.

Leven met de consequenties

Laat ik eens eerlijk bij mezelf te rade gaan en aangeven waar het in mijn persoonlijk leven aan schort en wat ik in de loop van de laatste jaren ben kwijt geraakt. Bidden is een probleem geworden, de band tussen God en mij is een realiteit, ik weet dat maar ervaar het niet. Overledenen roepen slechts herinneringen in me op maar zij leven niet meer in mijn gedachten, zelfs Jezus van Nazareth is voor mij iemand uit het verleden, iemand die ik graag persoonlijk had leren kennen. De problemen die ik had, en nog steeds heb, met de kerk en de kerkelijke keer hebben een sterke negatieve uitwer-

king gehad op mijn houding ten aanzien van alles wat met religie te maken heeft. Ik kan dat niet ontkennen.

Persoonlijk ongemak (later ingevoegd)

Zondag 15 juni. Vanochtend was de kerkdienst een Woord- en Communieviering. Elly had een voortreffelijke preek over een onderwerp dat haar na aan het hart ligt. Op zo'n moment voel je pas goed hoe mensen een steun voor elkaar kunnen zijn als de helpende hand, het gesproken woord en het luisterend oor van binnenuit zijn motivatie vindt. Fijn dat er zulke mensen bestaan.

Ik was wat somber tijdens de viering, trouwens niet alleen vandaag. Alles lijkt weg te vallen en ik voel mezelf machteloos met mijn onvrede. De Kerk is in vele opzichten een onneembare vesting. Personen kunnen protesteren, kunnen zich verongelijkt voelen, kunnen zich beklagen en wat dies meer zij maar niet één steen komt van zijn plaats, alles staat zo vast als een huis en is onwrikbaar. Een dergelijke massieve organisatie komt pas in beweging als haar voortbestaan bedreigd wordt. Op zo'n moment wordt er gericht actie ondernomen maar de problemen van een enkeling zullen zelden aanleiding voor een dergelijke gebeurtenis zijn. Dit is nog geen reden om te wanhopen want de Kerk mag naar buiten toe een bolwerk van graniet zijn maar van binnen is zij zo zacht als een lam en vol mededogen voor hen die hun hoofd te pletter lopen tegen hetzelfde granieten bolwerk. Voor het forum van de wereld onbuigzaam en rechthoekig maar tegelijk in een persoonlijk contact met de zoekende mens vol begrip en behulpzaam. In zo'n kerk zal ik me altijd thuis kunnen voelen zelfs als ik voortdurend worstel met wat mij wordt verteld en ik de redelijkheid ervan niet kan inzien.

Jammer genoeg speelt mijn onvrede voortdurend op de achtergrond mee als ik oprecht probeer contact te zoeken met God, net alsof ik hem verwijten maak voor wat er mis is met zijn voetvolk hier op aarde. Ik moet proberen dit van mij af te zetten. Mensen zijn feilbaar, maken fouten, zijn halsstarrig tegen beter weten in, organisaties hebben uiteraard geen gevoel en de leiders ervan zijn rentmeesters en in de eerste plaats bedacht op het behoud van wat hun is toevertrouwd. Ik moet ermee leren leven!

Als met onzichtbare draden...(later ingevoegd).

Er zijn de laatste vijftig jaar heel wat boeken verschenen over het leven van Jezus, geen geromantiseerde werken maar gedegen studies die getuigen van

de onderzoekende geest van de schrijvers. Sommigen van hen betrokken bij hun beschouwing de visie die ze op het christelijk geloof hadden en zij constateerden naar hun overtuiging een groot verschil tussen de historische Jezus en de hemelse figuur die centraal in de christelijke religie staat. Voor sommigen was dit een reden om zich af te keren van het geloof van hun jeugd. Te gemakkelijk, vond ik. Het heeft me verbaasd in het besef dat mensen zich maar moeilijk kunnen bevrijden van opvattingen en overtuigingen die tijdens de jeugd als het ware met de paplepel zijn ingenomen. Oude overtuigingen worden niet zo gemakkelijk ingeruild voor nieuwe. Als dit toch gebeurt, wijst dit op een grote teleurstelling en desillusie, om welke reden dan ook. Bij wetenschappers verwacht ik een dergelijke houding zeker niet. Zij moeten toch in staat zijn alles in het licht van de betrekkelijkheid te beoordelen. Niets is volmaakt en alles wat is, heeft een tijdgebonden karakter. Ik heb ook niet de illusie, dat het christendom er over honderd jaar nog zo uitziet als vandaag de dag. Het zwaartepunt van de christelijke landen zal buiten Europa komen te liggen, in wat we gewend zijn de ontwikkelingslanden te noemen. Er zullen grote veranderingen optreden door een meer extroverte en gevoelsmatige beleving van de godsdienst in landen in Afrika, Azië en Zuid-Amerika en de liturgie zal er waarschijnlijk anders uit komen te zien. Ik verwacht, dat in de beleving van het christendom de nadruk steeds minder zal komen te liggen op het dogmatisch karakter dat zo typisch is voor het historisch katholicisme in het westen. De kerkelijke leiding is zich hiervan terdege bewust en in de kerkelijke politiek zal in de toekomst de aandacht steeds sterker gericht zijn op de wereld buiten Europa. Door de verlegging van de aandacht vanuit Rome zal men minder oog hebben voor de typisch Europese problemen. Het is geen prettig idee te weten wat onze toekomst zal zijn. Tot nu toe hebben we in Europa altijd de eerste viool gespeeld maar dat zal spoedig verleden tijd zijn. Wetend hoe moeilijk de positie van het christendom in ons land nu al is, kunnen we een verdere terugloop verwachten.

De jaren waarin ik worstelde met het christelijk geloof hebben me vele pijnlijke momenten bezorgd. Elke keer als ik tijdens het onderzoek een illusie moest inleveren, voelde ik me schuldig en ervaarde ik dit als het verlies van een stukje van mezelf. Ik was niet in staat volkomen objectief te blijven, mijn persoonlijke betrokkenheid belemmerde dat. De gedachte aan een abrupte breuk met de kerk is echter nooit bij me opgekomen, daarvoor ligt het christendom me te na aan het hart. Het is de mens Jezus van Nazareth die voor mij de binding is met de kerk en het christelijk geloof. Degenen die,

zoals ik, in dezelfde problemen kwamen en zich hebben afgekeerd van de kerk zijn een eigen weg gegaan. Maar wat is die eigen weg? Jezus inruilen voor wie of wat? Ik zou het niet weten!

Ik voel me blijvend verbonden met het verleden alsof onzichtbare draden mij vasthouden en ik ben er dankbaar voor.

DE VOORBEREIDING VOOR HET KERSTFEESST

Christuskoning-feest

Morgen wordt het Christuskoning-feest gevierd. Hiermee wordt het kerkelijke jaar afgesloten en verdwijnt de evangelist Lucas weer voor enkele jaren naar de achtergrond, al zien we hem incidenteel terug tijdens speciale gelegenheden. Nog niet zo lang geleden vierden we dit feest op de laatste zondag in oktober. Ik herinner me nog goed hoe in de volle kerk massaal het bekende lied *Aan u o koning der eeuwen* werd gezongen. Zelden in het jaar was de bezieling onder de kerkgangers groter dan op dat moment. Ik durf dit gevoel te omschrijven als een uiting van triomfantelijk zelfbewustzijn, vergelijkbaar met wat men tegenwoordig tijdens een voetbalwedstrijd hoort zingen: *we are the champions*, wij zijn de besten! Maar die tijd van triomfantelijke zelfbevestiging is alleen nog maar herinnering!

De oorsprong van het feest vindt zijn verklaring in het evangelie van Johannes, in de bekende passage in het lijdensverhaal over het koningschap van Jezus. De jonge kerk zag in Jezus een rechtstreekse afstammeling van David, de geliefde koning van Israël. Onwillekeurig komt dan de vraag op hoe dit te rijmen valt met de maagdelijke geboorte van Maria? Maar het is nu eenmaal zo, dat in religies argumenten een eigen specifieke overtuigingskracht bezitten en dat daar de wetten van de logica niet dezelfde zijn als die men aantreft in de profane wereld. Ik doe er niet moeilijk over.

Ook in de visie van de kerk vindt het koningschap van Jezus pas zijn bekroning aan het einde der tijden als daadwerkelijk het Rijk Gods een feit is geworden. De kerkelijke liturgie loopt vooruit op wat nu nog slechts in de kiem aanwezig is. Deze hoopvolle toekomstgedachte is een steun op de levensweg van ons mensen. Vanuit deze optiek bezien, voel ik me niet gremd uit volle borst mee te zingen.

De advent

Volgende week begint weer de voorbereidingstijd voor Kerstmis, de advent zoals de kerk dat noemt. Voor de katholieke eredienst vangt daarmee een nieuw kerkelijk jaar aan, het jaar waarin het evangelie van Matteüs centraal in de liturgie komt te staan. Van de synoptici is hij degene voor wie ik de minste sympathie kan opbrengen: bij hem wordt de stem van Jezus regelmatig overstemd door zijn persoonlijke voorkeur voor het benadrukken van zedelijke normen en waarden die de aandacht afleiden van de warme, men-

selijke belangstelling en zorg van Jezus voor zijn landgenoten. Maar ja, ieder vogeltje zingt zoals het gebekt is, zullen we maar denken.

De komende advent en het kerstfeest geven me stof genoeg om na te denken over de betekenis van Jezus voor de mens van nu. In de kersttijd wordt de ontmoeting herdacht van het Oude Testament van Israël met het Nieuwe Testament van het christendom. In de liturgie voorafgaand en volgend op dit kerstfeest, worden oud en nieuw met elkaar vermengd. Geen moment in de kerkelijke vieringen is het duidelijker wat de samenhang is tussen beide religies. De verwachting die leefde in Israël, wordt in de kerstnacht in onze kerken verkondigd als verwezenlijkt door de geboorte van het Jezus-kind, de lang verwachte Messias. De kerstdagen zijn mooie betekenisvolle dagen, hoewel ik persoonlijk deze tijd iets anders beleef dan in de kerk gebruikelijk is. Maar in beide visies staat duidelijk de mens Jezus centraal. De kerk blikte terug vanuit haar eigen optiek waarin Jezus de mens geworden heiland is die vanaf oude tijden door profeten en psalmisten is voorspeld: hij is het, die komen zou. In de liturgie van de kerstnacht zingt het koor de lof van God wiens zoon hedennacht geboren is. De liturgie grijpt daarbij terug op woorden die in de joodse traditie werden gebruikt om de bijzondere relatie te omschrijven tussen de koning en Jahweh, hij was Gods zoon, door hem uitverkoren: heden heb ik u voortgebracht! Wijst de woordkeuze al voorzichtig in de richting van de theologische ontwikkelingen rond Jezus, persoonlijk beleef ik het kerstgebeuren als het hoogtepunt in de joodse heilsgeschiedenis zonder vooruit te lopen op wat komen gaat. En zonder voorkennis blik ik vol verwachting vooruit en voel me hierbij thuis bij de tijdgenoten van Jezus. Wat zal de komende tijd ons brengen? Het is slechts een accentverschil, maar toch!

Tijdens het kerstfeest kijken de gelovigen gefascineerd naar het kindje in de kribbe met zijn moeder Maria dicht bij hem en de bejaarde Jozef met een staf in zijn hand op een gepaste afstand alsof hij er niet helemaal bij hoort. Uit de encenering van het tableau blijkt de dogmatiek die op de achtergrond mee te spelen. De evangelist Lucas heeft in het begin van zijn evangelie een ooggetuigenverslag opgetekend, afkomstig uit de mond van Maria moet ik aannemen, van wat aan de geboorte voorafging. En de kerk heeft de uitzonderlijke positie van Maria veel later nog eens extra benadrukt door haar vrij te pleiten van de erfzonde waardoor zij niet alleen zelf zonder smet was geboren maar ook een onbevleete ontvangenis van het kind kon waarmaken. Niemand van de kerkgangers zal tijdens de kerstnacht zulke gedachten in zich voelen opkomen, de aandacht is bij het kind dat nieuw leven symboliseert. Voor even is ook de volle aandacht van de kerk gericht op het

wonder van de geboorte van een mensenkind. In de liturgie van de kersttijd blijft deze aandacht centraal staan totdat koning Herodes een eind maakt aan de idylle van het kerstgebeuren. Daarna wordt in het nieuwe kerkelijke jaar de aandacht verlegd naar de volwassen Jezus op weg naar zijn Calvarieberg.

Ik heb geen moeite bij het lezen van de kerstvertellingen bij Lucas en Matteüs. Maar ik hoor steeds op de achtergrond het ingehouden geluid van de stemmen van de kerkelijke dogmatici die pretenderen alles zeker te weten en die hun gelijk vertalen in dogma's die precies aangeven hoe alles in elkaar zit. Die spreken zich, met een bijna mathematische precisie, uit in bewoordingen die niets aan het toeval overlaten: over de erfzonde van het eerste mensenpaar, over de onbevleete ontvangenis van Maria, over het uitsluiten van het gebruikelijk samenkomen van man en vrouw uitlopend op een menselijke bevruchting. Helaas, geplaatst voor de bevindingen van de moderne wetenschappen, zal men uiteindelijk de tol moeten betalen voor deze houding van alles zeker te weten en alles te kunnen verklaren. Hoewel terugkrabbelen niet behoort tot de gedragscode van de kerkelijke leiding, zal het er toch van moeten komen, op de lange duur!

De betekenis van Jezus voor de mens van nu

Ik heb eerder opgemerkt, dat de donkere dagen voor Kerstmis, zoals men gewoonlijk deze tijd aan het begin van het winterseizoen noemt, zich er voor lenen om te overdenken wat de betekenis is van Jezus van Nazareth voor de mens van nu. Dit is niet zo simpel als het lijkt!

In de katholieke religie wordt over Jezus gesproken als de zoon van God, met hem gelijk in macht en majesteit. Hij heeft ons door zijn dood aan het kruis verlost en is uit het graf opgestaan na drie dagen. Hij leeft en is het hoofd van de kerk en het middelpunt in de katholieke eredienst, opgebouwd rond het misoffer, de onbloedige herdenking van het kruisoffer. Voor de katholiek moet dus de betekenis van Jezus voor zijn persoonlijk leven buiten kijf staan. Maar is dat nu de werkelijkheid over Jezus zoals men die beleeft? Welke werkelijkheid ervaart men? En welke werkelijkheid ervaar ikzelf? Is Jezus voor mij de Jezus van het geloof, om hem zo te noemen, of de Jezus zoals hij gekend is in het Palestina van twee duizend jaar geleden? Is hij de ultieme profeet van het Oude Testament, het hoogtepunt in de joodse heilsgeschiedenis, of is hij het begin van een nieuw religieus tijdperk? Ik denk: alle twee, zowel een joodse man, een joodse profeet maar ook de

aankondiger van het Rijk Gods dat in de toekomst de gehele wereld moet omvatten.

Kijkend naar de toekomst, kun je het verleden niet vergeten! Voor mij is de historische Jezus even belangrijk als de Jezus van het geloof. Deze mening wordt duidelijk niet gedeeld door de kerkelijke leiding die historisch onderzoek naar de mens Jezus met argwaan bekijkt, uit angst dat het menszijn van Jezus te veel aandacht krijgt. Het beeld dat de kerk ons in preek en schriftverklaring voorhoudt, is niet het beeld van de historische Jezus maar van de Jezus van het geloof. De kerk moet echter niet vergeten, dat de verheffing van Jezus tot de Christus, de verrezen Heer, niet vanaf het begin maar pas geleidelijk de huidige theologische inhoud heeft gekregen. Voor de tijdgenoten van Jezus, dus ook voor de eerste christenen die uiteraard joden waren, was het ondenkbaar in Jezus meer te zien dan een door God begenadigde mens met een duidelijke opdracht. Door in de theologische ontwikkeling de mens Jezus naar de achtergrond te schuiven, vertekent men het beeld van Jezus.

Ik moet bekennen, dat ik hier moeite mee heb en dat dit voor mij reden was persoonlijk een onderzoek in te stellen naar de historische Jezus. Door het onderzoek heb ik een beter zicht gekregen op de mens Jezus en gezien hoe geweldige de indruk was die hij op zijn volgelingen gemaakt heeft. Hem navolgen werd hun ideaal en zijn voorbeeld wordt ook ons nog steeds voorgehouden.

Het zou niet onverstandig van de kerkelijke leiding zijn wat minder nadruk te leggen op dogmatische uitspraken waarin erfzonde en verlossing door de kruisdood van Jezus centraal staan. De evolutietheorie zal een discussie hierover onvermijdelijk maken.

Het Rijk Gods, een blijvende actualiteit

Bij mijn onderzoek naar de historische Jezus heb ik altijd moeite gehad te begrijpen wat Jezus bedoelde met Het Rijk Gods. Neem b.v. zijn bekende uitspraak in Lucas 17,20-21: 'De komst van het Rijk Gods kunt gij niet waarnemen. Men kan niet zeggen: kijk, hier is het, of daar is het. Want het Rijk Gods is midden onder u'. Een cryptische formulering, die dwingt tot nadenken. Waarom die vreemde formulering? Had het te maken met de levende verwachting onder de mensen in die tijd dat de komst van een wrekende God aanstaande was om met geweld aan de onderdrukking een einde te maken en een rijk van vrede op aarde te vestigen? Probeerde Jezus ons zo duidelijk te maken dat het rijk Gods niet op die manier zou komen? In ieder

geval liet hij zijn toehoorders in spanning met wat hij precies bedoelde. Zelf begreep hij blijkbaar heel goed wat hij bedoelde. Ik vind ook steun voor deze gedachte in het evangelie van Thomas waar Jezus antwoordde op een vraag van zijn leerlingen: 'Wanneer zal het koninkrijk komen? Jezus zei: Het zal niet komen wanneer je het verwacht. Ze zullen niet zeggen: Kijk hier of kijk daar. Maar het koninkrijk van de Vader is over de aarde uitgebreid en de mensen zien het niet (Th 113)'. Het Rijk Gods was al aanwezig en hij zag wat wij niet kunnen waarnemen, dat moet mijn conclusie wel zijn. Om het ons toch iets duidelijker te maken, heeft hij het idee voorzichtig van alle kanten toegelicht: het Rijk Gods had te maken met *hier en nu*, maar ook met wat *komen moest*, met een *geleidelijke groei* en met onze *persoonlijke inzet* voor de komst van dit rijk. Bij de synoptici zijn teksten genoeg te vinden die de verschillende facetten belichten.

Twee duizend jaar later! Nog steeds bidden wij om de komst van het Rijk Gods, iedere keer als wij het onze vader bidden. Zijn wijzelf schuldig aan het uitblijven van de komst ervan of willen wij het niet zien? De wereld is er niet beter op geworden! De mensen zijn ook niet wezenlijk veranderd, wij zijn en blijven een product van de evolutie met alle hebbelikheden van dien. Evolutie betekent vooruitgang, ja zeker, maar ook een voortdurende onderlinge strijd tussen individuen met het eigen belang voor ogen. Zo zijn mensen nu eenmaal. Een wereld vol vrede en harmonie is een utopie, laten we het daar over eens zijn. Maar dit is nog geen reden om bij de pakken neer te zitten. Hoe de evolutie precies tot stand is gekomen en wat hierbij de inbreng van de Schepper is geweest, blijft een groot raadsel. Wat we constateren en waarnemen is dat de mens meer is dan een louter op zichzelf gerichte, fysieke entiteit. Hij bezit mogelijkheden om boven zijn afkomst uit te stijgen en te streven naar wat in de fysieke natuur niet te vinden is. In Genesis wordt dit uitgedrukt door de woorden: 'de mens is geschapen naar Gods beeld en gelijkenis'. Het lijkt erop dat het Rijk Gods niet van deze aardse wereld is. Het ontrekt zich aan de zichtbare wereld en manifesteert zich alleen zichtbaar in het gedrag van mensen die hun hoop op God gevestigd hebben. Maar mijn vraag is nog steeds niet beantwoord!

Een Maria-feest uit het Rijke Roomse leven

Het is acht december, een van de grote feestdagen van Maria, de moeder van Jezus van Nazareth. In deze tijd wordt er nog nauwelijks aandacht aan dit feest besteed, zeker de gewone gelovigen ontgaat het geheel. Het is een vreemd feest en de katholieke kerk heeft pas heel laat het theologisch fun-

dament hiervoor gelegd: het dogma van de onbevleete ontvangenis van Maria dwz de uitspraak van de kerk dat Maria is gevrijwaard gebleven van de erfzonde. Maria heeft deze 'kerkelijke onderscheiding' gekregen vanwege de positie van haar zoon Jezus, dat is wel duidelijk. Reeds de evangelist Lucas heeft oog gehad voor de bijzondere plaats van Maria in het christelijk geloof en heeft een bloemrijke beschrijving gegeven van wat gebeurde voorafgaande aan de geboorte van Jezus. Het dogma over Maria, waarvan hier sprake is, straalt weer af op Jezus zelf en benadrukt dat hij en zijn moeder niet vallen onder de gewone menselijke criteria en min of meer buiten de wereld van ons, gewone stervelingen, staan. Ik betwijfel het nut van een dergelijke geladen uitspraak. Dacht de kerkelijke leiding nu werkelijk met deze uitspraak de gelovigen een steuntje in de rug te kunnen geven op momenten, dat het moeilijk was in een tijd van de opkomende ontkerstening? Dat zal wel de bedoeling zijn geweest. Maar men moet toch beseffen, dat Maria door de eeuwen heen steeds een aparte plaats heeft ingenomen in de volksdevoties? Zij was de oermoeder om het zo uit te drukken, de toevlucht voor iedereen die in grote zorgen zat. Zij was degene die voor ons kleingelovigen in de bres sprong en onze zaak bij God en haar zoon behartigde. Theologische uitspraken zijn god-zij-dank niet voor ons gelovigen nodig. Wij weten wel beter! Misschien dat bij de viering op zondag Maria in het zonnetje gezet wordt.

Maandagmorgen: niet dus!

Kerstavond

Maandag 24 december, de dag voor Kerstmis. Was de natuur de afgelopen dagen vol zon en lichtelijk bevroren, nu is de temperatuur boven nul en is het donker en somber. Alles is in afwachting van het grote gebeuren, de herdenking van de komst van Jezus van Nazareth in deze wereld. Zoon van God, vredesvorst, redder van de wereld, mensenkind, zoon van een maagd, mens en God tegelijk: de woorden schieten tekort om hem te beschrijven als het hoogtepunt in de schepping. Maar laten we tegelijk ook nuchter blijven. Zijn afkomst loopt parallel aan de onze: geboren als kind van de evolutie, kwetsbaar en sterfelijk, met de aangeboren neiging van mensen het eigen geluk na te streven, tegelijk begiftigd met het vermogen boven zich zelf uit te stijgen, kortom een mens zoals u en ik. Deze nuchtere constatering is feitelijk niet te verkopen binnen de christelijke religie. Mensen zijn nu eenmaal geneigd van hun idolen godenzonen te maken, of het nu sporthelden zijn of popidolen. En dat is ook het lot van Jezus geworden, terwijl hijzelf

hier niet om gevraagd heeft. Is dan de mythe die rond zijn figuur ontstaan is, volledig onterecht en toe te schrijven aan de gebruikelijke menselijke neiging om in superlatieven over hun helden te schrijven? De grootheid van de mens Jezus en zijn betekenis voor de wereld na zijn heengaan, zijn ontegenzeggelijk feiten die niet ontkend kunnen worden. Dat het christendom in de interpretatie van gebeurtenissen een weg is ingeslagen die geleid heeft tot een theologisch en dogmatisch bouwwerk dat voor de eeuwigheid is neergezet, belemmert een eerlijke en relativerende benadering van wat zich twee duizend jaar geleden heeft afgespeeld. Ik wil in geloof aanvaarden dat Jezus door God gekozen is als de mens in het middelpunt van de heilsgeschiedenis die hij voor ons mensen heeft bereid. Jezus, de joodse naam betekent: God redt. Op welk moment Jezus zich bewust geworden is van zijn uitverkiezing en hoe hij deze heeft opgevat, is niet met zekerheid te zeggen. Voor vele religieuze onderzoekers was het moment waarop dit gebeurde de doop door Johannes in de Jordaan. In het evangelie van Lucas staat het geformuleerd met de woorden: de heilige geest verscheen boven hem in de gedaante van een duif en een stem uit de hemel sprak: 'Gij zijt mijn Zoon, de welbemimde, in U heb ik mijn behagen gesteld (Lc 3,22)'. Met deze woorden spreekt de evangelist zijn geloof uit in de goddelijke zending van Jezus van Nazareth. De woorden die de evangelist hier gebruikt, zijn zeker niet vanuit de hemel gekomen maar afkomstig van hemzelf, dat moet ik wel aannemen. Maar Jezus zelf geeft door het gebruik van het aramese woord abba (vader) aan dat hij zijn speciale band met God ziet als een vader-zoon-relatie en dat besef moet een grond vinden in een initiatief dat van God is uitgegaan. Dat hij bijzonder was, wisten ook zijn tijdgenoten en het staat beschreven in de boeken die over hem zijn verschenen. Vanavond laat in de kerk of misschien morgen in de ochtenddienst zal ik in dankbaarheid terugdenken aan wat tweeduizend jaar geleden begonnen is maar nog steeds niet is voltooid. Zalig kerstfeest!

Eerste kerstdag

Eerste kerstdag, heel vroeg in de morgen. Ik probeer een probleem op te lossen of beter gezegd duidelijker in kaart te brengen: hoe moet ik de uitverkiezing van Jezus begrijpen, wat vond er in hem plaats toen God zijn hand op hem legde. In het Oude Testament komt men passages tegen waarin profeten spreken over hun ervaring in de ontmoeting met Jahweh. Zij gebruiken woorden als: 'ik voelde me gegrepen door een kracht waar ik me niet tegen kon verzetten'. Maar wat is die kracht: een fysieke dwang, een zo

sterke beïnvloeding van de eigen persoonlijkheid van buitenaf dat geen verzet meer mogelijk is? Ik kan niet aannemen dat er sprake is geweest van het uitschakelen van de eigen wil. Uit ervaring weten wij, dat de drijvende kracht bij het handelen en denken van mensen bij uitstek de liefde is. Als er liefde in het spel is, kan een mens bergen verzetten en een tomeloze energie opbrengen. Lucas voelde dit heel goed aan en noemt de doop van Jezus in de Jordaan het moment waarop God zijn speciale liefde uitsprak voor deze mens met de woorden: gij zijt mijn zoon. Op dat ogenblik werd de bijzondere liefdesrelatie tussen God en Jezus, als tussen een vader en zijn zoon, een feit, een wederzijdse relatie moet ik aannemen. Jezus werd op dat moment *aangenomen* als Gods eigen zoon. Deze opmerking zal zeker door theologen met gefronste wenkbrauwen worden gelezen. Zij spreken liever over een geboren zijn vóór alle tijden uit de Vader. Maar hoe dan ook: het is en blijft een groot mysterie, *mysterium magnum*, waar woorden tekort schieten. De beschrijving van Lucas, in ieder geval de essentie daarvan, lijkt mij de enige redelijke verklaring voor wat er zich daarna in het leven van Jezus heeft afgespeeld. Vanaf dat moment was God blijvend in zijn levenssfeer aanwezig en werd de drijvende kracht in zijn optreden. Zonder de intensiteit van de verhouding tussen God en Jezus te kunnen peilen en begrijpen, hoop ik toch in staat te zijn plaatsen in de teksten te kunnen opsporen en te kunnen aanwijzen waar Jezus blijk geeft van zijn ervaring van de voortdurende aanwezigheid van God in zijn leven. Ik begin nu ook beter te begrijpen wat Jezus bedoelde toen hij zei: 'het Koninkrijk van de Vader is over de aarde uitgebreid maar de mensen zien het niet'. Wat voor hem een bijna fysieke realiteit moest zijn, blijft voor ons nog verborgen.

Nieuwjaar

Een nieuw jaar is aangebroken. Voor het eerst in mijn leven wordt dit in onze kerk niet ingeluid met een eucharistieviering. Wegens een tekort aan priesters, slechts één priester in een parochie met vier kerkwijken, vervalt dit jaar de nieuwjaarsmis in onze kerk. Misschien komen we over drie jaar aan de beurt! Wie weet?

Wat zal het nieuwe jaar ons brengen? Ik betrap me erop, dat de wintertijd met steeds meer tegenstaat. Ik verlang naar de zon, naar het licht en de warmte, de bloemen in de tuin en het geluid van de vogels. Vanaf 1 januari begint voor mij altijd het grote aftellen: nog drie maanden en dan is het lente! Maar de vorst komt weer terug, een ongekend fenomeen in de laatste jaren. Alle Friezen hopen natuurlijk op een elfstedentocht, voor mij mag het

mits het weer maar een vrolijk karakter heeft: veel zon en weinig wind. Als er veel sneeuw gaat vallen, krijgen we misschien een echte winterstop voor het voetballen. Nu noemen ze een voetballoze zondag al een winterstop! We wachten maar af.

Gisteren, de laatste dag van het oude jaar, was een gezellige dag samen met ons drietjes: Maïke, Wim en ikzelf. Voor de zoveelste keer kom ik tot de ontdekking, dat de programma's van de EO me vaak meer boeien dan die van andere omroepen met hun vaak overloze gezwets en politiek correcte prietpraat om de formulering van een bekende politicus te gebruiken. Gewoonlijk zijn de avonden gevuld met spelletjes, min of meer platvloerse humor en de bekende actualiteitsprogramma's waarin bekende Nederlanders mogen aanzitten om zonder enige remming hun mening ten beste te geven over onderwerpen waar ze geen bal vanaf weten. Het publiek kijkt en luistert nu eenmaal graag naar zijn helden. Dit commentaar vind ik achteraf wel wat kort door de bocht maar het mag wel eens gezegd worden.

Driekoningenfeest

Het kerkelijk jaar viert als hoogtepunt in de kersttijd het feest van Driekoningen, de verschijning des Heren zoals het officieel te boek staat. Van oudsher een hoogfeest dat Kerstmis in rangorde verre overtreft. Het feest gedenkt het verschijnen van de Heer in de profane wereld buiten zijn woonplaats in de tempel in Jeruzalem. God kondigt de redding van alle mensen aan door zijn zoon Jezus Christus, die in de kerstnacht geboren is. Dit jaar viel het feest op een zondag met een verheugend groot aantal kerkgangers in onze Laurentiuskerk. In het evangelie bezoeken drie wijzen (koningen in de volksmond) het jonge gezin in Bethlehem en bieden het kind hun geschenken aan: goud, wierook en mirre. Het verhaal eindigt in mineur omdat Herodes van plan is het kind te doden. Jozef vlucht daarom met zijn gezin naar Egypte.

De evangelisten Lucas en Matteüs schenken in de komende weken nog kort aandacht aan wat er daarna gebeurde vóór het openbare leven van Jezus begon: de opdracht van Jezus in de tempel waar hij begroet wordt door de oude Anna en Simeon die profetische woorden spreken, de kindermoord door Herodes, de terugkeer uit Egypte naar Nazareth in Galilea en tenslotte het bezoek van Jezus met zijn ouders aan de tempel ter gelegenheid van het Joodse Paasfeest. Dan richt de aandacht van de kerk zich op het serieuze werk en verschijnt Jezus in het openbaar met de verkondiging van de blijde boodschap zoals de evangelisten het noemen.

DE VEERTIGDAGENTIJD

De komende veertigdagentijd

Het gewone leven heeft zijn loop hernomen. De feestdagen zijn voorbij. Het zijn dagen waarna ik en velen met mij, vol verwachting hebben uitgezien en tegelijk ook blij waren toen ze tot het verleden behoorden. Het klinkt cynisch maar menselijke gevoelens zijn complex. Regelmaat in het leven blijft een groot goed en er is niets zo vermoeiend als feestvieren. Ik kan me nu weer concentreren op de toekomst. De komende drie maanden richt mijn aandacht zich op de kern van ons christelijk geloof: de redding van de mensheid door de kruisdood van Jezus. Ik ben van plan deze tijd te benutten om het mysterie rond lijden, dood en verrijzenis van Jezus te overdenken vanuit mijn eigen persoonlijke beleving van het christendom. Het is voor het eerst dat ik drie maanden lang van alle kanten dit mysterie wil belichten in de hoop zelf meer vrede te vinden in mijn haat-liefdeverhouding met God en de Kerk. Het zal niet eenvoudig zijn, de antwoorden liggen niet voor het oprapen.

Op de zondag vóór Aswoensdag wordt de aandacht in de liturgie gericht op de beroemde Bergrede van Jezus. Aangezien dit jaar de evangelist Matteüs centraal in de belangstelling staat, wordt de tekst gelezen uit Mt 5,1 e.v. beginnend met de zaligsprekingen:

'Zalig de armen van geest, want aan hen behoort het Rijk der hemelen. Zalig de treurenden, want zij zullen getroost worden. Zalig de zachtmoedigen, want zij zullen het land bezitten. Zalig die hongeren en dorsten naar de gerechtigheid, want zij zullen verzadigd worden. Zalig' De cursivering is overgenomen uit de Willibrord-vertaling en heeft te maken met de afkomst van deze citaten uit het Oude Testament.

Door de eeuwen heen heeft de kerk deze passage gebruikt om de centrale gedachte van Jezus' prediking weer te geven. Nederig zijn, je plaats weten, streven naar wat juist is, geduldig alle beproevingen doorstaan en je verheugen als je omwille van Jezus moet lijden.

Hoe anders klinkt het bij de evangelist Lucas en bij de schrijver van het evangelie van Thomas:

'Zalig gij die arm zijt, want aan u behoort het Rijk Gods. Zalig die nu honger lijdt, want gij zult verzadigd worden. Zalig die nu weent, want gij zult lachen....'
(Lc 6,20 e.v.)
Zalig zijn de armen, want van jullie is het koninkrijk der hemelen (Th 54).
Zalig zijn zij die honger hebben want hun maag die vraagt zal gevuld worden (Th 69,2).

Hier gaat het blijkbaar over echte armoede en over honger naar voedsel voor het lichaam. Zo te zien heeft Lucas, en met hem Thomas, het oog gericht op de armelijke omstandigheden waaronder de tijdgenoten van Jezus leefden. Het feit, dat ook Thomas deze zaligsprekingen vermeldt is een ondersteuning van de tekst bij Lucas en toont aan dat Jezus oog had voor de fysieke behoeften van zijn landgenoten.

Wij zullen regelmatig geconfronteerd worden met de typische verschillen die evangelisten laten zien bij hun visie over het optreden van Jezus. Matteüs is een echte joodse wetgeleerde voor wie de ethiek centraal staat. Hoe een gelovige zich dient te gedragen, wordt regelmatig toegelicht met wat Jezus gezegd en gedaan heeft. Lucas is meer als historicus bezig, heeft meer oog voor wat Jezus feitelijk gezegd heeft en beroept zich daarbij op een oude bron uit de eerste christentijd. Deze bron werd ook wel door Matteüs gekend maar op een andere wijze gelezen en benut. Marcus die zijn evangelie als eerste heeft geschreven, kende de genoemde bron niet en spreekt dus niet over de Bergrede. De andere twee evangelisten hebben geschreven met de tekst van Marcus voor zich en zijn dus van hem afhankelijk bij de keuze en beschrijving van de gebeurtenissen, hoewel zij vanuit hun eigen visie vaak eigen woorden gebruikten en een eigen interpretatie gaven. De kerk heeft altijd een voorkeur getoond voor het evangelie van Matteüs en dit heeft een sterke invloed gehad op de wijze waarop Jezus door de kerk is geportretteerd en ingekleurd.

Het gaat beginnen

Op de eerste zondag van de vasten werd uit het evangelie van Matteüs gelezen over wat er gebeurde na de doop van Jezus in de Jordaan, nadat hij zich had teruggetrokken in de woestijn om zich voor te bereiden op zijn taak. Na veertig dagen bidden en vasten werd hij bekoord door de duivel. Het verhaal dat daarna volgt lijkt op een ooggetuigenverslag van iemand die alles van nabij heeft meegemaakt. Heel uitvoerig verhaalt Matteüs wat de duivel

Jezus als verlokkingen voorhield en hoe Jezus daarop reageerde. Marcus schenkt slechts in enkele zinnen aandacht aan deze gebeurtenis. Marcus wist zoals iedere jood dat de woestijn de plek bij uitstek was waar mensen met een missie zich op een taak voorbereiden. Onbekend met wat er zich daar precies heeft afgespeeld, besteedde hij er slechts enkele woorden aan (Mc1,12 e.v.). Matteüs greep de gelegenheid zijn fantasie op het gebeurde los te laten. Ook het verhaal bij Lucas is zeer uitvoerig. Het is een bekend verschijnsel: hoe verder schriftelijke vastlegging afstaat van het moment van een gebeurtenis, des te uitvoeriger en met meer details is de beschrijving ervan. U zult dit zelf uit eigen ervaring weten. Maar het is duidelijk: het openbare leven van Jezus is van start gegaan en de blijde boodschap zal worden verkondigd.

Wat valt me nu het meeste op bij het doorlezen van de evangelieteksten? Of het nu Marcus, Matteüs of Lucas is, om me te beperken tot deze drie, zij schetsen allen een beeld van Jezus als een gedreven mens die onvermoeibaar bezig was. Hij sprak met mensen, onderwees hen, genas zieken en dreef duivels uit. Grote menigten volgden hem waaronder velen die hem het leven zuur maakten en hem zelfs dreigden met fysiek geweld. Waarom, het is mij nooit echt duidelijk geworden. Jaloersheid? Of waren de evangelisten bezig voor de problemen tussen joden en christenen in hun eigen tijd een historische basis te zoeken in wat er tijdens het leven van Jezus gebeurd moest zijn? Zij suggereerden zelfs dat tegenstanders pogingen deden Jezus met geweld om het leven te brengen. Evangelie, het lijkt wel een mengeling van waarheid en verduchtheid. Een cynische uitspraak maar met opzet confronterend geformuleerd om u duidelijk te maken, dat evangelisten mensen waren die met het belang van hun gemeente voor ogen en rekening houdend met de actuele situatie in hun tijd, een beschrijving gaven van wat er gebeurd was (moest zijn) meer dan veertig jaren en langer geleden, een mensenleeftijd geleden dus. Zeker, er waren tegenstellingen geweest tussen Jezus en de geestelijke leiders van het joodse volk, vooral de farizeeën moesten het ontgelden. Deze meenden de vroomheid in pacht te hebben en gedroegen zich vaak alsof ze ver boven hun landgenoten stonden. Ook het joodse volk had gemengde gevoelens over hen: de farizeeën verdienden respect wegens hun leidende positie op het geestelijk vlak maar tegelijk riep hun gedrag weerstand en zelfs de spotlust van de gewone man op. U hoeft zich alleen maar de parabel over de farizeeër en de tollenaar voor de geest te halen om te weten hoe Jezus de spot dreef met deze verwaande mensen. Zelfs in de tempel, ten overstaan van God, beriepen zij zich nog op hun

voortreffelijkheid. Dat Jezus in aanvaring kwam met de farizeeën vindt zijn oorzaak in de wijze waarop hij omging met de wetsregels. Hij was geen formalist maar iemand met een open oog voor het belang van zijn medemens: onderhouden van de wet moet de zorg voor de medemens niet frustreren. Zo vond hij het normaal op de Sabbat mensen te genezen waar de farizeeën fel tegen ageerden en ging hij soepel om met de voorschriften betreffende het wassen van de handen voor het gebruik van de maaltijd terwijl hij rondtrok door Galilea.

Ik verwacht, dat in de komende weken de evangelieteksten geleidelijk naar een climax zullen toewerken om duidelijk te maken dat het slecht met Jezus zal aflopen. Het is echter de vraag of dit gebeurd is op de wijze die de evangelisten ons willen doen geloven. Zeker, de dreiging dat Jezus steeds meer gevaar liep in botsing te komen met de wereldlijke macht in Palestina, was zeer reëel. Hij nam geen blad voor de mond en een dergelijk gedrag in het centrum van het land, in Jeruzalem, tijdens het op handen zijnde Paasfeest, was heel riskant. Maar waren het de joodse geestelijke leiders van het volk, hierin gesteund door het volk zelf, die verantwoordelijk zijn geweest voor zijn dood of waren het de wereldlijke machthebbers in de stad die met steun van de Romeinen hem hebben gearresteerd en terecht gesteld.? In de vier evangeliën wordt het eerste gesuggereerd maar dat is zeer onwaarschijnlijk. Jezus onderhield trouw de joodse wet en stond op één lijn met de farizeeën voor wat betreft de beleving van de joodse religie. Dit moet men wel aannemen omdat afwijkend gedrag het succes van Jezus onmogelijk had gemaakt. De terechtstelling is een politieke terreurdaad geweest, de zoveelste in een lange lijst van politieke terechtstellingen in de geschiedenis van het joodse volk!

De dood van Jezus: een breuk met het jodendom?

Wij hebben vanuit onze christelijke opvoeding geleerd de dood van Jezus te zien als de oorzaak van een breuk met het jodendom en als een beëindiging van de bijzondere positie van het joodse volk en religie in de ogen van God. Door de evangelist Matteüs wordt dit plastisch in beeld gebracht in zijn evangelie door de woorden 'En zie, het voorhangsel van de tempel scheurde van boven tot onder in tweeën' (Mt 27,51): het einde van een tijdperk! Vanuit deze gedachte betekent de dood van Jezus het einde van de bevoorrechte positie van het jodendom en het begin van een nieuwe heiltoestand met Jezus als de centrale figuur.

De dood van Jezus is echter de dood van een mens die slachtoffer is geworden van een terreurdaad van buitenlandse onderdrukkers, geholpen door binnenlandse collaborateurs. Als ik vanuit deze optiek naar wat gebeurd is kijk, vraag ik me af hoe met deze context de dood van Jezus kan worden gezien als de oorzaak van een breuk van Jahweh met het jodendom. Wat gebeurde, was niet het gevolg van een conflict tussen Jezus en het joodse volk, evenmin van een conflict tussen Jahweh en het joodse volk of zelfs tussen God en het heidendom. Het was iets tussen Jezus en zijn beulen. Zeker, God keek toe en was bedroefd zoals je van een vader moet verwachten.

De schuldvraag over de dood van Jezus

De komende weken zal ik er speciaal op letten of in de liturgie van de zondag de twistgesprekken tussen Jezus, de wetgeleerden en de farizeeën centraal staan. Ik verwacht dat er toegewerkt zal worden naar het beantwoorden van de schuldvraag over de terechtstelling van Jezus in de richting van de gangbare opvatting in de eerste christentijd, dat het de geestelijke leiders en het volk geweest zijn die schuld hebben aan zijn dood. We zullen zien!

In de weken, voorafgaande aan Palmzondag, wordt er voor de tweede lezing in de zondagse liturgie gekozen voor een gedeelte uit het evangelie van Johannes. Het zijn drie bekende verhalen die de revue passeren: het gesprek dat Jezus had met de Samaritaanse vrouw bij de bron van Jakob, te lezen in Joh4,1-42, de genezing van een blindgeborene in hoofdstuk 9 en de opwekking van Lazarus in hoofdstuk 11.

Wat opvalt, is de keuze van drie lezingen waarin geen sprake is van Jezus op weg naar zijn ondergang. Van vijandigheden met de joodse leiders en farizeeën wordt niet gerept. De volledige aandacht is al gericht op zijn betekenis voor de jonge kerk: hij is het levend water, geeft het leven terug aan wie gestorven is, hij opent de ogen van hen die blind zijn. Het is blijkbaar een bewuste keuze van de Kerk om in de liturgie vóór de goede week de aandacht niet te richten op wat komen gaat. Naar een verklaring hiervoor moet ik raden. Wil men buiten de goede week geen aandacht meer schenken aan de bekende controverse tussen Jezus en zijn vermeende tegenstanders? Is dit wat we mogen verwachten in de komende tijd: een stilzwijgen over de schuldvraag wie verantwoordelijk is voor de dood van Jezus door pijnlijke teksten voortaan uit de weg te gaan? Vindt men dat in de goede week al

voldoende de nadruk ligt op deze pijnlijke tegenstelling? De passieverhalen in de vier evangeliën spreken immers duidelijk voor zich.

De terughoudendheid van de Kerk is opvallend als men zich realiseert, dat in geen enkel ander evangelie zo sterk door Jezus wordt gefulmineerd tegen de joden als in het evangelie van Johannes. Je zou het bijna ziekelijk kunnen noemen. Zeker, in Matteüs staat de bekende schimprede te lezen tegen de farizeeën, waarin hun arrogantie en zelfoverschatting aan de kaak worden gesteld maar het karakter ervan is geheel anders dan wat we bij Johannes lezen. Johannes leefde blijkbaar in een voortdurende conflictsituatie met alle joodse naburen. Hij heeft geen goed woord voor hen over. Van alle evangelisten staat Johannes inderdaad het verst af van de religieuze overtuigingen van de joden, wat een verklaring is voor de grote problemen die deze jonge gemeente met hen had. In zijn evangelie staan daarom teksten genoeg waarin de joden verbaal dreigen met geweld tegen Jezus, in de pas met de latere conflicten die de gemeente met hen had.

De drie gememoreerde verhalen uit de liturgie vertellen ons meer over de triomf van Jezus, over zijn betekenis na zijn verrijzenis voor de jonge Kerk dan over de lijdensweg die hij tegemoet gaat. De Kerk loopt hiermee vooruit op Pasen, op wat daarna zal gebeuren.

Van wat ik mij herinner uit mijn jeugd, was er een sfeer van een geleidelijk opgevoerde spanning in de veertigdagentijd waarin het net zich geleidelijk sloot rond Jezus in de laatste fase van zijn leven. Wij, kerkgangers, waren op het ergste voorbereid. Wat met Jezus zou gebeuren was niet meer te vermijden. Ik ben tegenwoordig wat kritischer geworden. Waar staan die teksten waarin een duidelijke fysieke bedreiging te lezen valt, een vijandigheid ten opzichte van Jezus die verder gaat dan een agressief debat waarin men het oneens is met elkaar. Waar is er sprake van het uiten van *dreigementen* ten overstaan van Jezus zelf? Waar staan die *fysieke bedreigingen* waarmee Jezus *lijffelijk* werd geconfronteerd? *Het gaat mij om echte fysieke dreigementen met geweld in het bijzijn van Jezus persoonlijk.*

Wat leren de teksten ons, te beginnen bij de synoptici

Ik heb de vier evangeliën zorgvuldig doorgelezen op zoek naar dergelijke plaatsen. Laat ik beginnen met de synoptici: Marcus, Matteüs en Lucas.

Bij Marcus komen acht tekstfragmenten in aanmerking voor een nader onderzoek. U vindt ze in Mc 3,6; 8,31; 9,31; 10,32; 11,18; 12,12; 14,1 en in het lijdensverhaal vanaf Mc 14,43 en in hoofdstuk 15.

In Mc 3,6 gaat het over een genezing op de Sabbat en lezen we aan het einde van de perikoop: 'En de Farizeeën gingen naar buiten en aanstonds smeedden zij met de Herodianen plannen om Hem uit de weg te ruimen'. Het blijft bij praten en er is geen sprake van een directe fysieke bedreiging. Welke waarde moeten wij trouwens hechten aan de opmerking dat zijn tegenstanders met elkaar samenspannen? Hoe kon de evangelist daarvan op de hoogte zijn want samenspannen is altijd iets dat in het geheim plaats vindt. Is Marcus hier, achteraf, creatief bezig?

De teksten in 8,31; 9,31 en 10,32 zijn de bekende lijdensvoorspellingen van Jezus zelf. Hierin spreekt hij over wat hem te wachten staat of juist gezegd: hier blikte de evangelist terug op wat gebeurd is en laat hij Jezus dit zelf voorspellen.

In Mc 11,18 e.v. lezen we het verhaal van de tempelreiniging aan het begin van de goede week. Aan het slot van de tekst lezen we: 'De hogepriesters en schriftgeleerden die dat gehoord hadden, zochten een mogelijkheid om Hem ter dood te brengen'. Ook hier geen directe fysieke bedreiging. Het blijft beperkt tot plannen maken en het samenspannen met anderen. Eenzelfde situatie zien we aan het einde van de parabel van de misdadige wijnbouwers in Mc 12,12 waar we lezen: 'Zij zonnen nu op een middel om zich van hem meester te maken'.

In hoofdstuk 14 leest u het bekende verhaal van de zalving van Jezus door een vrouw. Marcus plaatst deze vertelling vlak voor het joodse Paasfeest en laat deze geschiedenis voorafgaan door de opmerking in vers 1: 'De hogepriesters en de schriftgeleerden zochten op welke manier zij Jezus door een list zouden kunnen grijpen en Hem ter dood brengen. Want ze dachten: niet op het feest; er mochten anders eens onlusten ontstaan onder het volk'.

Nergens in het evangelie van Marcus, behalve in het lijdensverhaal, wordt Jezus geconfronteerd met een directe fysieke bedreiging van zijn leven. Het blijft bij opmerkingen maken en plannen smeden, het zijn alleen maar lichte aanwijzingen dat het mis kan gaan. Het lijkt erop, dat de evangelist, bewust, door het plaatsen van slechts enkele opmerkingen op daarvoor geschikte momenten, een bepaald doel heeft nagestreefd door een bepaalde sfeer te creëren. Maar welk doel en waarom? Is het om de schuld van de joden aan de dood van Jezus te onderbouwen door de suggestie van een geleidelijk terugkerende conflictsituatie of is het om een andere reden? Het lijkt aannemelijk, dat Marcus de problemen tussen Jezus, de farizeeën en schriftgeleerden heeft aangedikt om de schuld van de terechtstelling van Jezus bij de joden neer te leggen. Hiermee loopt hij in de pas met wat het lijdensverhaal ons leert. Maar de wijze waarop hij dit heeft gedaan, getuigt van een bewust

gematigde toonzetting en past eigenlijk niet bij iemand die van het begin af aan erop uit is een schuldvraag in een bepaalde richting te beantwoorden. Marcus heeft de vier vermelde perikopen (de lijdensvoorspellingen laten we buiten beschouwing) om een andere reden een geladen inhoud gegeven, daarvan ben ik overtuigd.

Laten we eens zien op welke momenten Marcus deze opmerkingen heeft gemaakt. De eerste vermelding van het samenspannen van zijn tegenstanders gebeurt aan het begin van het openbare optreden van Jezus. De lezer weet nu vanaf het begin al wat er uiteindelijk met Jezus zal gebeuren. Het verdere verloop van het evangelie is daardoor getekend door de afloop die onvermijdelijk is.

Met het verhaal van de tempelreiniging wijst de evangelist op de directe aanleiding voor de dood van Jezus. Door zijn verhaal te besluiten met de impliciete dreiging met geweld moet het de lezer duidelijk zijn: nu gaat het gebeuren.

De parabel van de misdadige wijnbouwers speelt een aparte rol in het evangelie van Marcus. Door een parabel van Jezus aan te passen aan zijn nieuwe religieuze inzichten en Jezus tot woordvoerder te maken van deze aangepaste tekst, suggereert hij dat, volgens Jezus, God gaat afrekenen met het traditionele jodendom. Marcus poneert zo de jonge christengemeente als het nieuwe Israël.

Ik voel me verplicht dit wat uitvoeriger toe te lichten. Ik neem hiervoor een gedeelte over uit een eerder boek van mij. In Boek1 hoofdstuk 6 vindt u de volgende, hier lichtelijk gewijzigde, tekst.

Door de verwoesting van de tempel en de stad Jeruzalem in het jaar 70 was er een einde gekomen aan de tempelstaat. Jahweh had zijn volk in de steek gelaten en gestraft voor het goddeloos gedrag, zo ervoeren de joden de catastrofe. Men moest redden wat er te redden viel uit de puinhopen van verloren gegaan erfgoed en gefrustreerde verwachtingen. Een toekomst los van Israël en Jeruzalem, de plaats waar Jahweh in de tempel zijn aanwezigheid op aarde tussen zijn volk had gekozen, leek ondenkbaar. De joden slaagden er echter in rond de diasporasynagogen, met de rabbijnen als de nieuwe leiders, een nieuwe visie te ontwikkelen op hun geschiedenis waarin voor de tempel geen centrale plaats meer was ingeruimd. De religieuze samenkomsten vonden voortaan plaats in de lokale synagogen en in kleiner kring werden de oude rituelen thuis gevierd. De wijze waarop men zich diende te gedragen werd opnieuw gedefinieerd.

Hetzelfde gevoel van wanhoop en onbegrip was er niet alleen bij de joden maar óók bij de Jezus-mensen (de eerste christenen). In de gemeente van Marcus is men tot een zeer gewaagde en vermetele interpretatie van de dramatische gebeurtenissen gekomen. Joodse leden, onderlegd in de boeken van het Oude Testament, hebben daar gezocht naar teksten die een verklaring konden geven voor de dood van Jezus. Ze interpreteerden bepaalde teksten bij de profeten en in de psalmen als voorspellingen, geschreven met het oog op de vervulling in de persoon van Jezus. Ze zagen een verband tussen de verwoesting van Jeruzalem en de tempel én de dood van Jezus: *God heeft afgerekend met het traditionele jodendom als straf voor het vermoorden van Jezus en het niet willen aanvaarden van hem als de Messias.*

Met dat idee voor ogen (her)schrijft Marcus in hoofdstuk 12 van zijn evangelie de beroemde parabel van *de misdadige wijnbouwers* die de erfgenaam van een wijngaard doden om zelf in het bezit ervan te komen. Een onopgesmukte versie van deze parabel kunt u aantreffen in het evangelie van Thomas. U vindt de parabel in Mc 12,1-9, en ook in Mt 21,33-39 en Lc 20,9-15, beide afhankelijk van Marcus. De tekst die u bij Marcus leest, is zeker niet op die manier door Jezus verteld. Marcus heeft een verhaal van Jezus gebruikt en aangepast, met de bedoeling om er een andere betekenis aan toe te kennen. Door enige kleine veranderingen aan te brengen, wordt het een aanklacht tegen de joodse overheid wegens het afwijzen van Jezus als de Messias.

Marcus begint zijn verhaal aldus in hoofdstuk 12, vers 1:

Er was eens een man die een wijngaard aanlegde, er een omheining omheen zette, een wijnpers in uithakte en er een wachttoren in bouwde; daarna verpachtte hij hem aan wijnbouwers en vertrok naar den vreemde.

De cursivering in de Willibrordvertaling, verwijst naar Het lied van de wijngaard van de profeet Jesaja, zie de verzen 5,1-7. Marcus heeft zijn woordkeuze aan het begin van de parabel aangepast aan die tekst waarin sprake is van Jahweh die een wijngaard aanlegt en aan Israël toevertrouwt om hem te bewerken. De wijngaard staat daar voor het verbond dat Jahweh met de joden heeft gesloten. In Jesaja leest u wat Israël van die opdracht heeft gemaakt. Marcus interpreteert de tekst in Jesaja met het oog op Jezus. De tekst in Marcus gaat als volgt verder in de verzen 2 t/m 8:

Op de vastgestelde tijd zond hij een dienaar naar de wijnbouwers om zijn aandeel in de opbrengst van de wijngaard van hen in ontvangst te nemen. Maar ze

grepen hem vast, mishandelden hem en stuurden hem met lege handen terug. Daarop zond hij een andere dienaar naar hen toe. Maar zij sloegen hem op zijn hoofd en beledigden hem. Weer stuurde hij er een, maar hem doodden zij; en nog zo verscheidene anderen die zij mishandelden en doodden. Hij had nu niemand meer dan zijn geliefde zoon. Die stuurde hij als laatste naar hen toe, in de veronderstelling: Mijn zoon zullen ze wel ontzien. Maar de wijnbouwers zeiden onder elkaar: Dit is de erfgenaam; vooruit, laten we hem vermoorden, dan zal de erfenis voor ons zijn. Zij grepen hem vast, doodden hem en wierpen hem buiten de wijngaard.

De dienaren die mishandeld werden, staan volgens Marcus voor de profeten die door Jahweh naar Israël gezonden werden terwijl met de erfgenaam van de wijngaard Jezus bedoeld wordt, die door de joden ter dood werd gebracht. Wat de eigenaar van de wijngaard daarna zal doen leest u vervolgens in de conclusie:

Wat zal nu de eigenaar van de wijngaard doen? Hij zal komen, de wijnbouwers ter dood brengen en de wijngaard aan anderen geven. Hebt ge deze schriftplaats niet gelezen: *De steen die de bouwlieden hebben afgekeurd, is juist de boeksteen geworden, Op last van de Heer is dat gebeurd en het is wonderbaar in onze ogen* Mc 12,9-11 (cursivering Willibrordvertaling).

Voor de gemeenteleden van Marcus wordt nu alles duidelijk: God heeft de joden gestraft voor de dood van Jezus door Jeruzalem samen met de tempel te verwoesten en de wijngaard (zijn verbond) aan anderen (de heidenen) te geven. Hiermee werd door Marcus, zonder het uitdrukkelijk op te merken, de nieuwe beweging opgewaardeerd tot het nieuwe Israël. In de versie van Matteüs en Lucas is de conclusie die volgt op de parabel in overeenstemming met die in Marcus. Dat de toehoorders, volgens Marcus, dit goed hebben begrepen, is duidelijk uit de reactie hierop van de priesters en de farizeeën die de parabel hebben opgevat als een aanval van Jezus op henzelf:

Zij zonnen nu op een middel om zich van Hem meester te maken, maar zij waren bang voor het volk, want ze begrepen dat de gelijkenis die hij vertelde, op hen sloeg. Zo lieten ze Hem met rust en verwijderden zich Mc 12,12.

Dit verhaal van Marcus is een typisch voorbeeld van christelijke mythevorming. Als wij de tekst in Marcus nog eens rustig doorlezen moet dit ons

opvallen. Het is Jezus die volgens Marcus dit verhaal vertelt tijdens zijn leven in Galilea. Zeker, als Jezus het verhaal zo verteld heeft, zullen zijn toehoorders de zinspelings op het 'Lied van de wijngaard' van Jesaja wel begrepen hebben. Maar het verband met de controverse tussen hem en de farizeeën en de priesters moet hen ontgaan zijn. Jezus suggereert blijkbaar, dat de joden hem niet zullen accepteren als Messias en verwijt hen zijn aanstaande dood waarbij zij betrokken zullen zijn. Het lijkt mij uitermate onwaarschijnlijk, dat zijn toehoorders tot deze conclusie zouden zijn gekomen. Jezus was nog gezond en wel in hun midden, zijn terechtstelling had nog niet plaats gevonden. Maar in het verhaal en in de conclusie van Mc 12,12 wordt dit wel zo gesuggereerd. Het is dus duidelijk: Jezus kan dit zeker niet op deze manier hebben verteld en die vreemde reacties hebben opgeroepen. Maar het is dan ook niet een verhaal van Jezus maar een verhaal van Marcus én de toehoorders zijn ook niet de toehoorders van Jezus maar de gemeenteleden van Marcus. Zij weten wel wat er met Jezus gebeurd is. Maar dat niet alleen. Het verhaal wordt door Marcus zo gebracht, dat zij de stem van hun leermeester, Jezus, daarin beluisteren. Voor hen is de interpretatie van Marcus een realiteit geworden.

Het zal u misschien verbazen dat wij in het verleden bij het aanhoren van deze parabel tijdens de liturgievieringen nooit op de gedachte zijn gekomen, dat hier iets niet klopte. De enige verklaring die mij invalt, moet wel de uitleg zijn die wij vanaf de kansel te horen kregen: Jezus wist alles wat er in de toekomst met hem zou gebeuren. Hij wist dus ook dat hij door zijn tegenstanders ter dood zou worden gebracht. Vanuit deze kennis beschuldigde hij op voorhand zijn tegenstanders. In de tijd van het Rijke Roomse leven paste een dergelijke redenering in de geest van de tijd.

De laatste gebeurtenis die we memoreerden, was de zalving van Jezus door een vrouw. Het verhaal begint met de opmerking: 'De hogepriesters en de schriftgeleerden zochten op welke manier zij Jezus door een list zouden kunnen grijpen en Hem ter dood brengen. Want ze dachten: niet op het feest; er mochten anders eens onlusten ontstaan onder het volk'. Aan het slot van de scène staat de mededeling dat Judas naar de hogepriesters gaat om Jezus te verraden.

De topics in het optreden van Jezus: het begin van zijn zending, de aanleiding voor zijn arrestatie, de parabel van de misdadige wijnbouwers en het verraad van Judas zijn genoemd in een context van samenspannende hogepriesters, schriftgeleerden en farizeeën, die uit zijn op de ondergang van Jezus.

In zijn milde formuleringen heeft Marcus zich in de tekst, die voorafgaat aan het lijdensverhaal, beperkt tot een weergave van conflicten tussen Jezus en de geestelijke leiders van het volk zonder het joodse volk daarin te betrekken. Pas tijdens het lijdensverhaal werd ook door het volk om de kruisiging van Jezus gevraagd, hoewel in een context die suggereert dat het gaat om een kleine groep mensen die door hun leiders was opgehitst. Maar bij de beantwoording van de schuldvraag door de christenen werd het gehele joodse volk verantwoordelijk voor de dood van Jezus gehouden.

Wat leert ons Johannes

Wat heeft Johannes ons te zeggen? De hele sfeer in dit evangelie wordt gekenmerkt door een voortdurende felle discussie tussen Jezus en de joden. Wat is de oorzaak hiervan? In het evangelie van Johannes is Jezus voortdurend bezig zichzelf te promoten, om het modern te zeggen. Regelmatig spreekt hij over zijn bijzondere relatie met God, die hij zijn vader noemt. Hij gebruikt daarbij woorden die weinig aan de verbeelding overlaten en duidelijk suggereren dat het hierbij gaat om meer dan een vaderschap in overdrachtelijke zin. De joden moesten wel de indruk krijgen, dat hij de joodse wet overtrad door zich aan God gelijk te stellen. Bovendien tergde Jezus door zijn woordkeuze zijn tegenstanders: hij daagde hen voortdurend uit en provoceerde hen, anders kan ik het niet noemen. Zijn tegenstanders moesten wel fel reageren op die aanvallen. Dit evangelie ademt hierdoor een geest van vijandigheid die neigt tot geweld. Ik blijf het een vreemd evangelie vinden: een ontluikende theologische leer over de Godmens Jezus verpakt in een tekst die bij wijlen ontroert maar ook op voorhand andersdenkenden de verdommenis toewent. Als Jezus inderdaad zo zijn blijde boodschap heeft gebracht, dan moet het u en mij verbazen, dat hij ongeschonden de goede week gehaald heeft.

Waar in de teksten, zoals wij zullen zien, regelmatig geschreven wordt over joden die stenen oppakken om hem te doden, komt het merkwaardig genoeg nooit tot het werpen van deze stenen. Wetend hoe fel joden in hun geschriften reageerden bij vermeende godslastering, moeten wij wel vraagtekens zetten bij wat het Johannesevangelie ons vertelt.

Was er bij de synoptici sprake van een milde vorm van onenigheid tussen Jezus en zijn tegenstanders, bij Johannes ontmoeten we teksten met dreigementen aan het adres van Jezus die er niet om liegen. De volgende teksten komen in aanmerking: Joh 5,18; 7,1; 7,19; 7,30; 7,32; 7,44; 8,20; 8,57; 10,31; 10,39; 11,47; 12,1 en het lijdensverhaal. Een lijst van 13 te onder-

zoeken teksten terwijl bij de synoptici slechts op vier plaatsen verwijzingen stonden (wij hebben de drie lijdensvoorspellingen buiten beschouwing gelaten).

Als we dan de gememoreerde teksten en de bijbehorende context doorlezen, krijgen we zicht op de felle discussies tussen Jezus en zijn tegenstanders en worden we de directe fysieke bedreigingen gewaar. Maar nooit gaat er iemand echt door het lint en er vallen geen klappen, er vliegen geen stenen door de lucht. Het komt bij mij te kunstmatig over. Het lijkt alsof de feitelijke conflicten tussen de Johannes-gemeente en de joden worden nagespeeld in een soort historisch spel, op schrift gesteld, met Jezus als hun pleitbezorger en aanzegger. Hier komen de zinsneden uit de genoemde perikopen:

Joh 5,18: 'Om die reden waren de Joden er nog meer op uit Hem te doden: Hij tastte immers niet slechts de sabbat aan, maar Hij noemde zelfs God zijn eigen Vader en maakte daardoor zichzelf aan God gelijk'.

Joh 7,1: 'Daarna trok Jezus rond in Galilea, want Hij wilde dat niet in Judea doen, omdat de Joden er op uit waren Hem te doden'.

Joh 7,19: 'Heeft niet Mozes u de Wet gegeven? En niemand van u onderhoudt die Wet. Waarom zoekt gij Mij te doden? Het volk antwoordde: 'Gij zijt van de duivel bezeten! Wie zoekt U te doden? '.

Joh 7,30: 'Zij wilden zich van Hem meester maken, maar niemand sloeg de hand aan Hem, want zijn uur was nog niet gekomen'.

Joh 7,32: 'Toen de Farizeeën hoorden dat het volk heimelijk zo over Hem sprak, stuurden de hogepriesters en de Farizeeën dienaars uit om Hem in hechtenis te nemen'.

Joh 7,44: 'Sommigen hunner wilden Hem gevangennemen, maar niemand sloeg de hand aan Hem'. *En de dienaars keerden terug naar de hogepriesters zonder een gevangene...*

Joh 8,20: 'Deze woorden sprak hij bij de schatkamer, toen hij onderricht gaf in de tempel. En niemand greep Hem, want zijn uur was nog niet gekomen'.

Joh 8,57: 'Toen zeiden de Joden tot Hem: 'Gij zijt nog geen vijftig jaar en Gij hebt Abraham gezien? ' Jezus antwoordde hun: ' Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: voor Abraham werd, ben Ik'. Toen raapten zij stenen op om Hem te stenigen, maar Jezus trok zich terug en verliet de tempel'.

Joh 10,31: 'Weer raapten de Joden stenen op om Hem te stenigen' en verder in vers 39: 'Toen probeerden zij opnieuw Hem te grijpen, maar Hij stelde zich buiten hun bereik'.

Joh 11,47: na de opwekking van Lazarus kwamen de hogepriesters en de farizeeën samen en : 'Van die dag af waren zij besloten Hem te doden'.

Joh 12,1 e.v. met het bekende verhaal van de zalving van Jezus door een vrouw. In vers 10 leest u: 'De hogepriesters besloten toen ook Lazarus uit de weg te ruimen, omdat om hem veel Joden wegliepen en in Jezus geloofden'.

Bij Johannes ligt de zaak volledig anders dan bij Marcus. Bij hem is er geen sprake van een lichte overdrijving van gerezen conflicten, bij hem gaat het niet over de vraag bij wie de verantwoordelijkheid voor de dood van Jezus ligt, neen bij hem gaat het er om de unieke positie van Jezus duidelijk te maken. Het beeld dat de evangelist van Jezus schetst, is echter volstrekt niet een realistische beschrijving van wat een joodse man zou kunnen zijn. Voor joden was de duidelijke aanzet van een vergoddelijking van Jezus door Johannes een stap te ver. Het evangelie van Johannes kan onmogelijk de overtuiging weergeven van een groep joodse christenen uit de allereerste jaren van het christendom. De ontwikkeling in de gemeente van Johannes moet pas tegen het einde van de eerste eeuw of nog later deze richting zijn opgegaan. Dit evangelie is de schriftelijke neerslag van een theologische ontwikkeling en geen beschrijving van een historische werkelijkheid uit het leven van Jezus. Laat het duidelijk gezegd zijn: de opvatting van de schrijver vindt ook geen enkele ondersteuning in de teksten van de synoptici.

In de jonge religie werd daarom eerst vreemd tegen dit evangelie aangekeken en pas later kwam de appreciatie toen de theologie een duidelijke rol ging spelen.

De door mij naar voren gebrachte argumenten om te twijfelen aan de juistheid van het beeld van Jezus zoals Johannes dat schetst, zullen de kerkelijke leiders niet verontrusten. Voor hen is de historische Jezus van ondergeschikt belang, het gaat in het christendom om de verrezen Heer Jezus Christus. Voor het klerikale voetvolk en de gelovige kerkgangers ligt de zaak wat genuanceerder. Laat uw fantasie hier maar op los en vraagt u zich af hoe u dit aan uw kinderen kunt vertellen. Maar mijn conclusie is duidelijk: het Johannes-evangelie is een theologisch traktaat, gebaseerd op een figuur die maar weinig overeenkomst vertoont met de Jezus bij de synoptici, die in de tijd veel dichterbij de historische Jezus stonden dan Johannes, zeker Marcus en Matteüs.

De evangelisten hebben geschreven in een tijd toen de eerste christenen zich geleidelijk losmaakten van hun joodse achtergrond. Dit vond plaats in

een moeizaam proces en niet zonder pijn waarbij de historische banden met het verleden werden verbroken. U moet nooit vergeten dat de jonge kerk begonnen is als een joodse splintergroepering die door het openstaan voor niet-joden de conflicten met de joden in huis haalden. Het pijnlijk uit elkaar groeien heeft de verhouding met de joodse omgeving sterk beïnvloed. Men was blijkbaar niet meer in staat om objectief naar het recente verleden te kijken en heeft vanuit de feitelijke negatieve appreciatie van de joodse omgeving het beeld van Jezus en zijn leven in dit perspectief geplaatst. De ongerijmdheden die wij zojuist hebben aangetoond maken deze conclusie zeer waarschijnlijk. Door de eeuwen heen heeft de Kerk ons het beeld voorgehouden van Jezus in conflict met de geestelijke leiders van zijn volk. Zijn terechtstelling vond bijval bij het volk van Jeruzalem en maakte Jezus tot een martelaar in een intern conflict met zijn eigen volk. Vanuit deze optiek kreeg zijn dood een bijzondere betekenis die de weg vrijmaakte voor verdere speculaties.

Op weg naar Pasen zal ik in de lijdensweek met gemengde gevoelens tijdens de liturgische vieringen luisteren naar de teksten van de evangelisten. Kritische exegese kan verhelderend werken maar maakt het leven niet eenvoudiger. Ik heb vaak het gevoel in eigen vlees te snijden. Religie vraagt om een verhaal, het is meer dan een geheel van doctrines en voorschriften. Maar als het verhaal aan alle kanten rammelt, wordt het wel moeilijk. Laat ik maar mijn hoop stellen op de synoptici waar het beeld van Jezus de toets der kritiek redelijk kan doorstaan.

De verzoeningstheologie

De goede week staat in het teken van de verzoening van de mensheid met God door het lijden en sterven van Jezus van Nazareth. Dit is de kern van het christelijk geloof samen met het geloof in de verrijzenis uit de dood van diezelfde Jezus. Ik heb hier moeite mee, steeds meer en meer. Er zijn verschillende argumenten hiervoor op te noemen.

De noodzaak voor de leer van de verlossing vindt ten diepste zijn grond in de overtuiging van het bestaan van een breuk tussen God en de mens, ontstaan in een ver verleden. Het is, en het is stilzwijgend nog steeds, al jarenlang de leer van de christelijke Kerken, dat de erfzonde het breukpunt in de relatie met God is. Nu de evolutieleer het bestaan van zoiets als een erfelijke belasting van de mensheid door de zonde van de eerste voorouders uitsluit, moet de Kerk een andere grond voor de verstoorde relatie opspo-

ren. Valt de erfzonde als oorzaak weg dan moet gezocht worden naar een collectief defect in de menselijke natuur die een goede relatie met God in weg zit. Het is de afkomst van de mens die de belemmerende factor is. De traditionele erfzonde maakt plaats voor de erfelijke belasting waar iedere mens mee te maken heeft. De struggle for life, het pogen om te overleven, heeft van de mens tijdens de miljoenen jaren van evolutie een sociaal wezen gemaakt met sterke asociale trekjes: enerzijds had hij zijn soortgenoten nodig om te overleven en te evolueren maar anderzijds waren zij ook zijn concurrenten. De mens van nu is niet veel anders. Kon de apostel Paulus nog zeggen, dat door de zonde van één de dood in de wereld was gekomen én door de dood van één mens de redding, nu moet de noodzaak van de verzoeningsdood wel beter beargumenteerd worden. Is trouwens het woord verzoening hier nog wel op zijn plaats? Kan men voortaan in dit verband niet beter spreken over de noodzakelijke hulp van God om het menselijk tekort te ondervangen?

Dit is niet mijn enige pijnpunt. Het heeft me al heel lang verbaasd, dat God blijkbaar van ons mensen verlangt dat wij *om niet* vergeven, dwz. geen tegenprestatie verlangen, maar dat hij zelf de dood van zijn eigen zoon heeft gewild als genoegdoening voor de zonde van de eerste mens. Ik vind dat God hiermee naar ons eigen niveau omlaag wordt getrokken. Deze inconsequentie blijft me verbazen. Als door theologen en kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders triomfantelijk en met veel bewondering en een lichte hui-ver gesproken wordt over een goddelijke vader die zelfs zijn eigen zoon niet heeft gespaard voor het heil van de mensheid, dan roept dit bij mij een hui-ving van afschuw op. Deze '*in bloed gedrenkte theologie*' kan alleen maar zijn ontstaan in een tijd met een bloedig offersysteem dat de verhouding tussen mensen en goden reguleerde. Wat vreemd is het dat de menselijke geest zich verplicht voelt nog altijd vast te blijven houden aan zulke griezelige opvattingen en deze nog steeds uit te spreken en zelfs op schrift te stellen. Laten we voortaan een gezonde gedachtenlijn volgen en proberen een andere voorstelling van zaken te geven die beter de realiteit weergeeft en geen weerstanden oproept. Ik kan Jezus niet zien als een schaap dat zich vrijwillig naar de slachtbank liet leiden om de mensheid te verlossen maar wel als iemand die wist waarvoor hij stond en die niet aarzelde de consequenties daarvan te aanvaarden. God zocht en wilde zijn dood niet, dat is voor mij een absolute zekerheid. Het lijkt misschien alleen een kwestie van woorden en beelden, maar dan vergist u zich deerslijk. Bij woorden en beelden behoren gedachten die mensen bij zich voelen opkomen: gedachten mogelijk vol onbegrip, weerstand, afschuw, of angst voor een dergelijke God. Anders-

denkenden stuiten hier zeker op een drempel die voor velen te hoog is! Denk nu niet, dat ik hiermee de betekenis van de dood van Jezus wil ontkennen. Steeds, als ik mezelf vragen stel en zaken scherp formuleer, is het mijn bedoeling ingesleten ideeën en uitspraken ter discussie te stellen

Ik heb al eerder opgemerkt, dat de dood van Jezus louter een politieke terechtstelling is geweest zoals zovele tijdens de Romeinse overheersing. God en Jezus waren niet openlijk betrokken in een godsdienstig conflict met anderen. Als de dood van Jezus later een breuk tussen jodendom en christendom heeft veroorzaakt, dan kan Jezus zelf niet gezien worden als de oorzaak ervan. Er is door zijn dood geen einde gekomen aan de bijzondere relatie van God met de joden. Het is de nieuwe religie geweest die de schuldvraag over de dood van Jezus ten nadele van de joden heeft beantwoord en daardoor de breuk tussen God en het jodendom als een voldongen feit heeft geponeerd en gedateerd op het moment van de dood van Jezus. Maar als de bijzondere positie van het jodendom onbetwist blijft bestaan, wat is dan de betekenis van de dood van Jezus voor de joden die thans leven: is hij ook hun verlosser, en volgens de kerkelijke leer is dat zo, of is hij alleen een broeder uit hetzelfde volk en een profeet uit hun vroegere geschiedenis?

Als je eenmaal twijfelt, stapelen de argumenten hiervoor zich op. Maar ik verwacht amper een blik van bezorgdheid of lichtelijke angst op de gezichten van de kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders en de fundamentele theologen: 'alle problemen van u en de vragen die u stelt, zijn afdoende afgedekt in het geheel van dogma's over deze materie'.

Gelukkig, ik kan weer rustig gaan slapen!

PASEN

De verrijzenis van Jezus: het lege graf of ... ?

Het verrijzenisverhaal van de evangelist Marcus is het oudste verrijzenisverhaal in de Bijbel. Het bestaat uit twee gedeelten: in het eerste deel wordt er alleen *gesproken* over de verrijzenis. De evangelist voert daarvoor het lege graf op en de verschijning van een engel die de verrijzenis van Jezus aan Maria Magdalena meedeelt. Als zij dit aan de apostelen vertelt, wordt het afgedaan als beuzelpraat. Het eerste deel is dus het bekende verhaal over het *lege graf*. Het spreekt het geloof uit dat Jezus weer leeft maar laat in het midden wat dit precies betekent. Het tweede gedeelte in de Willibrordvertaling gaat over echte verschijningen van de verrezen Heer *maar deze verschijningsverhalen ontbreken in de meeste oude handschriften*. Marcus spreekt daar alleen over het lege graf. Dit werd in de kerk nooit als een probleem ervaren omdat men het evangelie van Matteüs als het oudste evangelie beschouwde en Marcus als een verkort uittreksel daaruit. Het werd pas een probleem toen onderzoek het tegendeel bewees. In de latere teksten is daarom een verschijningsverhaal toegevoegd in Mc 16,9-20 in overeenstemming met Mt 28,16 e.v. en deze toevoeging is ook weer overgenomen in de Willibrord-vertaling.

Het toegevoegde gedeelte is wat warrig alsof men nog steeds niet wil geloven dat Jezus echt lichamelijk aan mensen is verschenen. Er wordt gesproken over de verrezen Heer, in verschillende gedaanten verschenen aan meerdere personen maar de apostelen willen dit nog steeds niet geloven. Toen Jezus uiteindelijk aan de elf verscheen, veranderde hun ongelof in zeker weten. Het lijkt erop, dat bij de toevoeging van het tweede gedeelte een abrupte overgang werd vermeden door een geleidelijke overgang van het lege graf verhaal naar een verhaal met verschijningen waarin de apostelen pas langzaam tot geloof kwamen.

Wat leert deze geschiedenis ons? De oorspronkelijke tekst in Marcus die pas veel later werd aangevuld, is een vingerwijzing naar wat er niet en wat er wél gebeurd is na de terechtstelling van Jezus. Na zijn (mogelijke) begrafenis, volgde een tijd van stilte, een lange tijd van stilte veronderstel ik. Niet een kwestie van enkele dagen maar van weken, maanden misschien. De volgelingen van Jezus waren gevlucht, waarschijnlijk terug naar Galilea waar zij vandaan kwamen en betrekkelijk veilig waren. Er was ontredde, wanhoop en teleurstelling, zo stel ik me voor. Was alles dan voor niets geweest? Zij zochten elkaar steeds weer op om steun bij elkaar te vinden en na

te denken en te praten over wat gebeurd was. Pratend en biddend, waarbij waarschijnlijk ook Maria Magdalena aanwezig was, voelden zij de nabijheid van Jezus alsof hij nog in hun midden was. Er moet iets wonderlijks zijn gebeurd tijdens deze samenkomsten: zij moeten op een of andere wijze zijn aanwezigheid als een bijna fysieke realiteit hebben ervaren. Vanaf dat moment kwam de bezieling terug en besprak men onder elkaar hoe men het werk van Jezus kon voortzetten. Pas veel later vertelden de evangelisten wat er gebeurd moest zijn en vertelden zij hun eigen verhaal over Pasen en Hemelvaart, Marcus als eerste en later de andere drie. Bij Marcus geeft het oorspronkelijke verhaal, zonder enige opsmuk, het geloof weer dat Jezus leeft zonder zich verder uit te spreken over wat dit betekent. Het lijkt me toe, dat Marcus het beeld van het lege graf bewust gekozen heeft om afstand te nemen van de vele wonderverhalen die waarschijnlijk al vroeg over de verrijzenis van Jezus de ronde deden. Ik vind de keuze van het lege graf te opvallend om een andere verklaring acceptabel te vinden. De andere evangelisten hebben deze zelfdiscipline niet kunnen opbrengen en hebben hun fantasie aan het werk gezet. In de liturgie is dankbaar gebruik gemaakt van de paasverhalen en is door tekstdichters en musici een keur aan fraaie en vrome gezangen gecomponeerd.

HOE BEGON HET OOK ALWEER?

De wittebroodsweken van het christendom

In de tijd na Pasen wordt in de liturgievieringen voornamelijk gelezen uit de Handelingen van de apostelen van Lucas. In de vier evangeliën wordt over de tijd na Pasen slechts heel kort bericht. Het is het tweede boek van Lucas dat ons hierover inlicht. De verhalen in de eerste hoofdstukken komen bij mij over als de beschrijving van een triomftocht van de nieuwe religie, een triomftocht zonder weerga. Wij zien als het ware de Kerk geboren worden in een sprookjesachtige sfeer vol wonderbaarlijke gebeurtenissen.

Waren de apostelen vóór de pinksterdagen nog angsthazen, te bang om de straat op te gaan, vanaf het Pinksterfeest wordt dat heel anders. Binnen één dag zijn er al duizenden nieuwe volgelingen van de verrezen Heer, was er in de persoon van Petrus één leider die de geest kreeg en in een gloedvol betoog aantoonde precies te begrijpen wat de betekenis van de dood van Jezus voor hem en zijn landgenoten moest zijn. Het kon niet op. De Kerk houdt ons nog steeds voor, dat dit een historische werkelijkheid is geweest. Denkend aan de paasverhalen heb ik mijn bedenkingen.

Voor de Kerk is het Pinkstergebeuren de basis van de kerkelijke traditie: vanaf die tijd is er zekerheid, eensgezindheid, is er één leider en één groep apostelen. De problemen zouden pas later komen. Zo zien de wittebroodsweken van het christendom eruit. U weet dat deze korte periode na de huwelijksvoltrekking niet voor niets zo genoemd wordt. In het begin is alles koek en ei. Maar na een zekere tijd gaat het echte leven beginnen. Dit gold natuurlijk ook voor de jonge religie. Het verdere verloop in de Handelingen en ook de kerkgeschiedenis leren ons, dat al snel tijdens de eerste fase van de ontwikkeling van de jonge religie de veelgeroemde eensgezindheid het laat afweten. Het begint op een echt huwelijk te lijken!

Het beginverhaal in de Handelingen straalt een onvoorwaardelijk vertrouwen uit in de positieve toekomstverwachtingen van de jonge religie: Lucas ziet een stralende en glorieuze toekomst in het verschiet. Hoe kwam Lucas ertoe om de kerk in zijn beschrijving van het Pinksterfeest een vliegende start te geven? Waar komt zijn vertrouwen vandaan? De verklaring is niet zo moeilijk te vinden.

Lucas is met zijn verslag over het leven van Jezus en de geschiedenis van de beginjaren van het christendom ongeveer vijftig jaar na de dood van Jezus begonnen. Het late moment waarop hij begint te schrijven, plaatst hem

in de riantie uitgangspositie van iemand die weet wat er in die tussentijd is gebeurd, welke ontwikkelingen hebben plaats gevonden en wat mogelijk de verwachtingen voor de toekomst zijn. Toen Lucas aan zijn tweeledig werk begon, had Paulus al meer dan tien jaar eerder de marteldood in Rome ondergaan en had de jonge religie al vaste voet gekregen in Rome, het centrum van het romeinse rijk. In Klein-Azië en Griekenland had het christendom in vele plaatsen wortel geschoten. De opmars leek niet te stuiten hoewel de appreciatie voor het nieuwe geloof in het romeinse rijk nog te wensen overliet. Plaatselijk waren er vervolgingen en beperkingen voor het openlijk belijden van die *vreemde religie*, zo werd er over het christendom gedacht en gesproken. Maar ondanks deze moeilijkheden groeide het aantal christenen gestaag. Lucas zag, dat er al veel bereikt was in die vijftig jaar. Hij beseftte goed hoeveel er te danken was aan de goodwill die de joden in het romeinse rijk verkregen hadden. Er was algemeen een grote bewondering voor de joodse wetgeving op sociaal gebied. Het respect voor de joden werd getemperd door de strikte religieuze wetten die het voor een vreemdeling bijkans onmogelijk maakten de joodse religie aan te nemen. Het christendom wist zich de mede-erfgenaam van het joodse gedachtegoed en stelde geen onoverkomelijke eisen aan hen die wilden toetreden. Het christendom was mede aantrekkelijk door de vergiffenis die men kon krijgen voor zonden waarover men berouw had en om niet te vergeten door het vooruitzicht op een leven na de dood voor hen die volgelingen van Jezus waren geweest. De nieuwe religie had inderdaad een grote aantrekkingskracht. Ik zou nog kunnen wijzen op de gelijkwaardige positie die de vrouw als christen in het huwelijk had gekregen. In een samenleving waar de man het recht had vrij te beschikken over het lot van elk kind, ongeborn of pas geboren, werd bij een christenvrouw de veiligheid van het ongeborn leven en de zuigeling gegarandeerd. Voor Lucas was het duidelijk: het christendom ging een grote en glorieuze toekomst tegemoet. Vanuit die zekerheid ging Lucas aan het werk en componeerde zijn beide boeken.

Lucas heeft bij het schrijven van zijn eerste boek met andere ogen naar het feitenmateriaal gekeken dan Marcus en Matteüs. Hij kende het evangelie van Marcus en wist dat de schrijver het christendom als het nieuwe Israël zag. Voor Lucas en zijn gemeente had het zoeken naar een eigen identiteit niet meer de hoogste prioriteit. Hij was geen jood zoals Matteüs, die zijn afkomst nooit kon vergeten, hij was een ontwikkeld man uit Klein-Azië. Hij keek heel anders aan tegen het optreden van Jezus dan Matteüs. Voor hem was het joodse verleden van de nieuwe religie van ondergeschikt belang, hij

had meer oog voor de toekomst en daarin paste een visie op het verleden waarin de aandacht meer gericht was op de mogelijkheden van de nieuwe religie voor de wereld in zijn tijd. Hij had meer oog voor de grote lijn, voor wat het nieuwe geloof aantrekkelijk kon maken voor de heidenen. Ik neem aan dat Lucas met deze visie voor ogen zijn bronnen bestudeerd en benut heeft.

Bij het lezen van zijn evangelie ben ik onder de indruk gekomen van zijn vermogen om bepaalde passages trefzeker met veel artistiek gevoel te beschrijven. Ik denk hierbij aan het beroemde verhaal van het bezoek van de engel Gabriël aan Maria om haar de geboorte van Jezus aan te kondigen. Om niet te vergeten het verhaal van de Emmaüsgangers die Jezus herkennen bij het breken van het brood. Nergens vinden wij zulke mooie parabels als bij Lucas, de meeste ervan komen niet bij de andere evangelisten voor. Denk aan de parabel van de farizeeër en de tollenaar, de barmhartige Samaritaan, de onrechtvaardige rentmeester, de verloren zoon en nog enkele anderen. Uit zijn werken krijg ik heel sterk de indruk dat hier een kunstzinnig man bezig is, iemand met een sterk aanvoelend vermogen en in staat tot de kern door te dringen. Bij zijn inschatting van de wezenlijke betekenis van gebeurtenissen heeft hij er geen moeite mee in zijn weergave de spot te drijven met de wetten van de logica in de fysieke wereld. Wij hebben dit gezien in de eerste hoofdstukken van zijn evangelie waar hij schrijft over de geboorte van Jezus.

TIMMEREN AAN DE WEG

De eerste christentijd: timmeren aan de weg

De triomftocht van de jonge kerk zoals deze beschreven staat in het tweede boek van de evangelist Lucas, wordt in de christelijke kerken gezien als de historische weergave van wat er gebeurd is na de dood van Jezus van Nazareth. Vanuit Jeruzalem, waar Petrus, Johannes en Jacobus leiding gaven aan de eerste groep christenen, heeft de kerk zich verbreid over Klein-Azië en heeft al snel vaste voet gekregen in Rome en Griekenland. De apostel Paulus heeft op de ontwikkeling in Klein-Azië zijn stempel gedrukt en de evangelist Lucas wordt in de traditie beschouwd als de metgezel die in zijn tweede boek verslag doet van de missioneringsactiviteiten van deze grote apostel. In hoeverre deze opvatting correct is, blijft echter de vraag omdat Lucas pas op een veel latere datum met zijn verslag is begonnen en er zelfs twijfel bestaat of hij persoonlijk bekend is geweest met Paulus.

De beschrijving van Lucas is de triomftocht van de kerk zoals die zich in het Klein-Azië in de tijd van Paulus heeft ontwikkeld, op een afstand van het thuisland van de joden: Palestina. Jeruzalem is wel is waar de plaats waar het allemaal begonnen is maar zij is later door de behoudende joodse instelling in een isolement geraakt. De ontwikkeling waarop Paulus zijn stempel heeft gedrukt, is het type christendom geworden dat de wereld heeft veroverd.

De eerste christentijd blijft me fascineren en verbazen. Wat wetenschappers in de laatste honderd jaar hebben ontdekt over de eerste jaren na de dood van Jezus, geeft een meer genuanceerd beeld van die beginperiode van het christendom. Wat me echter verbaast, is de onverschilligheid waarmee de resultaten van wetenschappelijk onderzoek worden ontvangen. Men neemt kennis van de nieuwste ontdekkingen alsof het slechts over alledaagse zaken gaat. Wat vandaag gezegd wordt, is morgen schijnbaar alweer vergeten. Het ligt voor de hand, dat onweerlegbare feiten, die aantonen dat de eerste jaren van het christendom niet passen in het plaatje dat Lucas ons voorhoudt, niet in dank door de kerkelijke leiders worden aanvaard. De traditie komt hierdoor op de tocht te staan, ik bedoel hiermee de toestand van 'zeker weten vanaf het begin'. De media hebben altijd voldoende aandacht geschonken aan alle opzienbare ontdekkingen waarbij de belangstelling in de berichtgeving veeleer uitging naar het sensationele, het ongewone meer dan naar de feitelijke betekenis. Gelovigen hebben op ontdekkingen uit de eerste

christentijd nauwelijks gereageerd en de kerkelijke leiders deden er het zwijgen toe. Volgens mij zou juist wat in de eerste periode na de dood van Jezus is gebeurd, van wezenlijk belang moeten zijn voor een juist of misschien wel beter begrip van waar het in de nieuwe religie omgaat. Juist gegevens over de vroegste periode van de jonge religie geven ons een interessante blik op wat er zich in de beginjaren van het christendom heeft afgespeeld. *Het geeft inzicht in wat de eerste volgelingen van Jezus ertoe dreef verder te gaan met wat hij begonnen was.*

Het is waar dat pas in de achttiende eeuw en met meer resultaat in de negentiende eeuw de werken van de synoptici kritisch werden bestudeerd en onderling werden vergeleken door ze naast elkaar te leggen met de bedoeling een verklaring te vinden voor de overeenkomsten en de verschillen in de teksten die men waarnam. De overeenkomst tussen teksten was soms zo duidelijk, zo letterlijk in woordgebruik en zinsbouw, dat dit niet toevallig kon zijn. Hadden de schrijvers eenzelfde tekst voor ogen gehad of had de een van de ander overgeschreven? Als de volgorde van bepaalde gebeurtenissen bij verschillende evangelisten dezelfde was dan kon dat toch onmogelijk een kwestie van louter toeval zijn. Er waren vragen genoeg. Men zou kunnen opmerken, dat dit dan een leuk spelletje wordt voor geïnteresseerden die hun vermaak in dergelijke puzzels vinden. Wat maakt het nu uit, zult u zeggen, of de een iets van de ander overneemt en of de een eerder geschreven heeft dan de ander of dat er ergens sprake kan zijn van een verborgen bron die door meerderen is gebruikt. Bij elkaar gevoegd, geven de evangelieteksten toch een totaal beeld van het leven en optreden van Jezus van Nazareth, en daar gaat het toch om. Maar zo zijn wetenschappers niet. Als ze op iets stuiten dat vragen oproept, dan willen ze tot in details weten wat er precies aan de hand is en zijn ze niet tevreden met simpele antwoorden. En als dan uiteindelijk door hun bevindingen een beeld van de eerste periode van het christendom tevoorschijn komt dat anders is dan tot dusver werd gedacht, dan moet dat te denken geven.

Onderzoek heeft aangetoond, dat de verhalende evangeliën, met centraal daarin het lijdensverhaal dat de kern wordt van de verzoeningstheologie, pas in een latere fase zijn verschenen. Eerst waren er de verzamelingen van uitspraken die aan Jezus werden toegeschreven. Tijdens onderzoek zijn twee van dergelijke verzamelingen getraceerd: het zgn. verloren evangelie onder de naam *Q* en het evangelie van Thomas. We hebben over beide al hier en daar gesproken. *Het valt op dat er in deze twee verzamelingen geen aandacht is voor het lijden en sterven van Jezus en dat ook de verrijzenis niet wordt vermeld.* Ook staat

er nauwelijks iets in over de apostelen die toch een prominente rol spelen in canonieke teksten. Slechts enkele verhalen over Jezus, zoals de doop in de Jordaan en de bekeringen in de woestijn, vullen de uitspraken van hem aan. Belangrijk is, dat beide teksten een kern bevatten die waarschijnlijk teruggaat tot een tijdstip kort na de dood van Jezus, ongeveer het jaar vijftig. Hier is de meeste kans de echte Jezus van Nazareth te leren kennen, mag ik aannemen. Vandaar dat de tekst in de oudste kern van *Q*, aangevuld met een deel van overeenkomstige uitspraken uit Thomas, het uitgangspunt is geweest voor de vele studies over de historische Jezus die vooral de laatste honderd jaar zijn verschenen.

In de zondagse liturgie is de aandacht echter altijd gericht op de verhalen uit het leven van Jezus uit de vier canonieke evangeliën en wordt ons een beeld van hem voorgehouden dat teveel door de schrijvers is gemodelleerd in overeenstemming met hun persoonlijke visie. In de min of meer primitieve samenleving waarin de tekst van *Q* ontstond, wordt het beeld van Jezus, zeker in de eerste fase van de ontwikkeling van de *Q*-gemeenschap, niet beïnvloed door de visie van de samensteller, om hier het woord schrijver te vermijden. Als u in de teksten van Matteüs en Lucas uitspraken van Jezus leest die shockerend en rauw bij u overkomen, zodat u zich afvraagt of dit echt door Jezus zo gezegd is, dan heeft u de zekerheid dat deze uitspraken uit *Q* afkomstig zijn. Het beeld dat *Q* schetst, mist het vernisje van fatsoen en gematigdheid dat later over de uitspraken van Jezus heen is uitgesmeerd: 'Zalig die honger en dorsten naar de gerechtigheid, want zij zullen verzadigd worden' leest u in Mt 5,3-6 en dat klinkt even anders dan 'zalig wie verrekt van de honger' zoals het ongeveer in *Q* en Thomas luidt. Het estafettestukje van Jezus is door hem doorgegeven aan de vroegste predikers van het Rijk Gods die verantwoordelijk zijn geweest voor het behoud van de authenticiteit van wat Jezus gezegd en gedaan heeft tijdens zijn leven in Galilea en de weerslag daarvan vindt u in de tekst van het *Q*-evangelie, en gelukkig dus uiteindelijk ook bij Matteüs en Lucas, hoewel vaak van de scherpe kantjes ontdaan.

In het noorden van Galilea, in de buurt van het bekende meer met dezelfde naam, in de streek waar Jezus eerder rondtrok met zijn leerlingen, is men deze eerste vroegchristelijke gemeenschap op het spoor gekomen. De term vroegchristelijk is misschien niet de juiste benaming, het is beter te spreken over een prechristelijke beweging. Het lijkt in niets op wat we later bij Paulus en anderen waarnemen, er was geen aandacht voor de verrezen Heer, er

was geen aanzet tot een theologie van de verzoening, het was louter een beweging van rondtrekkende aanhangers van Jezus, predikers die met zo min mogelijk bagage de boer opgingen om het Rijk Gods te verkondigen. In deze gemeenschap was men na de dood van Jezus verder gegaan met waarmee hij begonnen was.

Het *Q*-evangelie, want daar gaat het hier over, spreekt een duidelijke taal. Laten we enkele teksten aanhalen uit het evangelie van Lucas die over deze predikers van het Rijk Gods vertellen. Zoals u weet is de tekst van het *Q*-evangelie in Lucas verwerkt (en ook in Matteüs).

In hoofdstuk 10 in de verzen 1-11 lezen wij bij Lucas het verhaal van de zending van de 72 leerlingen die door Jezus twee aan twee worden uitgezonden naar alle steden en plaatsen die hij van plan is zelf te bezoeken. In deze verzen heeft de *Q*-gemeente vastgelegd hoe leden zich dienen te gedragen bij de verkondiging van het Jezus-evangelie:

'Neemt geen beurs mee, geen reiszak, geen schoeisel; en groet niemand onderweg. Laat in welk huis gij ook binnengaat uw eerste woord zijn: Vrede aan dit huis! Woont daar een vredelievend mens, dan zal uw vrede op hem rusten; zo niet, dan zal hij op u terugkeren. Blijft in dat huis en eet en drinkt wat zij u aanbieden; want de arbeider is zijn loon waard. Gaat niet van het ene huis naar het andere. In elke stad waar ge binnengaat en ontvangen wordt, eet wat u wordt voorgezet (Lc 10,4-8) '.

Jezus telde tijdens zijn leven niet-joden onder zijn volgelingen en we mogen ervan uitgaan dat zij na zijn dood ook nauw betrokken waren bij de verkondiging van het Rijk Gods. Als joden en niet-joden samen optrekken om het Rijk Gods te verkondigen, dan kan dat problemen geven. En als de missionering niet beperkt blijft tot het bezoeken van joodse landgenoten in de dorpen maar ook aan niet-joden het Rijk Gods verkondigd wordt, dan is het onvermijdelijk, dat er problemen komen bij het eten en het overnachten bij niet-joodse gezinnen. Met nadruk wordt in de vermelde perikope opgemerkt, dat de rondtrekkende prediker moet eten wat men hem voorziet. De nadruk heeft natuurlijk te maken met de joodse spijswetten die het eetgedrag van joden reguleren. In dit geval zegt de regel binnen de *Q*-gemeente, dat men zich moet schikken naar de omstandigheden en dat men moet eten wat wordt voorgezet. De praktijk van de missionering vereist, dat de enge etnische grenzen hier worden overschreden. De opmerking 'te eten wat

wordt voorgezet' is dus een duidelijke aanwijzing dat op de duur de barrière tussen joden en niet-joden werd doorbroken.

De eerste volgelingen van Jezus probeerden hem in alles na te volgen door: te doen en te zeggen wat hij gezegd en gedaan had. Ze trokken van de ene plaats naar de andere, juist als Jezus gedaan had en zij herhaalden de uitspraken van hem met het vuur van de ware leerling die zijn leermeester wil overtreffen.

En als resultaat van de missioneringactiviteiten ontstonden plaatselijke groepjes die als de eerste kernen van een vaste lokale prechristelijke gemeenschap beschouwd kunnen worden. Zij woonden in dorpen, trokken niet rond en werden regelmatig bezocht door hen die van hun leven één religieuze trektocht hadden gemaakt. In een dergelijke lokale gemeenschap stond men niet altijd te juichen als men bezoek van een rondtrekkende prediker kreeg. De gedragsregels die normaal het leven in een gemeenschap reguleren, kwamen in botsing met de ideeën van hen die huis noch haard hadden. Wat de zwervende volgelingen van Jezus verkondigden was een gedragscode die voor mensen in een gevestigde samenleving moeilijk na te volgen was. Laat ik u een voorbeeld geven van een uitspraak waarin u de stem van Jezus kunt beluisteren die uitdagend en provocerend zijn standpunt kenbaar maakt:

'Geef aan ieder die u iets vraagt, en als iemand wegneemt wat u toebehoort, eist het niet terug' (Lc 6,30).

Met opzet heb ik deze uitspraak als eerste geciteerd, omdat in deze uitspraak het persoonlijk bezit ter discussie wordt gesteld. U weet dat niets zoveel weerstand oproept als een aanslag op wat men beschouwt als zijn persoonlijke eigendom.

Hiermee geeft Jezus zijn visitekaartje af, zult u wel denken. Door deze en andere uitspraken maakt hij zich verdacht als iemand die de samenleving wil ondermijnen. Maar is dat zo? Zonder kennis van de armzalige omstandigheden waaronder kanslozen in die tijd moesten proberen in leven te blijven, lijkt deze reactie op zijn plaats. Maar is zijn woordkeuze misschien niet juist met opzet zo provocerend en shockerend gekozen om mensen tot nadenken te dwingen? Hij zag de armoede van zijn toehoorders die niets konden lenen omdat ze toch niet in staat waren het terug te geven en die daarom vaak, ten einde raad, om te overleven hun toevlucht tot diefstal namen. Geef daarom zonder iets terug te vragen, zegt Jezus, zodat je mensen niet in

de verleiding brengt te stelen en als ze dan toch stiekem iets wegnemen, denk dan aan hun ellende en accepteer het verlies. De wijze waarop Jezus het formuleert, is puntig. Er staat niets te veel of te weinig in en het daagt door zijn woordkeuze uit tot nadenken. Door zijn bondigheid wijst de uitspraak in enkele woorden op de ellende van de daklozen die aan de rand van de samenleving stonden en niemand tot nut waren, *de overbodigen zoals iemand ze ooit cynisch heeft gekarakteriseerd*. Overleven was het enige waaraan ze konden denken. Honger was hun trouwe metgezel!

Maar toch, deze regel letterlijk nemen, zou iedere samenleving ontwrichten, want diefstal wordt hiermee gelegaliseerd! Het is duidelijk dat men niet goed raad weet met een dergelijke oproep. In het boekje *De Didache of de leer van de twaalf apostelen*, dat tot de oudste literatuur in de kerk behoort, wordt de leden van een plaatselijke kerk uit de eerste Christentijd voorgehouden goed te luisteren naar wat de predikers vertellen maar wordt hen ook aangeraden voorzichtig te zijn in het omgaan met deze geestelijke vagebonden.

Zonder verder commentaar geef ik u een aantal van de meest in het oog springende uitspraken van Jezus die u in het *Q*-evangelie vindt.

'Geen knecht kan twee heren dienen, want hij zal de een haten en de ander liefhebben, ofwel de een aanhangen en de ander verachten. Gij kunt niet God dienen en de mammon' (Lc 16,13).

'Zalig gij die arm zijt, want aan u behoort het Rijk Gods. Zalig die nu honger lijdt, want gij zult verzadigd worden. Zalig die nu weent, want gij zult lachen' (Lc 6,20-21).

'Tot u die naar Mij luistert zeg ik: Bemint uw vijanden, doet wel aan die u haten, zegent hen die u vervloeken en bidt voor hen die u mishandelen' (Lc 6,27-28).

'Wees barmhartig, zoals uw Vader barmhartig is' (Lc 6,36).

'Als iemand u op de ene wang slaat, keert hem ook de andere toe; en als iemand uw bovenkleed van u afneemt, belet hem niet ook uw onderkleed te nemen' (Lc 6,29).

'Waarom kijkt ge naar de splinter in het oog van uw broeder en slaat ge geen acht op de balk in uw eigen oog? Hoe kunt ge tot uw broeder zeggen: Broeder, laat mij de splinter uit uw oog halen, terwijl ge de balk in uw eigen oog niet

opmerkt? Huichelaar, haal eerst die balk uit uw eigen oog, en dan zult ge scherp genoeg zien om de splinter te kunnen verwijderen die in het oog van uw broeder zit' (Lc 6,41-42).

'Tot een ander sprak Hij: Volg mij. Deze vroeg: Heer, laat mij eerst teruggaan om mijn vader te begraven. Jezus zei tot hem: Laat de doden hun doden begraven, maar gij, ga heen en verkondig het Rijk Gods' (Lc 9,59-60).

'Als iemand naar Mij toekomt, die zijn vader en moeder, zijn vrouw en kinderen, zijn broers en zusters, ja zelfs zijn eigen leven niet haat, kan hij mijn leerling niet zijn' (Lc 14,26).

'Hij sprak tot hen: 'Wanneer ge bidt, zegt dan: Vader, Uw naam worde geheiligd, Uw Rijk kome. Geef ons iedere dag ons dagelijks brood, en vergeef ons onze zonden, want ook wijzelf vergeven aan ieder die ons iets schuldig is, En leid ons niet in bekoring' (Lc 11,2-4).

'Tot u zeg ik hetzelfde: Vraagt en u zal gegeven worden; zoekt en gij zult vinden; klopt en er zal worden opengedaan. Want al wie vraagt, verkrijgt; wie zoekt, vindt; en voor wie klopt, wordt opengedaan' (Lc 11, 9-10).

'Daarom zeg Ik u: weest niet bezorgd voor uw leven, wat ge zult eten en ook niet voor uw lichaam, wat ge zult aantrekken. Het leven is meer dan het voedsel en het lichaam meer dan de kleding' (Lc 12,22-23).

'Als God nu het veldkruid, dat er vandaag nog staat en morgen in de oven wordt geworpen, zó kleedt, hoeveel te meer dan u, kleingelovigen (Lc 12,28).

De volgende uitspraken moet u lezen tegen de achtergrond van de geschiedenis van deze christelijke gemeente. Zonder op deze geschiedenis nader in te gaan, zult uzelf in de uitspraken bespeuren dat er na verloop van tijd problemen moeten zijn gekomen. Niet alles ging meer zoals men hoopte. Er kwamen problemen met de joodse gemeenten in de directe omgeving. Joodse christenen die hun contacten met hun joodse familie en vrienden wilden vasthouden en ook regelmatig de synagoge wilden bezoeken, werden steeds vaker uit de synagoge geweerd en kwamen in een isolement terecht. In het licht van deze moeilijkheden zijn meerdere uitspraken op naam van Jezus geschreven om de leden te ondersteunen en zich af te zetten tegen hen die de oorzaak van de problemen waren. Het gaat hier over uitspraken

die pas in een latere fase aan de kern van Q zijn toegevoegd en niet of slechts gedeeltelijk van Jezus afkomstig zijn.

In hoofdstuk 10 lezen wij over de problemen die de Q-gemeente op de duur heeft tijdens hun missioneringactiviteiten. Wij treffen veroordelingen aan van degenen die verantwoordelijk geacht worden voor de problemen die de gemeente steeds vaker ondervindt. Het zijn vooral de farizeeën tegen wie de schrijver ageert, een verschijnsel dat wij ook waarnemen bij de andere evangelisten. Om de kudde bij elkaar te houden laat men Jezus hen bevoedigen en soms zelfs dreigend toespreken in geval men de moed verliest en de gemeente dreigt te verlaten. Wij citeren de volgende passage in Lc 10,12-15, direct volgend op de gedragsregels voor de missionering:

'Ik zeg u: Op die dag zal het voor de mensen van Sodom draaglijker zijn dan voor die stad. Wee u, Chorazim, wee u Betsaida! Tyrus en Sidon zouden reeds lang, neerzittend in zak en as, zich bekeerd hebben, indien bij hen de wonderen waren gebeurd, die bij u hebben plaats gevonden. Ja, het lot van Tyrus en Sidon zal bij het oordeel beter te dragen zijn dan dat van u. En gij, Kafarnaüm, zult ge soms tot de hemel toe verheven worden? Tot in de onderwereld zult ge neerzinken!'

Naast de bekende plaats Kafarnaüm nabij het gelijknamige meer, waren ook Chorazim en Betsaida in dezelfde omgeving gelegen. De auteur vervloekt deze steden en dreigt met de apocalyptische bestraffing bij het laatste oordeel. Hij laat Jezus deze vervloeking uitspreken. Blijkbaar hebben gemeenteleden zeer onaangename ervaringen opgedaan met de bewoners van deze plaatsen.

'Zalig zijt gij, wanneer omwille van de Mensenzoon de mensen u haten, wanneer zij u uitstoten, u beschimpen en uw naam uit de samenleving bannen als iets verfoeilijks. Als die dag komt, springt dan op van blijdschap, want groot is uw loon in de hemel. Op dezelfde manier behandelden hun voorvaderen de profeten' (Lc 6,22-23). (deze uitspraak is een deel van de bekende acht zaligsprekingen)

'Maar wee u, farizeeën! Gij betaalt wel tienden van munt en wij00nruit en allerlei kruiden, maar bekommert u niet om de rechtvaardigheid en liefde tot God. Het ene moet men doen en het andere niet verwaarlozen. Wee u, farizeeën! Gij zijt belust op de voornaamste zetel in de synagoge en de begroetingen op de

markt. Wee u! Gij zijt gelijk aan onzichtbare graven, waar mensen overheen wandelen zonder het te weten' (Lc 11,42- 44).

'Wee u, wetgeleerden! Gij hebt de sleutel van de kennis weggenomen. Zelf zijt ge niet binnengegaan, en hun die het wilden, hebt ge het belet' (Lc 11,52).

'Meent gij, dat ik op aarde vrede ben komen brengen? Neen, zeg ik u, juist verdeeldheid. Want van nu af zullen er vijf in één huis verdeeld zijn; drie zullen er staan tegenover twee en twee tegenover drie; de vader tegenover de zoon en *de zoon tegenover de vader*; de moeder tegenover de dochter en *de dochter tegenover de moeder*, de schoonmoeder tegenover haar schoondochter en *de schoondochter tegenover de schoonmoeder*' (Lc 12,51-53) (cursivering Willibrordvertaling).

'Wie naar u luistert, luistert naar Mij, en wie u verstoot, verstoot Mij. Wie Mij verstoot, verstoot Hem die Mij gezonden heeft' (Lc 10,16).

'Ik zeg u: ieder die Mij bij de mensen belijdt, hem zal de Mensenzoon als de zijne erkennen bij Gods engelen. Maar wie Mij tegenover de mensen verloochend heeft, zal verloochend worden tegenover Gods engelen' (Lc 12,8-9).

'Als eenmaal de huisvader is opgestaan en de deur gesloten heeft en gij dan buiten op de deur begint te kloppen en te roepen: Heer, doe open! zal Hij u antwoorden: Ik weet niet waar gij vandaan komt. Dan zult ge opwerpen: In uw tegenwoordigheid hebben wij gegeten en gedronken, en in onze straten hebt Gij onderricht gegeven. Maar weer zal zijn antwoord zijn: Ik weet niet waar gij vandaan komt. *Gaat weg van Mij, gij allen, bedrivers van ongerechtigheid*. Daar zal geweest zijn en tandengeknars, wanneer gij Abraham, Isaäk en Jakob en al de profeten zult zien in het Rijk Gods, terwijl ge zelf buitengeworpen zult zijn. Zij zullen komen van het oosten en het westen, uit het noorden en het zuiden, en aanzitten in het Koninkrijk Gods'.

(cursivering Willibrordvertaling, Lc 13,25-29).

Bij het lezen van deze uitspraken ervaar ik weer de uitdaging die van zijn woorden uitgaat, proef ik weer zijn prikkelende oneliners en besef ik tegelijk hoe betrokken hij zich voelde bij hen die aan de kant stonden en een stem nodig hadden. De evangeliën zijn de meest kostbare bezittingen van de kerk en verdienen met aandacht gelezen en bestudeerd te worden!

KWAM DE KERK VAN DE HEMEL OF VAN DE MENSEN?

Een strikvraag

In Marcus hoofdstuk 11 lezen we over een twistgesprek tussen Jezus en de geestelijke leiders van het joodse volk. Het verhaal speelt zich af aan het begin van wat wij de Goede Week noemen. Na de tempelreiniging wordt Jezus gevraagd waar hij het recht vandaan haalt zo op te treden. Laten we de evangelist aan het woord:

Terwijl hij rondwandelde op het tempelplein, traden de hogepriesters, schriftgeleerden en oudsten op Hem toe en vroegen Hem: 'Welke bevoegdheid hebt Gij om dit alles te doen? En wie heeft U die bevoegdheid gegeven?' Jezus antwoordde: 'Ik zal u één enkele vraag stellen en als gij Mij daar antwoord op geeft, zal Ik u op mijn beurt zeggen krachtens welke bevoegdheid Ik dit alles doe. Het doopsel van Johannes, kwam dat van de hemel of van de mensen? Geef daar een antwoord op.'

Omdat de tegenstanders van Jezus bang waren voor het volk dat een hoge dunk van Johannes had, durfden zij niet voor hun mening uit te komen. Wij weten het niet was hun antwoord en daarmee was het gesprek beëindigd. Blijkbaar dachten de leiders van het joodse volk anders over het optreden van Johannes dan het volk zelf voor wie Johannes een profeet was. Dat de doop van Johannes uit de hemel kwam, was voor het gewone volk zonneklaar maar niet voor de magistraten in Jeruzalem die in Johannes veel meer een onruststoker zagen die het volk in gevaar bracht. Wie had er gelijk?

Of iets uit de hemel komt of afkomstig is van mensen, is nooit eenvoudig te beoordelen. Kunnen wij aanwijzen waar en wanneer God actief betrokken is bij wat er in onze wereld gebeurt? Dat is niet simpel omdat dit samenhangt met de wijze waarop God in de wereld werkzaam is. De mens wordt door hem als instrument in zijn handen gebruikt, zodat we de aanwezigheid van God slechts kunnen afleiden uit de daden van mensen. Wie neemt hierbij het initiatief? Als het de mens is, kan God in diens handelen meegaan en hem in de goede richting sturen, is het God dan zoekt hij de geschikte persoon uit. Bovendien, wat de mens onder inspiratie van God tot stand brengt, blijft altijd de verantwoordelijkheid van de mens zelf en het is helemaal niet zeker dat alles wat hij doet, de goedkeuring van God wegdraagt!

In het verhaal van Marcus hebben wij als christen geleerd wat de waarheid is en dat de magistraten het mis hadden. Maar als wij nu eens de vraag stellen: 'Kwam de kerk van de hemel of van de mensen?', wat is dan uw antwoord? Ook een volmondig: *Ja* van de hemel of aarzelt u? U hebt het recht om te aarzelen want de beginperiode van het christendom is niet zo eenduidig geweest als het verhaal in de Handelingen van Lucas ons doet geloven. Jezus heeft geen kerk gesticht is de overtuiging van alle serieuze godsdienstwetenschappers en dat wordt nog eens duidelijk ondersteund door wat er in de eerste generaties na de dood van Jezus is gebeurd. Men is op het spoor gekomen van zoveel verschillende ontwikkelingen, zoveel groeperingen met wezenlijk verschillende opvattingen over de weg die Jezus geweest heeft. Ik noem er enkele op: de leerlingen in het noorden van Palestina met hun maatschappijkritiek, we hebben hen leren kennen in het *Q*-evangelie; de volgelingen die zich beriepen op het Thomas-evangelie en zich afzetten tegen de samenleving en de weg volgden van de gnostiek, de leer van de geheime kennis op weg naar de volmaaktheid; de gemeente van de apostel Johannes die een interpretatie van Jezus gaf die niet te vinden is bij de synoptici; de gemeente in Jeruzalem onder leiding van Jacobus (niet de apostel) die, trouw aan de joodse wet, zich geleidelijk terugtrok in een uitzichtloos isolement totdat de verwoesting van de tempel een einde maakte aan deze gemeente; en, om niet te vergeten, de ontwikkeling in de gemeenten van Klein-Azië, in steden zoals Damascus en Antiochië, waar de bakermat van het huidige christendom te vinden is. Was God in al die ontwikkelingen aanwezig? Het antwoord moet een volmondig *Ja* zijn want we moeten ervan uitgaan dat de eerste volgelingen van Jezus na zijn dood naar beste weten en met het vuur van de ware leerlingen aan de slag zijn gegaan. Maar mensen zijn mensen en wat ze doen en welke kant ze opgaan is niet te voorspellen. God was bij al die pogingen om de juiste weg te vinden aanwezig, daar ben ik zeker van! De volgende conclusie is daarom dwingend: de inbreng van de mens is wezenlijk geweest bij het bepalen van de richting die de jonge religie is opgegaan. God heeft gestuurd: *Ja*, maar de mens heeft gekozen en gehandeld. Als we dit als uitgangspunt onderschrijven, kunnen we wat soepeler en met wat meer gevoel voor de betrekkelijkheid der dingen aankijken tegen wat er in de loop van de eerste eeuwen is gebeurd. Natuurlijk hebt u recht op een uitgebreide informatie over wat er gebeurd is kort na de dood van Jezus. Bekende onderzoekers kan ik voor u opnoemen en hun werken kunt u bestuderen. Enkele namen zijn: Burton L. Mack, John S. Kloppenborg, Helmut Koester, Jacob Slavenburg, John Dominic Crossan, in een willekeurige volgorde genoteerd.

Vragen we ons af hoe het mogelijk geweest is dat zovele groepen volgelingen van Jezus zulke verschillende ontwikkelingen hebben gekend, dan moeten we de verklaring hiervoor zoeken in de omstandigheden die onderling sterk verschilden. Zeker, iedereen had ongeveer hetzelfde startkapitaal: het waren leerlingen van Jezus geweest of in contact gekomen met sommigen van hen.

In een bevoorrechte positie verkeerden zij die geruime tijd met Jezus waren opgetrokken tijdens zijn tochten door Galilea en daar woonachtig waren. Zij bleven actief in dezelfde streek. In hun missionering probeerden zij zich te gedragen zoals Jezus het had gedaan en zij bootsten Jezus na in hun spreken en handelen. De dood van Jezus en zijn verrijzenis hadden geen speciale betekenis voor hen, en ook later stonden zij niet open voor de opvattingen die gemeengoed werden in de steden van Klein-Azië. De teksten uit het *Q*-evangelie spreken een duidelijke taal.

Toen gnostische kringen in Klein-Azië en Noord-Afrika in contact kwamen met de ideeën van Jezus, reageerde men vanuit de typische gnostische wereldvisie. Jezus werd voor hen degene die hun de weg wees naar de verlossing uit het sterfelijk lichaam. Ook bij hen was er geen aandacht voor het lijden, de dood en verrijzenis van Jezus.

Wij memoreerden al de gemeente in Jeruzalem onder leiding van Jacobus die in alles trouw bleef aan de joodse wet en zich geleidelijk terugtrok in een uitzichtloos isolement omdat men niet-joden maar moeilijk als volwaardige volgelingen van Jezus kon zien. Het zelf gekozen isolement werd definitief toen door de verwoesting van de tempel een einde gemaakt werd aan deze gemeente.

De bijzondere omstandigheden zijn in deze drie interpretaties van Jezus zo prominent aanwezig, dat wat er gebeurde te voorspellen was: zij die dagelijks met Jezus waren opgetrokken bleven hetzelfde doen als hij had gedaan, zij die al gnostici waren bleven het en zij die de nieuwe religie in de invloedssfeer van de tempel beleden, bleven boven alles trouw aan hun oude overtuigingen.

Ten slotte het christendom dat ontstaan is in Klein-Azië en de naam heeft gegeven aan de nieuwe religie.

Klein-Azië, de bakermat van het christendom

Richten wij nu onze aandacht op wat er plaats vond in Klein-Azië, in steden zoals Damascus en Antiochië, waar het christendom zijn uiteindelijke vorm

en inhoud zou krijgen¹. In de loop der eeuwen waren grote groepen joden geëmigreerd naar plaatsen buiten Palestina, economische vluchtelingen zouden wij hen in onze moderne terminologie noemen, maar ook was er sprake geweest van gedwongen deportaties toen vijandige indringers Palestina binnenvielen zoals de Assyriërs en Babyloniërs. Buiten Palestina leefden in die tijd meer joden dan in het heilige land zelf. De uitwisseling van gedachten en ideeën tussen de inwoners in het thuisland Palestina en de joodse broeders en zusters in het buitenland vond plaats bij wederzijdse familiebezoeken. Nog belangrijker waren in dit opzicht de pelgrimages naar Jeruzalem en de tempel tijdens de joodse feestdagen. In die dagen telde de stad meer pelgrims dan er inwoners waren. Na de feestdagen ging ieder weer huiswaarts, opgewonden en verbaasd over wat zij gehoord hadden over Jezus, over wat hij gezegd en gedaan had. In de diaspora, ver buiten Jeruzalem, in gebieden met een Hellenistische cultuur werd naar de ideeën van Jezus en naar Jezus zelf aangekeken vanuit een andere mentale instelling dan in Palestina.

Door de Romeinse overheersing hadden de volken in Klein-Azië hun zelfstandigheid en politieke vrijheid verloren. Zij hadden de meedogenloze onderdrukking leren kennen en de snelheid waarmee de Romeinen zonder aarzeling optraden om mogelijk verzet de kop in te drukken. Bekend waren de wrede executies die de bezetter gebruikte wegens de afschrikwekkende werking die ervan uitging. Voorafgaand aan de Romeinse overheersing had de Griekse cultuur, het Hellenisme, in geheel Klein-Azië de eigen cultuur van de bevolking overvleugeld. Het Grieks was sindsdien de voertaal van de elite geworden en de handelstaal in het gehele Romeinse rijk. De bekoringen die uitgingen van het Hellenisme met zijn schoonheid in kunstuitingen, met zijn verfijnde levenswijze en zijn ideeënwereld vol uitdagingen voor het intellect, waren voor vele primitieve samenlevingen te veel. Het verlies van de eigen cultuur tezamen met de vreemde overheersing had desastreuze gevolgen voor de eigen identiteit.

Als de band met het verleden, met wat typisch voor een gemeenschap is, onder spanning komt te staan, ontstaat er onrust en onzekerheid. Men probeert een nieuw houvast te vinden, hetzij door opnieuw op zoek te gaan

¹ Burton.L.Mack, *Wie schreven het Nieuwe Testament werkelijk? Feiten, mythen en motieven*, Uitgeverij Ankh-Hermes b.v. Deventer 1997, blz. 81 t/m 102. In deze pagina's geeft de schrijver zijn visie op wat gebeurde in de gemeenten in Klein-Azië. Uitgangspunt waren de brieven van Paulus.

Ook maak ik gebruik van wat door mij in mijn eerste boek is geschreven.

naar én het benadrukken *van* wat verloren dreigt te gaan, hetzij door op zoek te gaan naar nieuwe zingeving. Men kwam open te staan voor sociale experimenten, voor pogingen om binnen een kleine groep van gelijkgezinden een basis te vinden voor een zinvol bestaan.

Er boden zich verschillende mogelijkheden aan. In Klein-Azië waren er grote gemeenschappen van joden die het joodse erfgoed in ere hielden en zich sterk verbonden bleven voelen met het thuisland en vooral met de tempel in Jeruzalem. De diaspora-joden voelden zich thuis in hun nieuwe leefomgeving. Hoewel zij de joodse wet in ere hielden, hadden zij niet de starre wetsopvattingen zoals in Jeruzalem en stonden zij meer open voor veranderingen. Voor niet-joden was de joodse morele wet aantrekkelijk vanwege de nadruk op de praktijk van sociale gerechtigheid. Een probleem was wel de etnische geslotenheid van het jodendom met zijn besnijdenis en de joodse wet met zijn vele voorschriften die voor een niet-semiet moeilijk accepteerbaar waren. Niettemin sloten velen zich bij het jodendom aan als sympathisanten die niet het volledig jood-zijn praktiseerden; zij worden in de Handelingen wel godvrezenden genoemd.

Het begon, zo stel ik het me voor, in de joodse gemeenschap rond de plaatselijke synagoge waar men onder elkaar regelmatig over Jezus en zijn ideeën sprak en waarbij ook de groep joodse sympathisanten betrokken werd. Dat Jezus groot nieuws bleef en de belangstelling niet geleidelijk wegebde had te maken met de overweldigende indruk die Jezus had achtergelaten en evenzeer met het specifieke sociale en politieke klimaat in die tijd, wat mensen ertoe bracht open te staan voor nieuwe ideeën waar men in normale omstandigheden aan zou voorbijgaan. De ideeën van Jezus trokken de belangstelling door de grote sociale bewogenheid die hieruit sprak. De kritiek op het egoïsme in de samenleving en het vooruitzicht op een nieuwe wereld, het Rijk Gods, met andere morele waarden en normen sloegen aan in een tijd waarin men op zoek was naar nieuwe zingeving. De tijd was rijp voor iets nieuws, voor een poging aan het leven een nieuwe bestaansgrond te geven. Het zijn de grote steden geweest waar het sociale experiment plaatsvond dat zou uitlopen op een cultus rond de verrezen Christus, zoals Jezus genoemd zou worden.

Volgens Mack was het startpunt waarschijnlijk Antiochië, van waaruit de nieuwe gedachten uitwaaierden over Klein-Azië, Griekenland en Rome. Het is uitermate moeilijk iets te begrijpen van wat er in een periode van nauwelijks twintig jaar is gebeurd: hoe Jezus in die korte tijd is getransformeerd tot de Christus, het middelpunt van een religieuze beweging die al in zijn begin-

fase onacceptabel bleek in de ogen van Saulus, de latere apostel Paulus, zoals we in de Handelingen kunnen lezen.

In een beschrijving van Antiochië in Klein-Azië door de socioloog Rodney Stark¹ treft u een stedelijke samenleving aan van ongeveer 150.000 inwoners. De samenstelling van de bevolking vertoonde een grote schakering met wel een vijftiental verschillende etnische groepen, elk in een eigen wijk, met een eigen taal en cultuur en vaak ook met eigen goden en religieuze gebruiken. Omdat de strategische ligging van Antiochië vereiste, dat de bevolking steeds op peil bleef, was het een komen en gaan van steeds andere mensen. Op ieder moment waren er meer nieuwkomers dan mensen die er al lang woonden. De gemiddelde leeftijd kwam niet hoger uit dan dertig jaar en vaak nog daaronder. Omdat de huizen van hout waren en zeer dicht opeen stonden, betekende brand vaak de totale verwoesting van alle woningen in een wijk. In geval van een besmettelijke ziekte was de ramp niet te overzien. Er ontbrak stabiliteit, er was sociale onrust en geen saamhorigheid. De kans op onconventioneel gedrag in een dergelijke samenleving ligt voor de hand. Door bepaalde onderzoekers wordt hierin een oorzaak gezocht voor de ontvankelijkheid voor het nieuwe, waarbij men dan denkt aan het open staan voor de nieuwe ideeën die vanuit Jeruzalem de stad binnen kwamen.

De beweging in Klein-Azië begon als een sociale Jezus-beweging rond het thema: het Rijk Gods. Hierover werd gedacht en gesproken in het grote verband van synagoge: joden en godvrezenden. Het zal er heftig aan toe gegaan zijn omdat beide partijen vanuit een andere levenshouding tegen Jezus en zijn ideeën aankeken. De ideeën van Jezus waren maatschappijkritisch. Jezus sprak over sociaal onrecht, over onderdrukking, over rijkdom die angstvallig aan de armen werd onthouden, over egoïsme, over de zorg voor de ander, over het liefdesgebod. Godvrezenden en joden kwamen tot het besef dat waar Jezus voor stond, hen niet verdeelde maar juist verbond. Er moet een gevoel van saamhorigheid zijn ontstaan dat verbaasde, men moet elkaar hebben aangekeken met een tot nu toe ongekend gevoel van wederzijdse herkenning als gelijkgezinden. Een vreemde situatie die een

¹ Rodney Stark, De eerste eeuwen. Een sociologische visie op het ontstaan van het christendom, Ten Have Baarn 1998.

In zijn boek schat hij het aantal christenen rond het jaar vijftig op ongeveer 1400, verspreid over het gehele keizerrijk, voornamelijk geconcentreerd in Palestina en de grote steden zoals Rome, Antiochië en Damascus.

schrikreactie teweeg moest brengen: wat gebeurt hier? Kon dat wel, ging men niet te ver? Zolang het bij praten en nadenken bleef, leek er niets aan de hand te zijn maar wat als men de ideeën in praktijk zou willen brengen en dat gezamenlijk zou doen? Maar was het Rijk Gods niet voor iedereen bedoeld? Kon ook iemand, die niet tot Israel behoorde, deel uitmaken van dat Rijk? Er ontstond een scheiding tussen voor- en tegenstanders van een dergelijk sociaal experiment. Dit plaatste de voorstanders voor grote problemen. Niet alleen moest men argumenten vinden om het samen optrekken binnenskamers te verantwoorden maar tegelijk moest men zich staande houden tegen de bezwaren en het verzet van de synagoge die in meerderheid deze lijn afwees, dat neem ik tenminste aan. De eerst hindernis die genomen moest worden, was het slechten van de etnische barrière die het samen optrekken praktisch onmogelijk zou maken. Men kwam tot het besef dat het de persoon Jezus was die hen verbond: hem wilde men navolgen, hij was hun voorbeeld. Dat gaf hun de overtuiging dat ze samen, joden en heidenen, een gemeenschap konden opbouwen naar de ideeën van Jezus. U ziet hoe voorzichtig ik ben met het inschatten van wat er gebeurd moet zijn in de eerste fase van het veranderingsproces van Jezus-beweging naar Christuscultus. De eerste stap is slechts de wederzijdse acceptatie van elkaar: er is nog geen cultus maar wel een duidelijke gemeenschappelijke verering van de persoon die ideaal en voorbeeld is en die hen onderling met elkaar verbindt. Vanaf dat moment trok men regelmatig met elkaar op en organiseerde bijeenkomsten in de woning van een van de deelnemers. Deze bijeenkomsten pasten binnen de gebruikelijke manier waarop in de Griekse wereld samenkomsten van verenigingen van gelijkgezinden plaats vonden. Er moest nog heel wat nagedacht worden om precies te omschrijven wat de nieuwe beweging inhield, wat haar bestaansgrond was en wat haar het recht gaf als een eenheid van joden en niet-joden samen op te trekken.

De joden binnen de groep moeten zich bewust zijn geweest van de problemen die een bedreiging vormden voor een continuering van het samen optrekken met niet-joden. De joodse wet vormde een barrière, een scheidingslijn tussen joden en niet-joden, waardoor niet-joden technisch geplaatst werden in de categorie 'zondaars' en daardoor uitgesloten van intiem sociaal contact met joden. Hoe was het dan mogelijk hen uit deze categorie te verwijderen zonder de verplichting zich tot het jodendom te bekeren en de joodse wet in alle opzichten te onderhouden?

Intensief blijkt er door de eerste gemeenteleden gezocht te zijn in de boeken van het Oude Testament naar verklaringen voor het lijden en sterven van Jezus en naar de betekenis ervan voor de gemeenteleden. Zowel in de

joodse als in de Griekse cultuur leefde de verering voor mensen die streden voor de goede zaak en die, ondanks tegenslag en vervolging, standvastig gebleven waren. De Griekse mythe van de edele dood en de joodse mythe van de vervolgdde wijze, komen regelmatig voor in de Griekse literatuur en in de joodse wijsheidsverhalen. Jezus paste precies in deze typering. Niet het onderricht van Jezus staat in deze benadering centraal maar het idee van zijn martelaarschap en verheffing door God als beloning voor zijn volharding en inzet voor de goede zaak. Om hun gedrag te legitimeren kwamen de joodse leden van de groep met de volgende zeer gedurfde bewering:

God zelf ziet in de trouw van Jezus aan de goede zaak en in zijn lijden en dood een grond voor de rechtvaardiging van ieder die deelt in de trouw van Jezus.

De gedachte die achter deze uitspraak ligt, is de volgende. Voor de eerste joodse volgelingen is Jezus uniek en hem proberen na te volgen wordt bepalend voor hun verdere leven. Niet alleen zichzelf maar ieder die in Jezus zijn voorbeeld ziet en hem in zijn leven wil navolgen, zal daarom, is hun overtuiging, door Jahweh als een rechtvaardige beschouwd worden en niet meer als zondaar: *zijn trouw werd de onze* zoals men in katholieke liturgie van de zondag leest. Hiermee werd een basis gelegd voor een verering die geleidelijk de vorm zou aannemen van een cultus, *de Christus cultus* in de formulering van Mack. Dit was weer een stapje verder maar nog geen echte religie! Ik druk me heel voorzichtig uit om niet het idee te wekken dat er vanaf het prille begin al van een godsdienstige beweging sprake was. Voor theologische bespiegelingen en leerstellige uitspraken is het juiste tijdstip nog niet aangebroken. Het zou trouwens naïef zijn te verwachten, dat van het ene op het andere moment al een kant en klare theologie van de verlossing klaar ligt. Zoals eerder opgemerkt: alles moet zijn tijd hebben. Zo gebeuren dingen nu eenmaal. Het is en blijft grotendeels mensenwerk, een zaak van tasten en zoeken, waarbij de leidende hand van God op de achtergrond aanwezig is. Op een dergelijk moment besef je pas goed hoe groot de inbreng van de mens zelf is bij het ontstaan van nieuwe religies, het christendom niet uitgezonderd.

Wat er gebeurde had de aandacht van Paulus getrokken die ernstige bezwaren had maar tegelijk onweerstaanbaar werd aangetrokken door de revolutionaire gedachte die ten grondslag aan de beweging lag. Zonder de brieven van Paulus zouden wij in het ongewisse gebleven zijn over wat er zich in de eerste decennia na de dood van Jezus heeft afgespeeld. U vindt in zijn brie-

ven niet alleen zijn persoonlijke gedachten en inzichten maar ook informatie, afkomstig uit de opvattingen van de beweging, die ons helpt te begrijpen wat er is gebeurd tijdens het veranderingsproces van Jezus-beweging naar Christuscultus. De brieven bevatten hier en daar stukjes tekst, soms in de vorm van poëzie of gedichten, die afwijken in stijl en woordgebruik van wat typisch voor Paulus is. Geleerden hebben zulke teksten kunnen isoleren en zo zicht gekregen op de ontwikkelingen binnen een zekere Jezus-beweging, samengesteld uit joden en godvrezenden¹. Paulus heeft enkele van die teksten van de beweging soms letterlijk overgenomen in zijn brieven, zonder bronvermelding zoals dat in die tijd gebruikelijk was. Het doet ons denken aan de *Q*-bron die verborgen zit in de teksten van Matteüs en Lucas en die door geleerden is opgespoord.

Dit alles gebeurde al kort na de dood van Jezus ongeveer in het jaar 34 of nog vroeger, wat men kan afleiden uit opmerkingen van Paulus in zijn brief aan de Galaten, hoofdstuk 2. Daarin schrijft hij pas 14 jaar na zijn bekering een bezoek te hebben gebracht aan de apostelen Petrus, Johannes en Jacobus, de leiders van de gemeente in Jeruzalem, om met hen te overleggen over zijn missiewerk onder de heidenen. Dit bezoek kan men dateren ongeveer in het jaar 48, wat betekent dat de bekering van Paulus plaats vond in het jaar 34. Dit toont aan dat de overgang van de Jezus-beweging naar een Christuscultus in een paar jaar gerealiseerd is. Op deze ontwikkeling heeft Jeruzalem geen invloed uitgeoefend. Wat daar is gebeurd, heeft nooit dit karakter vertoond, hoewel in de eerste hoofdstukken van de Handelingen dit wel wordt gesuggereerd. Uit de brieven van Paulus blijkt de voortdurende argwaan van de gemeente in Jeruzalem voor wat buiten Palestina plaats vond.

Wat is het dat Paulus aanvankelijk bestreed maar waaraan hij zich ten slotte gewonnen moest geven? Wat was zo aantrekkelijk dat hij uiteindelijk zijn verzet moest opgeven? U vindt het antwoord in Rom. 3,21-26:

Thans is echter, buiten de wet om, Gods gerechtigheid openbaar geworden, waarvan de wet en de profeten getuigenis afleggen. Gods gerechtigheid, die zich door het geloof in Jezus Christus meedeelt aan allen die geloven, zonder enig

¹ De teksten waarover het hier gaat vindt u o.a. in 1 Kor. 15,3-5; Rom. 3,24-26; Rom. 4,25; Fil. 2,6-11; 1 Kor. 13,1-13; Fil. 2,11; 1 Kor. 10,23; Fil. 4,20; 1 Kor. 10,1-5; Gal. 4,22-26.

onderscheid. Want allen hebben gezondigd en allen zijn verstoken van de goddelijke heerlijkheid (Rom. 3,21-23).

(wat nu volgt is de gedachtegang van de beweging met de woorden van Paulus)

En allen worden zij om niet door zijn genade gerechtvaardigd, krachtens de verlossing die in Jezus Christus is. Hem heeft God voor wie geloofd aangewezen als zoenoffer door zijn bloed. God wilde zo zijn gerechtigheid tonen, want Hij had in zijn verdraagzaamheid de zonden van het verleden laten passeren.

Hij heeft zijn gerechtigheid willen tonen nu, in deze tijd, opdat zou blijken dat Hij zelf rechtvaardig is en rechtvaardig maakt ieder die leeft uit het geloof (Rom. 3,24-26).

De tekst uit de Romeinenbrief is duidelijk de vroegste formulering in de ontwikkeling binnen de beweging maar de originele tekst is door Paulus aangepast. Geleerden zijn erin geslaagd de voor ons belangrijke kern van deze vroege leeruitspraak te reconstrueren¹ met het volgende resultaat:

In voorbije tijden zag God de zonden van de niet-joden door de vingers. Maar nu heeft God Jezus' dood beschouwd als een middel tot verzoening vanwege zijn geloof. Hij deed dit om zijn rechtvaardigheid te tonen, en om degene te rechtvaardigen wiens geloof afstamt van Jezus' eigen geloof.

De bewering van de beweging was aanvankelijk een formulering van een juridisch argument voor het slechten van een etnische barrière, die het verder gezamenlijk optrekken mogelijk maakte. Paulus heeft geruime tijd later deze tekst begrepen en geponeerd als het antwoord van Jahweh op het probleem van de rechtvaardiging van hen die vanbuiten Israël kwamen.

Wij hebben geleerd de woorden van Paulus te lezen en te begrijpen in de theologische context die de kerken hieraan hebben gegeven: *rechtvaardiging door het geloof alleen*. Wat moeten we hier verstaan onder geloof? Toen Paulus in zijn eigen woorden neerschreef tot welke conclusie de beweging was gekomen, waren er al bijna twintig jaar verstreken en in die tijd was men in de beweging al veel verder gekomen zoals nog zal blijken. De Romeinenbrief is een theologische uitwerking van de rechtvaardiging van de heidenen in de

¹ B.L.Mack, blz. 90. Mack memoreert aan een gedetailleerde studie van Sam Williams uit 1975.

ogen van Jahweh. Hij gebruikt het geladen woord *geloof in Jezus* dat voor ons waarschijnlijk een andere betekenis heeft, door de eeuwenlange theologische toonzetting en discussies, dan voor de lezers van zijn brief in zijn tijd. Het is trouwens zeer onwaarschijnlijk dat al in de beginperiode van het christendom over *geloof en geloven* werd gesproken. In de boeken van het Oude Testament komen deze woorden alleen voor in de betekenis: ik ben van mening dat ---. Het is typisch een taalgebruik in het Nieuwe Testament en zeker nog niet ingevoerd door de eerste joodse volgelingen van Jezus. Paulus bedoelde natuurlijk, om het in eenvoudige woorden weer te geven, dat God de volgelingen van Jezus, jood of heiden, beoordeelt naar hun trouw aan Jezus in hun leven. In deze zin begrijp ik de woorden van Paulus. De zo zwaar beladen uitspraak: *gerechtvaardigd door het geloof alleen* kan zo begrepen worden ontstaan van zijn predestinerende betekenis die het leven van gelovigen ondraaglijk kan maken! Ik heb trouwens de neiging om de betekenis van de zin *rechtvaardiging door het geloof alleen* te lezen als: *je hoeft alleen maar in Jezus te geloven meer niet* waarbij *alleen* door toevoeging van het woordje *maar* een geheel andere betekenis krijgt en zo niet wordt uitgesloten dat ook andere wegen naar hetzelfde doel kunnen leiden.

Het was inderdaad een gedurfde en, ik zou bijna zeggen, brutale stap van een kleine groep enthousiastelingen maar wel een met grote gevolgen. Het opende wijd de deur voor wie niet jood was. Het opende de weg voor een ontwikkeling zonder weerga. Nu het probleem van de legitimiteit was opgelost, kon men op zoek gaan naar een eigen identiteit voor de beweging. Beide partners, joden en niet-joden, brachten hun eigen ideeën mee, de niet-joden wat gedurfder dan de joden. Deze hadden een ingebouwde rem, gelegen in hun historisch godsbegrip. Het was ondenkbaar voor hen de mens Jezus te betrekken in een mythevorming die hem tot het niveau van hun God zou kunnen verheffen. In de ontwikkeling binnen de beweging was daarom in de eerste fase van de nieuwe religie geen ruimte voor een nadere opwaardering van de mens Jezus om dit modewoord te gebruiken. De eerste voorzichtige stapjes op de weg naar het ontstaan van een nieuwe religie gebeurden nog in een fase waarin geen plaats was voor diepzinnige beschouwingen en waarin mythevorming nog geen rol speelde.

Het ging daarna allemaal razend snel. We lezen hierover in de eerste brief van Paulus aan de christenen in Korinthe en in zijn brief aan de Filippenzen. De tekst in 1 Kor. 15,3-5 komt over als een geloofsbelijdenis, waarin de keuze van de woorden wijst op een reeds vastgelegde, bestaande formu-

lering waarin de essentie heel duidelijk wordt omschreven met uitdrukkelijke vermelding van de Schrift als basis voor de uitspraken. Opvallend is ook de opmerking van Paulus, dat hijzelf niet verantwoordelijk is voor deze tekst die hem als een *overlevering* is meegedeeld:

In de eerste plaats dan heb ik u overgeleverd wat ik ook zelf als overlevering heb ontvangen, namelijk dat Christus gestorven is voor onze zonden, volgens de Schriften, en dat Hij begraven is, en dat Hij is opgestaan op de derde dag, volgens de Schriften, en dat Hij is verschenen aan Kefas en daarna aan de Twaalf.

De brief aan de Filippenzen, de verzen 2,6-11, met de cursivering overgenomen uit de Willibrordvertaling is een hymne, een lofprijzing in poëtische vorm, duidelijk afkomstig uit een latere fase en verwijst naar een beginnende christelijke cultus:

Hij die bestond in goddelijke majesteit
heeft zich niet willen vastklampen aan de gelijkheid met God:
Hij heeft zich van zichzelf ontdaan en het bestaan van een slaaf aangenomen.
Hij is aan de mensen gelijk geworden.
En als mens verschenen heeft Hij zich vernederd,
Hij werd gehoorzaam tot de dood, tot de dood aan een kruis.
Daarom heeft God hem hoog verheven
en hem de naam verleend die boven alle namen is,
opdat bij het noemen van zijn naam
zich iedere knie zou buigen in de hemel
op aarde en onder de aarde,
en iedere tong zou belijden tot eer van God, de Vader
Jezus Christus is de Heer.

We kunnen ervan uitgaan, dat in de eerste jaren de ideeën over Jezus moeilijk in strijd konden zijn met de joodse wet. De verering voor hem kon in de eerste jaren na zijn dood onmogelijk lijken op wat we enkele eeuwen later tijdens het concilie van Nicea onder woorden gebracht zien. Voor de joodse volgelingen van Jezus was de tijd nog niet rijp om in hem een Godmens te zien, mens en God tegelijk. Zo waren joden niet en zo konden ze niet denken. Dat gebeurde pas later toen de invloed van de niet-joodse inbreng steeds groter werd. Dit betekent, dat de bovenstaande hymne alleen begre-

pen kan worden als een buitensporige, mythische schildering van de plaats die Jezus heeft verworven in de ogen van de leden van de beweging. Wij hebben echter als gelovig christen geleerd deze hymne te verstaan zoals de tekst wordt gelezen maar deze houding is redelijkerwijze niet meer te verdedigen.

Degenen die op de hoogte zijn van de religieuze geschiedenis van de Oudheid, weten hoe extreem uitingen kunnen zijn die voorkomen in bestaande religies uit die tijd. De veelheid aan godsdiensten in Klein-Azië in die dagen was groot en de magie in de meeste ervan niet te onderschatten. Het godsdienstig klimaat was daarom een goede voedingsbodem voor het ontstaan van nieuwe godsdiensten.

Antiochië behoort samen met o.a. Damascus, Caesarea Maritima, Alexandrië, Athene, Korinte, Efeze en Rome tot de steden die al in de eerste eeuw een christelijke kerk bezaten¹. Dit wijst op een vroeg begin van het christendom in deze steden en op een aantal christenen dat de bouw van een kerk rechtvaardigde

Ik ben dit hoofdstuk begonnen met de vraagstelling: 'komt de kerk van de hemel of van de mensen? ' Aan de hand van gegevens uit het boek van Mack is geprobeerd een logisch verhaal te geven over het ontstaan van de Christuscultus in Antiochië. Het zijn de bijzondere omstandigheden ter plaatse geweest die het karakter van de nieuwe religie in de eerste fase van haar bestaan hebben bepaald. Het begon als een gemengde groep van joden en heidenen, die in trouw aan Jezus in moeilijke omstandigheden een gemeenschap in saamhorigheid wilde opbouwen. Het antwoord op de gestelde vraag luidt daarom: het was de mens die op zoek naar nieuwe zingeving in het leven het pad van Jezus heeft gekruist en hierop heeft gereageerd op eigen wijze, samenhangend met de specifieke omstandigheden ter plaatse; in deze zoektocht werd God gezocht en gevonden.

In het begin zijn er nog geen dogma's, nog geen vergoddelijking van Jezus, nog geen paus en bisschoppen. Alleen maar in trouw aan Jezus het leven inrichten, heel simpel, heel duidelijk!

¹ Stark, blz. 142 e.v.

NA PASEN

Drie personen en toch maar één God

De hoogtepunten in het kerkelijk jaar worden afgesloten door het pinksterfeest. Nog twee keer richt de aandacht in de liturgie zich op twee belangrijke feesten: het mysterie van de Drieëne God dat overwogen wordt op de eerste zondag na Pinksteren en de instelling van de eucharistie die herdacht wordt een zondag later. Daarna volgt nog een lange weg van ongeveer een half jaar waarin de liturgie put uit de vele verhalen over het rondtrekkend leven van Jezus.

Het godsbegrip waarin sprake is van drie onderscheiden personen en samen toch maar één God, de Drieëneheid of Drievuldigheid genaamd, scheidt het christendom van de joodse religie en de islam. Het roept veel onbegrip op, juist omdat *begrijpen* niet aan bod komt. Het is een kwestie van geloven maar wat je precies moet geloven is ook niet duidelijk omdat er geen begrijpelijke uitleg te geven is over wát je moet geloven!

In de joodse religie was het heel gebruikelijk over de *Geest van God*, de *Geest des Heren*, te spreken op een wijze die het idee gaf dat het ging over een *eigen persoonlijkheid*, los van Jahweh zoals bv. te lezen is in het Oude Testament in Genesis 1,2; 1Samuel 10,10 en 11,6; Psalmen 104,30 en Joel 2,28. Maar een suggestie in die richting zou bij een jood slechts onbegrip ontmoeten. Het zou niet bij hem op kunnen komen in de Geest des Heren iemand anders te zien dan Jahweh zelf. Hetzelfde zien we bij het gebruik van het begrip *Wijsheid*, met een hoofdletter, zoals in Spreuken 1,20; 8,12 en 9,1. Ook het *Woord van God* zoals gebruikt in Genesis 15,1 en 22,16 bevat de duidelijke suggestie dat het gaat om een andere aanspreektitel voor dezelfde Jahweh. In de concordantie op de Bijbel worden deze personificaties van Jahweh, en dat zijn ze, aangeduid met een hoofdletter.

De joden beschouwden hun relatie met Jahweh als iets heel bijzonder. Dat zien we ook bij het gebruik van het woord *Vader*, dat bij de inhuldiging van joodse koningen werd gebruikt om de verhouding te beschrijven tussen Jahweh, de vader, en de koning, zijn zoon, zoals blijkt uit Ps 2,7. Ook Jezus noemt Jahweh zijn vader en hij leert ons in het gebed des Heren om God ook zo aan te spreken en in hem onze vader te zien.

Geest van God, Goddelijke Wijsheid, Woord van God, God als Vader zijn alle personificaties van Jahweh, gebruikt in de godsdienstige literatuur van de joden om de aandacht te vestigen op bepaalde eigenschappen of

activiteiten van Jahweh die men apart wil benoemen. De suggestie die erin opgesloten lijkt te liggen dat het hier gaat om los van elkaar te onderscheiden personen is voor een jood geen reden om hierin aan aantasting van de goddelijke waardigheid en uniekheid van Jahweh te zien. Hij weet dat mensen niet in staat zijn anders over Jahweh te spreken dan op die typisch menselijke wijze waarbij aan God eigenschappen worden toegekend zoals dat bij mensen heel gebruikelijk is.

Het lijkt erop dat de Geest van God uit het Oude Testament de Heilige Geest uit het Nieuwe Testament geworden is, voor het oog geen verschil maar dogmatisch een wereld van verschil.

Het Woord van God is vlees geworden schrijft Johannes in het eerste hoofdstuk van zijn evangelie. Het Woord van God: Jezus die mens geworden is. Bij Johannes zien we dat hij onderscheid maakt tussen God, de vader, en zijn zoon die hij het Woord van God noemt.

De drie 'personen', Vader, Woord en Geest: *in de joodse religie* drie verschijningsvormen van de ene God, als het ware drie invalshoeken, zijn *in het christendom* drie van elkaar te onderscheiden personen in één God.

Misschien dat de joodse manier om Jahweh met die vele betekenisvolle, aansprekende namen te benoemen, ons christenen helpt om iets te begrijpen van wat deze zondag centraal in de liturgie staat.

De eucharistie

De eucharistieviering, het hoogtepunt in de liturgische vieringen in de rooms-katholieke kerk, is zowel een herdenking van de gemeenschappelijke maaltijdviering die Jezus op de avond vóór zijn lijden met zijn leerlingen hield als ook de onbloedige herhaling van het kruisoffer van diezelfde Jezus. Het is zowel een deelname aan een gedachtenismaaltijd die door Jezus is ingesteld met de woorden: 'doe dit tot mijn gedachtenis' maar ook een opnieuw vieren van het offer van Jezus waarbij de gelovigen zich aansluiten in gebed en offerbereidheid. In de eucharistie komt de genadebron van God in zijn volheid beschikbaar voor de mens. Dit is ongeveer wat ons geleerd werd in de godsdienstlessen.

Het maaltijdkarakter staat niet op zich maar is een wezenlijk onderdeel van de offerviering en dat komt duidelijk naar voren door de nadruk op de reële aanwezigheid van Christus onder de gedaanten van brood en wijn, die de plaats innemen van zijn vlees en bloed dat geofferd werd op het kruis.

De maaltijd is geen gewone maaltijd meer. Maar men laat in het midden hoe men zich dat moet voorstellen. Door de eucharistische maaltijd in verband te brengen met de herhaling van het kruisoffer worden de kerkgangers daarin actief betrokken.

Om de aanwezigheid van Christus onder de gedaanten van brood en wijn toe te lichten, beroept men zich op het evangelie van Johannes met de beroemde (of beruchte) uitspraken van Jezus: 'Ik ben het levende brood dat uit de hemel is neergedaald. Als iemand van dit brood eet, zal hij leven in eeuwigheid (Joh 6,51)' en 'Jezus sprak daarop tot hen: Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u, als gij het vlees van de Mensenzoon niet eet en zijn bloed niet drinkt, hebt gij het leven niet in u (Joh 6,53)'. Deze woorden die door de joodse toehoorders van Jezus met onbegrip en afschuw werden ontvangen, zijn hier gebruikt als toelichting voor een beter begrijpen van de inhoud van de eucharistische viering. Waar tijdgenoten van Jezus de woorden van Johannes in zijn evangelie niet kunnen accepteren omdat ze hun begrip te boven gaan, heeft de kerk deze woorden anders begrepen en beschouwd als een ondersteuning van haar opvattingen.

De woorden van de consecratie, uitgesproken in een doodse stilte en met veel zorg, roepen het beeld op van een mysterieuze, bijna magische gebeurtenis waardoor de reële aanwezigheid van Christus onder de gedaanten van brood en wijn op dat ultieme moment een feit wordt. De magie gluurt hier om de hoek, ik kan het niet ontkennen! Uit mijn jeugd herinner ik me ook nog goed dat het ter communie gaan omringd was met voorschriften waaraan strak de hand gehouden werd. Men behoorde nuchter te zijn dwz. geen eten en drinken te gebruiken na het middennachtelijke uur. De wijze waarop de hostie werd uitgereikt en ontvangen riepen het beeld op van een overdreven vrome eerbied van zowel uitdeler als ontvanger van het hemelsbrood. Na de viering werd het overgebleven brood en de wijn met een zorg omringd alsof het om een lijfelijke aanwezigheid ging die niet gekwetst mocht worden.

Ook thans nog weten sommige voorgangers door hun devotie en geconcentreerde aandacht dezelfde magische sfeer op te roepen! Op mij maakt een dergelijke houding een onwerkelijke indruk, net alsof de aanwezigheid van Christus in de eucharistieviering door een cultische tovertruc tot stand komt. Ik proef hier nog duidelijk de sfeer van de tijd waarin deze liturgische vorm tot stand kwam. Waar het omgaat, is dat de hele viering één genadebron is vanaf het begin tot het eind. In deze viering belijden we onze afhankelijkheid van de schepper, danken we hem voor wat Jezus voor ons bete-

kent, vragen we hem om zijn voortdurende steun voor ons dagelijks handelen en bidden we voor elkaar en de gehele wereld.

Er is veel veranderd in de laatste decennia en men heeft niet meer het naïeve geloof van vroeger. Zeker is wel, dat de eucharistische vieringen op de weekenden maar zeer matig, of beter gezegd, slecht bezocht worden.

In protestantse kringen is tijdens de reformatie afstand genomen van de katholieke leer over de eucharistische viering, in de volksmond de roomse mis geheten.

PIJNLIJKE MOMENTEN IN DE GESCHIEDENIS VAN HET CHRISTENDOM

Een kleine historische terugblik

Terugblikkend op de lange geschiedenis van het christendom tref ik de momenten aan dat geëngageerde gelovigen uit onvrede met de toestand in de kerk besloten tot actie over te gaan. Moreel verval bij kerkelijke leiders, bij gelovigen of in kloosters inspireerden hervormers om van binnenuit pogingen te doen hierin verandering aan te brengen. De kerk heeft altijd in zich het vermogen gehad om van binnenuit te zuiveren wat in de loop der tijden verkeerd gegroeid was. Zelfkritiek en zelfonderzoek leidden vaak tot de noodzakelijke veranderingen en waren soms het begin van een nieuwe periode van bloei zonder dat dit gepaard ging met heftige toestanden die schadelijk voor de kerk waren. Maar zwarte pagina's in de kerkgeschiedenis vertellen ons ook verhalen waarin het bloed van hervormers heeft gevloeid, hervormers die als een gevaar werden beschouwd voor het voortbestaan van het ware geloof. Wat begonnen was als verzet tegen bestaande mistoestanden, liep soms uit op bloedige confrontaties.

Meestal bleven de gevolgen beperkt tot lokale conflicten met persoonlijke drama's van een beperkte omvang maar bij de reformatie werd de landkaart van het christendom in Europa drastisch gewijzigd. Het godsdienstige conflict had een politieke dimensie gekregen. Hoe men de juiste oorzaken van de reformatie ook wil duiden, het conflict en daarna de breuk met de moederkerk bracht de reformatie ertoe op zoek te gaan naar de grondslagen van de christelijke religie buiten de kerkelijke traditie om. De reformatie wilde terug naar de basis, naar de oorsprong van het christendom. Dit betekende in feite het ter discussie stellen van de ontwikkelingen zoals die in de vroegste periode hadden plaats gevonden. Deze ontwikkelingen betroffen zowel de *kerkelijke leer* als de *kerkelijke structuur* met de gezagslijnen overgenomen van het Romeinse rijk. Met beide werd dus afgerekend. In feite was er bij de start geen sprake van een duidelijk omschreven nieuwe leer en iets dat op een zekere gezagsstructuur leek. Wat de kerk in de loop der eeuwen als religieus erfgoed had verzameld, werd terzijde geschoven en de Bijbel werd de enige bron voor het ware geloof. Het typisch dogmatische karakter dat het christendom in de loop der eeuwen had verkregen, werd ongedaan gemaakt. Dit gebeurde mijns inziens zowel vanuit een zich afzetten tegen het verfoeide verleden als vanuit een beargumenteerde stellingname. Door afstand te nemen van het verleden leek men de gelegenheid te krijgen met een schone

lei opnieuw te beginnen. De realiteit was echter anders. De leiders in de reformatie hadden hun opleiding in de oude kerk genoten en hadden daar hun sporen achtergelaten. Daarom waren zij ook niet in een positie om vanaf nul aan de opbouw te beginnen. Er werd teruggegrepen op het al bestaande en getracht werd daar wijzigingen in aan te brengen in overeenstemming met nieuwe uitgangspunten. Het teruggaan naar de basis is dus slechts betrekkelijk geweest. Dit betekent, dat de kerkelijke traditie kritisch werd bekeken en werd omgebogen in een andere richting. De suggestie moet dus niet gewekt worden dat het protestantisme geen kerkelijke binding met het originele christendom meer heeft.

Op het eerste gezicht lijkt deze ontwikkeling te passen bij mijn persoonlijke ervaringen uit het recente verleden. Zo beschouwd, zou ik me goed thuis moeten voelen in protestantse kringen! Ik kan niet ontkennen, dat in de laatste jaren mijn sympathie voor hen is toegenomen. Door het ontbreken van een autoritair leergezag zien we daar ontwikkelingen die in de rooms-katholieke kerk niet goed mogelijk zijn. Ik wijs o.a. op de grote mate van vrijheid die exegeten van protestantse huize vanaf de tijd van de *Verlichting* hebben genomen bij de bestudering van de Heilige Schrift. Bij het onderzoek naar het historische karakter van de Bijbel en de historische Jezus is hun leidende rol niet weg te denken. Bijdragen van katholieke exegeten op dit gebied zijn te verwaarlozen.

Anderzijds moeten we constateren, dat de primaire keuze voor de Bijbel als enige leidraad voor het geloof, een bijna niet te vermijden risico met zich heeft meegebracht. De vrijheid die de gelovige protestant heeft bij het lezen en verstaan van de Bijbel én het ontbreken van een autoritair leergezag, hebben in de achter ons liggende eeuwen tot gevolg gehad dat geleidelijk het protestantisme een conglomeraat van vele verschillende richtingen is geworden. Ik betreur dit en vele gelovigen uit het christendom met mij.

Was vóór de Reformatie het lezen van de heilige Schrift en de tekstverklaring voorbehouden aan professionele bedienaren in de kerk, nu kwam de Bijbel in handen van de gewone man en vrouw, die zonder de nodige kennis en begeleiding voor grote problemen kwamen te staan. In de praktijk werd daarom de oude toestand van schriftverklaring van bovenaf hersteld doordat men zich in feite schikte naar de leiding van de kerkelijke richting waarvan men lid was. Ik constateer hierbij, dat in vele kerkgenootschappen nog steeds wordt vastgehouden aan het letterlijk verstaan van de Bijbelteksten. Men mist daar blijkbaar het vermogen het tijdgebonden karakter in de Bijbel voldoende te onderkennen.

Voor mij is dit een doorslaggevende reden om katholiek te blijven, hoewel niet op de wijze die men in Rome voor de juiste houdt. Wat in het verleden aanleiding was voor de Reformatie, blijft voor mij beperkt tot een groot persoonlijk ongemak waarmee ik moet leren leven. Het zij zo!

Bij deze beschouwing kan ik mijn visie op de joodse religie niet onvermeld laten. Zonder deze religie was het christendom nooit ontstaan, laten we dat goed begrijpen. Jezus was een jood en leefde vanuit het gedachtegoed van zijn volk. Het is ook een feit dat de joodse godsdienst primair etnisch gebonden is. Voor buitenstaanders is het jood-zijn alleen mogelijk door het accepteren van de vele wetten en gebruiken die karakteristiek voor deze religie zijn. Sympathie voor hen opbrengen is niet moeilijk maar niet genoeg om als een religieuze jood door het leven te gaan.

De christenen hebben het zedelijke erfgoed van Israël overgenomen met weglaten van de typisch joodse etnische verplichtingen, waardoor men langzamerhand de sympathie won, die eerder uitging naar de joodse religie. Wat de joden aan respect onder de inwoners van Klein-Azië hadden verworven, ging ten slotte over naar het christendom dat geen strikte eisen aan nieuwe leden oplegden.

Het is daarom terecht, dat men onze samenleving aanduidt als een Joods-christelijke samenleving. Pogingen om hierin verandering aan te brengen door ook andere religies bij de naamgeving te betrekken, getuigen van een ernstig (en naïef) gebrek aan historisch besef.

HET IS NU WEL EVEN ANDERS DAN VROEGER

Inleiding

Wat een verschil met vroeger! Onze voorouders en ook de ouderen onder ons leefden in een wereld waarvan religie een wezenlijk bestanddeel uitmaakte, terwijl thans onze maatschappij, in een geleidelijk ontwikkelingsproces, zich heeft afgekeerd van opvattingen en overtuigingen die vroeger gemeengoed waren. De samenleving, profaan en rationeel als zij is geworden, heeft God in de marge geplaatst. Geloof heeft geen hechte wortels meer in de gemeenschap, zodat die steun vanuit de samenleving is weggevallen. In een dergelijke samenleving moet een christen thans zijn weg zien te vinden. Ik schreef dit stukje tekst enkele jaren terug en er is sindsdien niet veel veranderd.

Het geloof in wonderen verdwijnt meer en meer en op de plaats van God in het scheppingsverhaal uit Genesis staat nu Darwin, de grondlegger van de moderne evolutietheorie. In deze theorie is al het leven op aarde ontstaan na een langdurig evolutionair proces dat is begonnen met eencellig leven.

Ons wereldbeeld, het inzicht in het ontstaan van de wereld en de verklaring voor wat er plaats vindt, is dramatisch gewijzigd in de laatste eeuwen. Men heeft zich in de wetenschappelijke wereld een beeld gevormd van hoe de schepping tot stand is gekomen. Men gaat ervan uit dat de *Big Bang* het startpunt van het ontstaan van het heelal is geweest. Deze hypothese spreekt zich niet uit over wie of wat er achter deze oerknal verborgen is. Ligt het voor de hand, dat de oerknal die alles op gang heeft gebracht uit zichzelf ontstaan is dwz. dat *niets* plotseling *iets* werd? Vanuit de profane wetenschap is op deze vraag geen antwoord te geven en valt noch het bestaan van God te ontkennen noch te bevestigen !!! Vanuit mijn rationaliteit, mijn vermogen om een redelijke verklaring te geven voor wat ik waarneem, kan *ik niet aannemen, dat het heelal, de wereld zoals we die kennen, vanzelf uit het niets ontstaan is*. Dit betekent dat voor mij en christenen God het initiatief heeft genomen en het startsein heeft gegeven voor alles wat daarna in de loop van de tijd is ontstaan.

Hoe kijkt de mens nu aan tegen wat er in de wereld gebeurt, hoe geeft hij alles een plaats in zijn beleving? Heeft hij God nog wel nodig bij het zoeken naar oplossingen voor wat er mis in de wereld is? Het is er voor een gelovig mens niet gemakkelijker op geworden! Let maar eens op!

In de huidige samenleving zijn door de moderne communicatiemiddelen afstanden in seconden te overbruggen en weten wij binnen enkele uren wat er elders in de wereld gebeurt. De wereld is klein geworden! En wat we zien, zijn ellende en rampen alom. Natuurrampen, oorlogen, vervolgingen, terreuracties, massamoorden waarbij hele bevolkingsgroepen werden en worden uitgeroeid, niet alleen in het recente verleden maar ook thans nog. Het is geen aantrekkelijk beeld dat de wereld de toeschouwer biedt. Is de schepping een mislukking geworden? En God, waarom doet hij niets en laat hij dit alles maar gebeuren? Als God door de hand van Jezus zoveel wonderen heeft verricht, waarom doet hij het dan nu ook niet? Waarom laat hij ons in de steek? Een dergelijke heftige reactie ligt niet voor de hand in een traditionele christelijke samenleving maar zal in onze tijd niemand meer verbazen. Een christen heeft het er maar moeilijk mee. Hij kan zich moeilijk verdedigen tegen de spottende commentaren van rationalisten die juist hierin een argument zien om zelfs het bestaan van God te ontkennen. Op een dergelijk moment vraag ik me af of het beeld van God, dat ons door de kerk wordt voorgehouden, thans nog wel geschikt is om een redelijk antwoord te geven op die indringende vragen. Een antwoord dat zowel past binnen het geloof in het bestaan van een liefdevolle God én dat tegelijk recht doet aan onze menselijke rationaliteit.

Laten we gewoon uitgaan van de feiten, van wat we waarnemen en van daaruit proberen een verklaring te vinden. Als christen moet je proberen deze problemen te benaderen zowel vanuit het geloof maar tegelijk ook met beide benen op de grond en in het besef, dat er geredeneerd moet worden vanuit de ervaring en kennis waarover men in moderne samenlevingen beschikt. Als rationele mensen, vertrouwend op onze ervaringen en ons vermogen om wat we waarnemen te kunnen analyseren, constateren we keer op keer, dat God niet zichtbaar ingrijpt in het wereldgebeuren, niet nu en ook in het verleden niet! De wonderbare daden van God waarover de schrijvers in het Oude en Nieuwe testament ons vertellen, getuigen van het geloof van mensen die leefden in een tijd met een belevingswereld die de onze niet meer is en ook nooit meer worden zal. Deze uitspraak ondergraaft het geloof in wonderen en zal misschien hard bij vele christenen aankomen. Voor hen zijn de fysieke wonderen die door Jezus zijn gedaan het ultieme bewijs van zijn goddelijke zending. Ik weet dat en besef wat dit voor velen betekent.

Is God voor de mens van nu de grote afwezige geworden, een zwijgende en machteloze God, staat hij buiten spel en heeft hij de regie uit handen gegeven na door Darwin uit het scheppingsverhaal te zijn verdreven?

De mens een product van de evolutie

De mens is niet geschapen in het paradijs en later daaruit verdreven na de zondeval maar is gevormd tijdens een langdurig evolutionair proces van miljoenen jaren. Zijn 'vorige levens tijdens de evolutie' hebben hun sporen in hem achtergelaten. Zijn genen bevatten in aanleg de ziekten waaraan hij zal lijden. Soms wordt hij al gehandicapt geboren. Het lijden, waarvan hij tijdens het leven zijn deel krijgt, is zijn persoonlijke last en daar moet hij mee leren leven. Hij moet het doen met het startkapitaal dat zijn afkomst hem geeft. Soms wordt het mensen te veel. Het lijden kan ondraaglijk en uitzichtloos worden, soms zelfs onmenselijk lijken. Gelovigen en ook de geestelijkheid hebben vaak ziekte en lijden gezien in relatie met de zonde: als straf en boete op weg naar de hemel. Maar een dergelijke opvatting is uit de tijd. God wil het lijden niet, dat durf ik wel te stellen. Niet de zonde is verantwoordelijk voor het lijden in de wereld maar het lijden behoort bij een onvolmaakte wereld, waarin we te maken hebben met agressie, egoïsme, geweld en ziekten. Het is onlosmakelijk verbonden met onze afkomst uit de evolutie.

Het christelijk scheppingsverhaal in het licht van de evolutie

In het scheppingsverhaal, te vinden in het boek Genesis, wordt de eerste mens omschreven als onsterfelijk en zondevrij. Met de zonde van ongehoorzaamheid van de eerste mensen heeft het lijden en de dood zijn intrede in het leven van mensen gedaan, zo staat dat in Genesis en zó leert de kerk het ons. De zondelast, waaraan geen sterveling persoonlijk enige schuld heeft, en die ons is opgelegd door de zonde van onze eerste voorouders, wordt de erfzonde genoemd. Het christelijk geloof leert, dat Jezus van Nazareth door zijn kruisdood deze 'zonde' van de mensheid heeft weggenomen en de toegang tot de hemel heeft vrijgemaakt. In het concilie van Trente heeft de kerk zich heel nadrukkelijk uitgesproken over de erfzonde en, in relatie daarmee, over de betekenis van de kruisdood van Jezus van Nazareth én dit in dogma's bekrachtigd.

Beschouwd vanuit de evolutietheorie is de zondeval vanuit een paradijselijke toestand geen realiteit meer, laten we daar maar van uitgaan. De mens

heeft nooit in een paradijselijke toestand geleefd en de zondeval van een verondersteld eerste ouderpaar komt daardoor in de lucht te hangen en mist, eerlijk gezegd, iedere grond. Het is trouwens zeer twijfelachtig of er ooit sprake is geweest van een enkel eerste ouderpaar dat aan de basis heeft gestaan van al het menselijk leven op aarde.

Wat precies de gevolgen voor de geloofsleer en, daarmee samenhangend, de pastorale praktijk en de eredienst zullen zijn, is moeilijk in te schatten. Bij de noodzaak van de verlossing door de kruisdood van Jezus, moeten vraagtekens worden gezet. Begrippen als erfzonde en verlossing moeten een andere betekenis krijgen. Ondanks de schijnbare rust aan het front, is het voor mij duidelijk dat men binnen de geloofsgemeenschap op de duur voor de noodzaak staat de kerkelijke leer en de religieuze praktijk aan te passen.

Wat zal de plaats van de erfzonde gaan innemen? Of beter gezegd, wat wordt de nieuwe aangepaste betekenis? Gaat men de erfzonde nu omschrijven als een erfelijke belasting van de mens, die een natuurlijk gevolg is van de evolutie, met de gebrokenheid, de kwetsbaarheid, het egoïsme en al wat verder aan lelijks in ons mensen verborgen is? Alleen gaat het dan niet meer over een zonde maar over iets dat veel fundamenteeler is, over iets dat bij de mens behoort vanwege zijn fysieke afkomst.

Moeilijker wordt het met het begrip 'verlossing' waarvoor de kruisdood van Jezus van Nazareth noodzakelijk was. Dat is een theologisch probleem en laat ik gaarne aan de kerkleiders over.

Is God door de evolutietheorie buiten spel gezet, monddood gemaakt? Heeft hij geen rol gespeeld bij de schepping? Heeft hij geen instrumenten meer tot zijn beschikking om in te grijpen in wat op aarde plaats vindt? Bestaat hij überhaupt nog wel? Vragen te over! Vragen waarop wetenschappers geen antwoord kunnen geven, simpel weg omdat dit buiten hun onderzoeksterrein valt. Vragen waarop het christendom geen antwoord geeft, simpel weg omdat men deze vragen zoveel mogelijk uit de weg gaat. Maar als religieus mens kun je de ogen niet sluiten voor wat er in de profane wereld gebeurt. Het gewijzigde wereldbeeld zal uiteindelijk geaccepteerd moeten worden in kerkelijke kringen en het zal op de lange duur veranderingen te zien moeten geven in opvattingen over fundamentele kwesties.

Deze opmerkingen van mij moet u goed verstaan. Denk nu niet dat ik God hiermee in de marge van de samenleving wil plaatsen. Ik wil redeneren vanuit mijn rationaliteit, vanuit een moderne wereldbeschouwing. De wonder-

bare daden van God zijn verleden tijd, maken deel uit van wat de schrijvers in het Oude en Nieuwe testament ons hebben nagelaten. De werkelijkheid is anders en, vergeef me de toevoeging, is altijd anders geweest. Probeer te maar eens aan te wijzen wanneer, hoe en in welke mate God de hand heeft of heeft gehad in wat op een bepaald moment gebeurt of gebeurd is. Het is meestal achteraf dat wij een idee krijgen over hoe en wat. En dan zeggen we vragend tegen elkaar: God moet hier wel aanwezig zijn geweest, een andere verklaring is er toch niet? Want als God actief werkzaam is, zal het blijkbaar niet gepaard gaan met zichtbare tekenen van zijn almacht maar zal het gebeuren op een manier die voor het oog van de wereld nauwelijks valt waar te nemen. Voor het oog van de wereld lijkt God machteloos en mist hij de majesteitelijke uitstraling waarvan het Oude Testament getuigt. De weg van de evolutie die hij gekozen heeft, beperkt hem in zijn mogelijkheden in te grijpen in de wereld. Wij zullen moeten wennen aan dit idee en moeten leren de tekenen te verstaan, moeten leren de momenten te ontdekken waarop God zich op een of andere wijze kenbaar maakt aan ons. Wij zullen een gevoel moeten ontwikkelen, een soort zintuig dat als een antenne de signalen opvangt die wijzen op Gods aanwezigheid in de wereld. En de ervaring dat God aanwezig is, heeft op een of andere manier altijd met mensen te maken: er lijkt altijd op een dergelijk moment een mens in het spel te zijn! Als illustratie het volgende stukje uit een lezing van zondag 10 augustus op het feest van de heilige Laurentius, patroonheilige van onze kerk. In deze lezing ontmoet de profeet Elia Jahweh op de berg Horeb.

'Maar Jahweh zei: Ga naar buiten en treed voor Jahweh op de berg. Toen trok Jahweh voorbij. Voor Jahweh uit ging een zeer zware storm, die bergen deed splijten en rotsen verbrijzelde. Maar Jahweh was niet in de storm. Op de storm volgde een aardbeving. Maar ook in de aardbeving was Jahweh niet. Op de aardbeving volgde vuur. Maar ook in het vuur was Jahweh niet. Op het vuur volgde het suizen van een zachte bries. Zodra Elia dit hoorde, bedekte hij zijn gezicht met zijn mantel, ging naar buiten en bleef staan aan de ingang van de grot' (1Kon).

Voor vele katholieken die hun christelijke opvoeding hebben genoten in de tijd van het Rijke Roomse leven, vóór het Vaticaanse concilie, zal wat ik heb opgeschreven academisch overkomen, nietszeggend om het beter uit te drukken. Wat moet ik daarmee zult u zeggen? Het appelleert niet aan mijn eigen ervaringen, voor mij is God een levende aanwezigheid in mijn leven, ook thans nog en gaan de evangelieverhalen over ware gebeurtenissen en is

zoiets als de evolutietheorie een speeltje van mensen die het beter willen weten. U bent een gelukkig mens is mijn reactie, u kunt blijkbaar uw religieus leven strikt gescheiden houden van het leven van alledag, u afsluiten voor de storende invloeden die u van buiten bedreigen. Ik geef toe, dat het plezierig is gewoon door te leven alsof er niets veranderd is en alles bij het oude te laten. Maar hoe gaat het met uw kinderen? Het lijkt me niet eenvoudig in deze tijd kinderen op te voeden in de geest van vroeger en met de overtuigingen van vroeger. Er zijn inderdaad gezinnen, en ik ken ze, waar dit nog gebeurt maar dat zijn uitzonderingen. De invloeden van buiten, op school en via vriendjes, zijn groot en kinderen willen niet graag uit de toon vallen. Misschien is het toch beter de zekerheid van vroeger vaarwel te zeggen en de sprong in het diepe te wagen, uw kinderen zullen u er later dankbaar voor zijn!

De evolutie bevat een uitdaging die niet zonder risico is

De evolutie is een uitdaging voor de onderzoekende geest van de mens en een verkeerd gebruik ervan kan, als de mens niet verantwoordelijk met zijn vermogens weet om te gaan, de oorzaak zijn van veel onheil.

Als er iets is dat het leven ons heeft geleerd, is het wel de zinloosheid zich te blijven verzetten tegen wat onontkoombaar is, hetzij tegen veranderingen die zich aandienen, hetzij tegen nieuwe ideeën die geleidelijk opkomen. Het is echter absoluut ondenkbaar, dat wetenschappers aan de kant zullen blijven staan als de gelegenheid zich voordoet actief in het evolutieproces te participeren door het te sturen in een richting die hen zinvol lijkt. De mens is nu eenmaal creatief, wil zijn grenzen verleggen, wil ontdekken wat verborgen ligt. Motieven kunnen gericht zijn op het welzijn van de samenleving maar ook op het nastreven van eigen belang en geldelijk gewin. *Maar uiteindelijk is er de drang om te weten die niet te stuiten is.* De overheid kan van alles doen om onderzoek en experimenten in die richting te verbieden, de kerken zullen wijzen op de morele verantwoordelijkheid van onderzoekers, het zal wetenschappers niet afschrikken. Uiteindelijk zal de wetenschap haar zin krijgen, hoe dan ook, neem dat maar van mij aan. Het is daarom beter, dat de overheid niet bij voorbaat afwijzend staat tegenover plannen in die richting. Positieve sturing is beter dan bot afwijzen.

Wij staan nu aan de vooravond van belangrijke resultaten in het onderzoek naar het inzicht in het ontstaan van het leven: dna-structuren, genonderzoek, genetische manipulatie en stamcelonderzoek zijn sleutelwoorden

in dit veld. Dit zal tot gevolg hebben, dat de mens steeds duidelijker bepaalde processen in een gewenste richting zal kunnen sturen. Of dit steeds een zegen voor de samenleving zal zijn, is echter de vraag. In het verleden heeft de mens vaak aangetoond resultaten van menselijke inspanningen op een verkeerde manier te benutten ten nadele van de samenleving. Het is moeilijk dit risico in te schatten!

God heeft de wereld geschapen en bekommert zich om de wereld

Ik spreek me hier uit zowel over God als schepper als over God als hoeder van het geschapene. Het lijkt op het eerste gezicht, zeker na wat eerder door mij opgeschreven is, niet voor de hand te liggen een dergelijke bewering zwart op wit neer te schrijven. Het spreekt niet alleen uit dat er een God bestaat maar zegt nadrukkelijk dat de wereld, dus ook de mens, door hem gewild en geschapen is en meer nog, dat God zich blijvend om de wereld bekommert én dus in staat moet zijn actief werkzaam te zijn in die wereld. God heeft bewust zijn volheid willen delen met het door hem geschapene, daarvan ben ik overtuigd. Het is geen gril van hem geweest, geen tijdelijk speeltje maar een keuze voor altijd. Door de schepping heeft God impliciet de keuze gemaakt zich blijvend om de wereld te bekommeren.

De weg van de evolutie is in onze wetenschappelijke visie de weg die God heeft uitgekozen om de schepping tot stand te brengen. De scheppingsdaad is van hem uitgegaan, hij heeft het gehele proces in gang gezet. Hoe zijn betrokkenheid tijdens de evolutie in het heelal en op onze aarde moet worden ingeschat, is een moeilijk te beantwoorden vraag, maar zondermeer durf ik te stellen, dat de mens, zoals hij door de evolutie is gemodelleerd, door God gewild is. En we constateren dat deze mens is toegerust met de mogelijkheden om boven zich zelf en de materiële wereld uit te stijgen. Hij is meer dan louter materie, hij is een bezielde wezen zoals we kunnen waarnemen. Ik doe hiermee geen uitspraak over de menselijke ziel maar druk hiermee alleen uit dat de mens is begiftigd met het vermogen boven de materie uit te stijgen en dat hierin de hand van God te bespeuren is. Het vermogen van de mens om de natuur te doorgronden en nieuwe wegen te zoeken betekent ook dat de mens kan, *en dus zal*, ingrijpen in de nog steeds voortdurende evolutie in de wereld en daarin dus een wezenlijke rol gaat spelen. Of in dit proces de menselijke inbreng tot heil en zegen of tot ondergang van de wereld zal leiden, is de grote vraag. Door het vermogen van de mens om zelf te beschikken over zijn capaciteiten en zelf keuzes te maken, heeft God

een grote mate van onzekerheid in het evolutieproces geaccepteerd. De mens kan spelbreker zijn en de uitkomst onzeker. Door de wispelturigheid van de mens is God daarom verplicht niet lijdzaam vanuit de verte toe te zien op wat er in de wereld plaats vindt maar zal hij op een of andere wijze zich direct of indirect moeten bemoeien met het wereldgebeuren.

Door de keuze van de weg van de evolutie heeft God de regie uit handen gegeven, zo kan ik het formuleren. De regie komt uiteindelijk in de hand van mensen te liggen, mensen zoals u en ik. Hoe God in dit proces toch sturend aanwezig kan zijn, vindt zijn verklaring in het typische karakter van de menselijke natuur. Overal, vanaf de vroegste tijden, zijn sporen te vinden in alle godsdiensten, hoe primitief ook, van de mens op zoek naar iets buiten hem, naar iets dat hem te boven gaat. De behoefte, uitgaande van een onbevredigd verlangen, is ingebakken in de menselijke natuur en beantwoordt, volgens mij, aan hoe God de mens heeft gewild. Als wij in de geschiedenis van de mensheid zoeken naar tekenen van de aanwezigheid van God, dan zijn we aangewezen op de momenten dat hij zich op een of andere wijze kenbaar maakt, zich openbaart aan de mens. In het zoeken van de mens komt God hem tegemoet. God heeft daar zijn bedoeling mee. Het is de zoekende mens die door God wordt geïnspireerd en aangezet om namens hem deel te nemen aan het voortdurende spel tussen goed en kwaad in de wereld. *God heeft de mens nodig en door middel van hem is hij sturend aanwezig in het wereldgebeuren.* Blijkbaar zijn wij in de ogen van hem een geschikte partner om te realiseren wat hem voor ogen staat. Een product van de evolutie zijn wij maar blijkbaar tegelijk ook belast met een opdracht. De opdracht betekent, dat de mens medescheppend en sturend in deze wereld aanwezig moet zijn om het 'Rijk van God' tot stand te brengen: *'en gij zult het aanschijn der aarde vernieuwen'*, was een regelmatig terugkerend gebed in de katholieke liturgie, waarin het woord *gij* nu een dubbele betekenis krijgt, zowel wijzend naar God zelf als naar de mens! Wat een uitdagende gedachte: God als avonturier met de verwachting, dat de mens mee zal spelen en zal realiseren wat hem voor ogen staat. Hoe zal dit spel aflopen? De mens kennende, is succes niet zondermeer verzekerd! Het idee, dat God in zekere zin terugtreedt en de mens belast met wat we eigenlijk van God zelf verwachten, moet ons aan het schrikken brengen. Het betekent, dat optreden namens hem niet iets vrijblijvends meer is maar een opdracht voor ieder van ons.

Ik heb hier deze conclusies getrokken vanuit mijn visie op het ontstaan van de wereld en in het besef dat de mens een instrument in de hand van God is om met zijn hulp tot stand te brengen wat God voor ogen staat. Daarvan

los staat wat het evangelie ons leert over het Rijk Gods dat op deze aarde zichtbaar moet worden en waarbij wij, mensen, betrokken zijn in de realisering ervan. Vanuit beide gezichtspunten redenerend bereiken we toch via een andere weg hetzelfde resultaat. Een christen behoeft dus geen angst te hebben in zijn christelijk geloof ruimte te laten voor een rationele visie op het ontstaan van de wereld.

IN DE NAZOMER EN HERFST

Maria Tenhemelopneming 15 augustus

In de loop de eeuwen heeft Maria, de moeder van Jezus, in het rooms-katholicisme vele eretitels gekregen die aantonen hoe belangrijk zij is geworden voor de grote massa van gelovigen die in haar hun voorspreekster zien bij God en haar zoon. Zij is de typische moederfiguur bij wie haar kinderen komen als ze problemen hebben en verdrietig zijn. Zij staat centraal in de volksdevoties die overal in de christelijke wereld te vinden zijn. Het aantal Maria-feesten is omvangrijk waarbij sommige ervan zelfs in hun formulering in de katholieke leer zijn opgenomen en als dogma daarin hun plaats hebben. De feesten volgen de levensloop van Maria vanaf haar geboorte tot aan haar dood, waarover in het dogma van de Tenhemelopneming wordt gesproken. Dit feest wordt op 15 augustus gevierd en wordt thans in ons land nog slechts hier en daar herdacht. Het enige moment waarop Maria nog volop in de belangstelling staat is het Kerstfeest waarbij de geboorte van Jezus wordt herdacht. Dan komen de mensen in grote getale naar de kerken en zie je de kinderen zich verdringen rond de kerststal. De evangelisten Matteüs en Lucas vertellen ons over de gebeurtenissen rond de geboorte van Jezus en vermelden nog slechts incidenteel iets over zijn moeder in het vervolg van hun teksten. Het zijn vooral de apocriefe teksten die ons inlichten over de familiegeschiedenis van Maria, over haar ouders en over haar leven.

Het is een feit dat de godsdienstige vervlakking in ons land op alle gebied heeft toegeslagen. Het kerkbezoek vertoont nog steeds een sterk dalende lijn, de kennis van de geloofsleer is bij de jeugd nog nauwelijks aanwezig, het kerkelijk gezag is gedevalueerd en of er een leven na de dood is, wordt sterk betwijfeld. De kerken verkeren in een crisissituatie. Dit betekent niet dat mensen hun aandacht alleen maar richten op materiële zaken. De aandacht voor immateriële zaken, die vroeger gekanaliseerd werd via de religie, is duidelijk aanwezig maar staat los van een religieuze beleving. De belangstelling richt zich eerder op mensen dan op religies. Dit opent een weg om via personen, die op een of andere manier de aanwezigheid van God in hun leven uitstralen, de belangstelling te trekken van mensen die op zoek zijn naar iets dat hun leven richting kan geven. Vanuit dit perspectief is het jammer dat de aandacht voor Maria tanende is.

Er moet een einde aan komen

Regelmatig neem ik de tijd om door te lezen wat er in de loop van de maanden door mij op het scherm is ingetypt. Het viel me gisteren niet mee om te ervaren dat ik steeds weer hamer op hetzelfde aambeeld, steeds weer dezelfde argumenten aanhaal om mijn onvrede naar buiten te brengen. Hiermee bewijs ik mijn toekomstige lezers en eerlijk gezegd ook mezelf geen dienst. Overdaad schaadt, zegt het spreekwoord en dat is niet voor niets zo. Mijn onvrede moet op een laag pitje gezet worden en mijn aandacht moet een ander doel zien te vinden. Het zal niet meevallen mijn mentale instelling te wijzigen en met andere ogen naar de problemen, die natuurlijk niet verdwenen zijn, te kijken.

Het bellende vlak

Het gaat zo gemakkelijk en zonder dat je het merkt! Eerst een klein beetje en dan weer een klein beetje en dan nog ietsje meer. Langzaam wordt een situatie bereikt waarin omkeren bijna ondoenlijk is. Het doet me denken aan een scheef gegroeide boom die onder de constante druk van de westenwind steeds schuiner gaat staan en nooit meer fier rechtop.

Dit gaat op voor alles, ook voor het onderwijs. Het onderwijs in ons land is langzamerhand in een hopeloze toestand terecht gekomen. Meer dan veertig jaar heeft de afbraak geduurd met als gevolg een desastreus resultaat. Kinderen kunnen niet fatsoenlijk meer lezen en rekenen en foutloos schrijven is er niet meer bij. Op het voortgezet onderwijs is het niveau van een twijfelachtige aard, pas afgestudeerden van de Pabo, de opleiding voor onderwijzers missen, zoals regelmatig wordt geconstateerd, het noodzakelijk niveau om kinderen goed te kunnen begeleiden. We lijken in een vicieuze cirkel terecht te zijn gekomen. In de grensstreek geven de ouders vaak de voorkeur aan een schoolopleiding in het buitenland, waar nog sprake is van orde en regelmaat en waar beproefde leermethoden voor een hoog niveau zorgen. Zelfs de politiek erkende dat het zo niet langer kon en dus kwamen er commissies en werd er vergaderd en de schuldvraag gesteld, heel voorzichtig natuurlijk om de politieke verhoudingen in de kamer niet te vertroebelen. Toen dan uiteindelijk alles was gezegd en doorgesproken, ging men weer over tot de orde van de dag en werden de goede voornemens in een diepe la weggestopt om ze te bewaren voor een latere generatie. Zoals altijd gebeurde en gebeurt er niets, logisch toch want degenen die de veranderingen moeten realiseren zijn ook degenen geweest die mede het schip hebben laten stranden.

Als je een Nederlands rapport van de FOM (fundamenteel onderzoek van de materie) uit 2008 leest waarin de stand van het wetenschappelijk onderzoek in de wereld tegen het licht wordt gehouden, valt het op, dat wij, Nederland dus, helemaal onderaan staan, zowel wat betreft de beschikbare gelden in vergelijking met het bruto nationale product maar ook wat betreft de (negatieve) toename van onze inspanningen. We zijn het zorgenkindje in Europa en dit geldt trouwens niet alleen voor ons land. Van een ontwikkeld land, dat het juist moet hebben van innovatie, begeven we ons in sneltreinvaart in de richting van ontwikkelingsland. Misschien wat overdreven maar toch wie stopt deze tendens?

Is de teloorgang die ik meen waar te nemen, niet op alle gebied merkbaar? Onze samenleving op joods-christelijke grondslag verliest geleidelijk het recht om zich zo te noemen. Het aantal christenen loopt nog steeds terug en in de katholieke kerk wordt wanhopig naar nieuwe roepingen gezocht om het grote tekort aan priesters op te vullen.. We worden een missiонерingsgebied. Uit de vroegere ontwikkelingslanden zullen de priesters naar ons toe komen om het ware geloof te brengen, Bonifacius en Willibrord staan weer voor de deur.

De wil om echt iets te veranderen in ons land is slechts sluimerend aanwezig. Er is in onze samenleving iets heel goed mis. We laten ons leiden door de waan van de dag. Er is een overdaad aan regelgeving die fnuikend is voor een gezonde ontwikkeling. Iedere inspanningsverplichting, zoals dat zo mooi in de politiek heet, om hierin een verbetering aan te brengen, loopt tot dusver uit op een fiasco. Niemand wil een stapje terugdoen en in het eigen vlees snijden. Dit geldt niet alleen voor de politiek en het ambtenarenapparaat. Ook maatschappelijk en religieus zijn veranderingen noodzakelijk en deze komen niet tot stand omdat de wil ontbreekt nieuwe wegen te bewandelen en risico's te nemen.

Maar laten we eerlijk zijn, is ook ons persoonlijk leven niet aan verandering toe, een update om het modern uit te drukken. *Verbeter de wereld, begin bij jezelf*, is jarenlang een slagzin geweest, te beluisteren bij de katholieke radio-omroep. Zou ik ook niet in mijn persoonlijk leven risico's moeten durven nemen om uit een impasse te geraken? Het is de moeite waard eens na te denken over nieuwe wegen die ik bewandelen kan.

Het beangstigt me

In het tijdsbestek van amper 16 dagen werden 26 wereldkampioenschappen onder de paraplu van de Olympische spelen gelijktijdig afgewerkt in de directe omgeving van de stad Peking in China. Het Olympisch dorp, waar het merendeel van de sporters waren gehuisvest, werd het uiterlijke symbool van de verbroedering van de landen die actief bij de spelen betrokken waren. Een groot succes waren de spelen en dat was het algemene oordeel, en bijna niet meer te overtreffen. En toch blijf ik achter met een onprettig gevoel, een angstig gevoel. De aanwijzingen dat er iets goed verkeerd zit, liggen niet voor het oprapen maar zijn voor een goede waarnemer niet te missen. Bij de voorbereidingen van de spelen gingen de chinese autoriteiten meedogenloos te werk. Waar gebouwd moest gaan worden, werd gesloopt wat in de weg stond. Een enkele keer merkten wij hier in het westen iets van en zagen we dat er geen clementie was voor de slachtoffers van deze toelozende dadendrang. Protesteren werd niet geduld. Tijdens de spelen waren ontelbare 'vrijwilligers' ingeschakeld om vriendelijk lachend spelers en bezoekers van dienst te zijn. Het gezicht dat China de wereld toonde was charmant, de mooiste jonge meisjes stelden de show. Wat lelijk was werd niet getoond. Moderne architectuur bepaalde het beeld. De regie was voortreffelijk, dat moet ik toegeven. Wat me eveneens opviel was de afstand tussen de spelers tijdens de wedstrijden en het chinese publiek. In de stadions waren chinezen aanwezig voor zover ze toegelaten waren. Buiten werden de spelers afgeschermd door een ononderbroken rij van beveiligers en officials die het publiek op een flinke afstand hielden. De regie in deze totalitaire staat was duidelijk in handen van mensen die wisten wat zij wilden bereiken. Het moesten overweldigende spelen worden, zonder wanklanken en uitingen van ontevredenheid. Tot zover lijken mijn bedenkingen niet echt serieus. Gisteravond was er echter op de televisie een programma over China dat mijn ogen opende. Een chinees zakenman, die voortreffelijk engels sprak, liet door zijn houding en door wat hij zei er geen misverstand over bestaan wat de wereld te wachten staat. Eeuwen geleden was China de grootste economische macht in de wereld en dat willen we weer worden, werd ons voorgehouden. Op het platteland, zei hij, wonen meer dan 800 miljoen boeren die als een groot reservoir van goedkope arbeidskrachten achter de hand gehouden wordt om in de loop van de komende tientallen jaren te worden ingezet om er voor te zorgen dat de chinese economie de westerse wereld voor lange tijd zal overspoelen met goedkope producten. Door gebruik te maken van de goedkoopste arbeidskrachten zal het westen

in een wurgende houdgreep moeten zwichten voor de oosterse overheersing, tenminste als wat beweerd wordt ook inderdaad wordt gerealiseerd. De cynische wijze waarop deze zakenman heel rustig zijn betoog hield over de komende suprematie van zijn land was beangstigend en doet het ergste vrezen. Schril stak hiertegen af de onnozelheid van bekende nederlandse politici die in hetzelfde programma figureerden en op geen enkele wijze iets lieten blijken van hun bezorgdheid voor wat ons te wachten staat. Een land waar de individuele mens louter als pion, een menselijke robot, beschouwd wordt om ingezet te worden voor politieke doeleinden, is een sluimerende bom onder de wereldvrede. De kiem is gelegd voor een komende confrontatie die niet lang op zich zal laten wachten. Wat de gevolgen zullen zijn, is niet te voorspellen.

HET JAAR LOOPT TEN EINDE: TERUGBLIK EN VOORUITZIEN

Terugdenkend aan de tijd die verstreken is sinds het begin van mijn zoektocht naar de betekenis van het christendom in mijn persoonlijk leven, ben ik me ervan bewust dat de weg die door mij tot nu toe is afgelegd met veel hindernissen was bezaaid. Het was geen geplaveide weg en van tijd tot tijd, dwalend in het duister, werd met moeite een lichtpuntje gevonden om de juiste koers niet uit het oog te verliezen. Zo ben ik er geleidelijk in geslaagd in mijn dagelijks leven een zekere rust te vinden zonder me echter geheel thuis te kunnen voelen in wat het christendom me feitelijk te bieden heeft. Mijn verhouding met het christendom en in het bijzonder met het katholicisme kan het beste gekarakteriseerd worden als een haat-liefde-verhouding. Ik kan de kerk niet missen en tegelijk doet het me pijn als ik zie wat er in twee duizend jaar van die kerk geworden is. Wat zouden de eerste leerlingen van Jezus wel moeten denken als ze een kijkje konden nemen in het Vaticaan en een plechtigheid in de Sint Pieter konden gadeslaan waar de plaatsvervanger van Petrus, in macht en majesteit gezeteld, als een middeleeuwse heerser in pracht en praal voorgaat in de dienst, omgeven door een stoet van in paars geklede prelaten. Wat een verschil met het groepje armoedzaaiers dat tweeduizend jaar geleden, schamel gekleed en zonder bronnen van bestaan, rondtrok door het noorden van Palestina en daar met elkaar en met ieder die het horen wilde, sprak over het Rijk Gods en over Jezus, hun leermeester. Wat is er van de kerk geworden? Mijn onvrede en alle ellende van de afgelopen jaren met de vele frustraties, teleurstellingen en ontgoochelingen hebben te maken met hoe de kerk zich geleidelijk gevormd heeft tot wat ze nu is. Maar afrekenen met de kerk als instituut, als het machtsblok van de roomse curie met zijn grip op alle kerkelijke activiteiten en personen, is dat wel zinvol? Want dat is toch niet de echte kerk? De echte kerk zijn wij, de naamlozen die de roepstem van Jezus volgen en in lokale kerkgemeenschappen er het beste van proberen te maken. Zolang de stem van Jezus doorklinkt in wat de kerken ons voorhouden, kan ik in vertrouwen verder gaan en in die kerk participeren.

Tot nu toe heb ik gedacht en gehandeld vanuit persoonlijke motieven, logisch omdat persoonlijke onvrede de drijfveer was om op zoek te gaan. Maar gaandeweg is het me steeds duidelijker geworden dat velen met dezelfde problemen worstelen. Dit betekent dat voor de toekomst een meer zakelijke benadering nodig is. Waar het gaat om de kerk als de plaats waar de mens God kan ontmoeten, zal de kerk in het middelpunt van het onder-

zoek moeten komen te staan. Belangrijk is het achterhalen van de oorzaken die de Jezus-bewegingen uit de eerste jaren tot de huidige religieuze wereldmacht gemaakt hebben. Aan bod komen vragen zoals: waar liggen de breekpunten in de geschiedenis van het christendom, op welk momenten en waarom ging het zo vaak mis, wanneer verloor het christendom haar eenvoud en nam ze de allure aan van een wereldse grootmacht en, wat nog belangrijker, wat heeft het christendom ons gebracht en wat mag verwacht worden voor de toekomst.